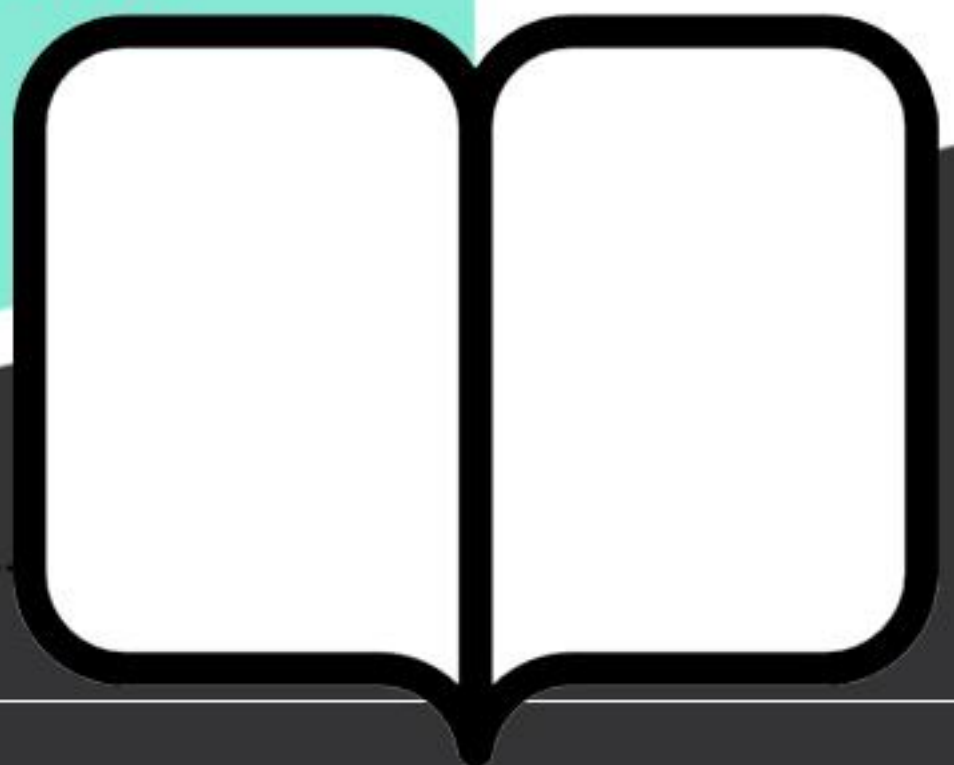

ELEKTRONINIS
LEIDINYS

KĄ SKAITYTI APIE VILNIŲ?

TEMINĖ LITERATŪROS
APŽVALGA

2017

**KĄ SKAITYTI
APIE VILNIŲ?
TEMINĖ LITERATŪROS
APŽVALGA**

2017

UDK 908(474.5)

Ka – 14

Sudarė

Nijolė Sisaitė, Zita Tiukšienė

Redagavo

Zita Tiukšienė

Tekstus parengė

Nijolė Sisaitė

Danguolė Dainienė

Nuotraukos

Vitoldas Tiukša

Dizainas ir maketavimas

Augustė Miškinytė

ISBN 978-609-95710-2-7

© Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka, 2017

TURINYS

PRATARMĖ	5
PAŽINKIME VILNIŲ: BENDRO POBŪDŽIO LEIDINIAI	6
LITERATŪRA	9
MIESTO ISTORIJA	11
SMALSIAUSIEMS APIE VILNIAUS ISTORIJĄ	15
LITERATŪRA	24
VILNIAUS ARCHITEKTŪRA	26
SVARBIAUSI LEIDINIAI	33
SMALSIAUSIEMS APIE ARCHITEKTŪRĄ	37
LITERATŪRA	40
KNYGOS APIE VILNIAUS KAPINES	43
SMALSIAUSIEMS APIE KAPINES VILNIUJE	50
LITERATŪRA	53
IŠĖJUSIEMS PASIVAİKŠČIOTI PO VILNIŲ	56
NAUJAUSIŲ TURISTINIŲ VADOVŲ APŽVALGA	57
SMALSIAUSIEMS APIE TURISTINIUS VADOVUS PO VILNIŲ	60
LITERATŪRA	71
LANKYTINI OBJEKTAI: MUZIEJAI, PAMINKLAI, SKULPTŪROS, PAMINKLINĖS LENTOS	73
LITERATŪROS APIE LANKYTINUS OBJEKTUS APŽVALGA	78
LITERATŪRA	81
VILNIUS GROŽINĖJE LITERATŪROJE IR MEMUARUOSE	82
LITERATŪRA	94

PRATARMĖ

Niekas nesiginčys – blogai, kai trūksta informacijos, bet juk nėra paprasta ir tuomet, kai jos labai daug. Nelengva atsirinkti, kas svarbiausia, vertingiausia, tinkamiausia. Šios, teminės literatūros apžvalgos tikslas – pagelbėti ieškantiems informacijos apie Vilniaus miestą, surasti reikalingiausią leidinį tarp gausybės išleistų knygų.

Skyriuje „Pažinkime Vilnių“ apžvelgiami bendro pobūdžio leidiniai – apie Vilniaus vietovardį, administracinį suskirstymą, miesto gatves, gamtą ir kt.

Toliau aptariama didžiuma miesto istorijų. Apžvalga pradedama nuo naujausių ar profesionalų parengtų Vilniaus istorijų lietuvių kalba. Toliau yra poskyris „Smalsiausiems“, kur chronologiškai apžvelgiamos miesto istorijos, pradedant seniausiais leidiniais bei XIX a. pradžioje pasirodžiusiomis Mykolo Balinsko ir Juzefo Ignaco Kraševskio Vilniaus praeičiai skirtomis knygomis. Paminimos ir neseniai išleistos Vilniaus istorijai skirtos knygos užsienio kalbomis.

Informacijos suras ir besidomintys Vilniaus urbanistika bei architektūra, taip pat miesto kapinėmis.

Skyriuje „Išėjusiems pasivaikščioti po Vilnių“ apžvelgiami patys naujausi turizmo vadovai po miestą, o toliau pateikiamas poskyris „Smalsiausiems“, kur aptariami senieji vadovai po miestą bei kai kurios kitos knygos apie lankytinus sostinės objektus.

Paskutinė apžvalgos dalis skirta grožinės literatūros kūriniams ir memuarams apie Vilnių aptarti. Po kiekvienos apžvalgos dalies pateikiami literatūros sąrašai. El. leidinys iliustruotas senąja ikonografija ir šiuolaikinėmis nuotraukomis.

Rengėjos

PAŽINKIME VILNIŲ: BENDRO POBŪDŽIO LEIDINIAI

VIETOVARDIS. Apie Vilniaus vardo kilmę rašoma kalbininko **Aleksandro Vanago** knygoje „**Lietuvos miestų vardai**“ (Vilnius, 2004). Trumpai tariant, Vilniaus vardas, pasak knygos autoriaus, „atsirado iš upės vardo *Vilnia*. Šiuo vardu nuo seniausių laikų buvo vadinamas kairysis Neris intakas, kuris dabar dažnai pakeičiamas *Vilnele*“. Norintieji sužinoti daugiau turėtų skaityti minėtąją A. Vanago knygą.

Mažesnių Vilniaus gyvenviečių (Bajorų, Naujanerių, Gudelių, Kryžiuokų, Pavilnio ir daugelio kt.), taip pat miesto gatvėvardžių etimologija ir raida aptariama kalbininko **Jono Jurkšto** knygoje „**Vilniaus vietovardžiai**“ (Vilnius, 1985).

GATVĖS. Besidomintiems Vilniumi labai vertingas yra Vilniaus praeities tyrėjo, senųjų sostinės vietovardžių gaivintojo **Antano Rimvydo Čaplinsko** dvikalbis miesto gatvių pavadinimų žinynas su seniūnijų žemėlapiais „**Vilniaus gatvės = Vilnius streets: istorija, vardynas, žemėlapiai**“ (Vilnius, 2000). Knygos įvade apžvelgiamas miesto administracinis skirstymas nuo seniausių laikų iki šių dienų. Leidinį sudaro trys dalys: „Istorija“, „Vardynas“, „Gatvės“. Pirmojoje pateikiama istorinė apžvalga, kurioje aptariama miesto gatvėvardžių padėtis įvairiais Lietuvos istorijos laikotarpiais, jų keitimas ir senųjų pavadinimų sugrąžinimas bei naujų suteikimas atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Antrojoje dalyje rašoma apie nusipelnčius asmenis, taip pat mitologines būtybes, kurių vardais pavadintos Vilniaus gatvės. Trečiojoje dalyje pateikiami abėcėliniai atskirų mikrorajonų gatvių sąrašai. Yra abėcėlinis sukirčiuotas visų Vilniaus gatvių sąrašas. Pridedami Vilniaus mikrorajonų gatvių žemėlapiai.

GAMTA. Sostinės gamtai skirtas gamtininkų **Rūtos Baškytės** ir **Pauliaus Kavaliausko** leidinys „**Vilniaus regioniniai parkai: atgyja, vilioja, dabina**“, kultūrologės **Nijolės Balčiūnienės** knyga „**Abipus Neris: Pavilnių ir Verkių regioniniai parkai**“, taip pat **Gedimino Isoko** „**Lietuvos gamtos paminklai**“ (Vilnius, 1995) ir kt. publikacijos.

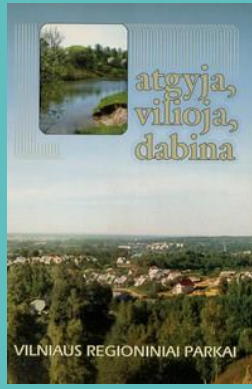
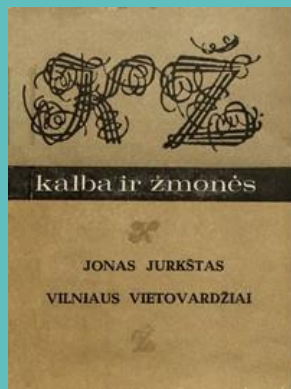
ŽINYNAI. Įvairios informacijos apie Vilniaus miestą galima rasti knygoje „**Pasižvalgymai po Vilnių: miesto mikrorajonai**“ (Vilnius, 2015). Tai knyga, kurioje rašoma apie visus sostinės mikrorajonus ir kai kurias mažesnes miesto vietas. Rengiant šį leidinį remtasi dabartiniu Vilniaus miesto administraciniu suskirstymu. Knygoje abėcėlės tvarka sudėta informacija apie 21 šiuo metu Vilniuje esantį mikrorajoną (seniūniją) – nuo Antakalnio iki Žvėryno – ir kai kurias mažesnes, šiems mikrorajonams priklausančias, vietas. Rašoma apie miesto dalių vietovardžius, apžvelgiama jų istorija, architektūra, lankytini objektai (muziejai, kultūros, istorijos, gamtos paminklai), nurodomi atskiroms vietovėms skirti grožinės literatūros kūriniai. Pažymėtina, kad šios knygos tekstai daugiausia yra publikacijų apžvalgos, jie parengti pasinaudojant įvairių autorių darbais, kurie nurodomi literatūros sąrašuose. Knyga iliustruojama šių dienų fotografijomis, knygų viršelių vaizdais, sena ikonografinė medžiaga. Yra vietovardžių rodyklė. Leidinį parengė ir išleido Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus bibliotekos darbuotojai.

Savotišką Vilnijos enciklopedinį žinyną yra parengusi švenčioniškė geografė, pedagogė **Veronika Kulbokienė-Maminskaitė** (1911–2000). Tai knyga „**Rytų Lietuva: vietovės, organizacijos, įvykiai, žmonės**“ (Čikaga, 1997). Čia rašoma ir apie kelias Vilniaus vietas (Kairėnus, Šeškinę, Šnipiškes, Turniškes, Verkius, Vilkpėdę, Viršupį), įvairias Vilniaus lietuvių organizacijas ir kt. Daug įvairios informacijos pateikiama **Mečislavo Jackevičiaus** (Mieczysław Jackiewicz) parengtame leidinyje „**Wileńska encyklopedia, 1939–2005**“. Leidinio parengėjas – lenkų literatūros tyrinėtojas, vertėjas, vienas žymiausių lietuvių literatūros ir kultūros žinovų bei propaguotojų Lenkijoje, iki 1944 m. gyvenęs Vilniuje, 1998–2002 m. buvęs Lenkijos Respublikos generalinis konsulas Vilniuje.

BIBLIOGRAFIJOS. Literatūra apie Vilnių registruojama miestui skirtose bibliografijose. Jų išleista mažai. Sovietmečiu Vilniaus Adomo Mickevi-

čiaus viešosios bibliotekos darbuotojos buvo parengusios rekomenduojamos literatūros rodyklę „Tarybinis Vilnius“ (Vilnius, 1966). Rodyklėje nurodomos 1940–1965 m. išleistos knygos ir 1960–1965 m. spausdinti straipsniai lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis. Pridėtos pavardžių ir knygų antraščių rodyklės.

Nepaprastai didelį, tikrai specialistų (mokslininkų, bibliotekininkų) iš tikrųjų įvertinamą darbą atliko tarpukario metais Vilniuje gimęs, Vilniaus universitete studijavęs teisė, po karo išvykęs gyventi į Lenkiją, ilgametis Torunės M. Koperniko universiteto bibliotekos darbuotojas, bibliotekininkas ir bibliografas, dr. **Henrikas Baranovskis** (Henryk Baranowski). Didžiausias, tiesiog milžiniškas šio žmogaus darbas iš lituanistikos srities yra trijų tomų Vilniaus bibliografija „**Bibliografia Wilna**“. H. Baranovskis pirmiausia parengė Vilniaus universiteto bibliografiją – „Uniwersytet Wileński, 1579–1939: bibliografia za lata, 1945–1982“ (Wrocław, 1983), kiek vėliau – Aušros Vartų bibliografiją – „Ostra Brama: bibliografia“ (Toruń, 1991). Čia nurodoma įvairiakalbė literatūra apie Vilnių nuo seniausių laikų iki 1945 metų gegužės. Trečiasis tomas „Bibliografia Wilna“ apima 1999–2005 m. laikotarpį. Nurodoma literatūra apie įvairias Vilniaus gyvenimo sritis: istoriją, politiką, religiją, ūkį, švietimą, žymius žmones. Iš viso trijuose tomuose suregistruota daugiau kaip 13 tūkstančių įrašų įvairiomis kalbomis iš spausdintų šaltinių. Beje, į bibliografiją, ypač į trečiąjį jos tomą, įtraukta nemaža lietuviškų įrašų, nes autorius naudojo ir lietuviškais bibliografijos leidiniais ir įvairiomis publikacijomis. Trečiojo tomo pratarmė išversta ir į lietuvių kalbą. Šis leidinys nepaprastai reikšmingas bibliotekininkams, istorikams ir visiems, norintiems rimčiau pažinti praeities ir naujų laikų Vilnių.

LITERATŪRA

Balčiūnienė, Nijolė. *Abipus Neris: Pavilnių ir Verkių regioniniai parkai.* – Vilnius, 2008. – 64, [5] p., įsk. virš.: iliustr.

Baškytė, Rūta. *Vilniaus regioniniai parkai: [atgyja, vilioja, dabina] / Rūta Baškytė, Paulius Kavaliauskas; Pavilnių ir Verkių regioninių parkų direkcija.* – Vilnius, 2004. – 84 p.: iliustr., žml. – Santr. angl. – Virš. aut. nenurodyti. – Bibliogr.: p. 79.

Čaplinskas, Antanas Rimvydas. *Vilniaus gatvės = Vilnius streets: istorija, vardynas, žemėlapiai.* Vilnius, 2000. – 324 p.: žml. Gretut. tekstas liet., angl. – R-klė: p. 316-324.

Isokas, Gediminas. *Vilnius: [apie Vilniaus gamtos paminklus].* – Iliustr. // Isokas, Gediminas. *Lietuvos gamtos paminklai.* – Vilnius, 1995. – P. 368-423.

Jurkštas, Jonas. *Vilniaus vietovardžiai.* – Vilnius, 1985. – 109 p., [1] lent. lap.: iliustr. – (Kalba ir žmonės). – Bibliogr.: p. 96-98. – Vietovardžių r-klė: p.99-108.

Pasižvalgymai po Vilnių: miesto mikrorajonai. – Papild. ir patais. leid. – Vilnius, 2015. – 294, [2] p.: iliustr. – Bibliogr. sk. gale. – Vietovardžių r-klė: p. 294.

Vanagas, Aleksandras. *Lietuvos miestų vardai.* – 2-asis leid. – Vilnius, 2004, p. 254-262.

Baranowski, Henryk. *Bibliografia Wilna; Uniwersytet Mikołaja Kopernika.* – Toruń, 1996–2007. – 3 t.

Wileńska encyklopedia, 1939–2005 / opracował Mieczysław Jackiewicz. – Warszawa, 2007. – 702 p. – Bibliogr. įžangos tekste ir str. gale. – R-klė: p. 686-701.

MIESTO ISTORIJA

Nors jau išleista nemažai Vilniaus istorija vadinamų knygų, tačiau, kaip pažymi istorikai, miesto praeities tyrėjai, išsami, mokslinė, objektyviai parašyta, naujausiais archeologijos, istorijos bei kitų mokslų specialistų tyrimais pagrįsta, akademinė Vilniaus miesto istorija dar laukia savo ateities.

J. Kamarauskas. Vilniaus miesto planas. 1929. Iliustr. iš kn.: Juozapas Kamarauskas: dailininko, inžinieriaus architekto kūrybinis palikimas Lietuvos dailės muziejuje: kūrinių katalogas. – Vilnius, 2016.

Jeigu atėję į biblioteką paprašytumėte naujausių knygų apie Vilniaus istoriją, bibliotekininkas galėtų pasiūlyti jums Vilniaus žinovo, inžinieriaus **Antano Rimvydo Čaplinsko** 2010 m. išleistą knygą „**Vilniaus istorija: legendos ir tikrovė**“. „*Viliuosi, kad kol atsiras išsamesnė daugiatomė Vilniaus istorija, skaitytojams pravers manoji Vilniaus vizija*“, – rašė Antanas Rimvydas Čaplinskas (1939–2011) savo knygos pratarinėje. Autorius – pagal profesiją inžinierius energetikas, didelis Vilniaus istorinės panoramos žinovas, daug laiko praleidęs Lietuvos archyvuose, muziejuose ir bibliotekose. Iš čia sukauptos medžiagos atsirado kelios sostinės gatvėms skirtos knygos, taip pat ir ši, daugiau nei 500 puslapių apimties, gausiai iliustruota Vilniaus istorija. Knygoje pristatoma Vilniaus miesto raida nuo pirmojo paminėjimo iki šių dienų. Joje yra šie skyriai: „Nuo Magdeburgo teisių iki Liublino unijos 1387–1569 m.“, „Abiejų tautų Respublikos laikotarpis 1569–1795 m.“, „Rusijos imperijoje 1795–1914 m.“, „Karų ir okupacijų laikotarpis 1914–1990 m.“, „Dvidešimt nepriklausomybės metų 1990–2010 m.“ Miesto istorija knygoje atskleidžiama pasakojant apie gyventojų ir juos supusių institucijų, pastatų, daiktų istoriją. Knyga parašyta labai patraukliai, gyva, vaizdinga kalba, ją be galo įdomu skaityti, ji įtraukia skaitytoją tarsi geras romanas. Tai „*viena įspūdingiausių pastarojo meto knygų, privaloma kiekvienam vilniečiui ar mylinčiam Vilnių*“, – rašoma vienoje šio leidinio recenzijoje (Peleckis, Mindaugas. Summa summarum. // *Literatūra ir menas*. 2011, kovo 11, p. 16). Knygoje yra asmenvardžių rodyklė, pateikiamas panaudotos literatūros sąrašas.

Besidomintiems sostinės istorija reikėtų paskaityti istorikų **Eugenijaus Manelio** ir **Romaldo Samavičiaus** parengtą chrestomatinio pobūdžio leidinį „**Vilniaus miesto istorijos dokumentai**“ (Vilnius, 2003). Dokumentų rinkinys sudarytas chronologiniu-teminiu principu pagal aštuonias temas, apimančias visą miesto istorijos laikotarpį nuo seniausių laikų iki XX a. pabaigos. Leidinyje yra šios dalys:

1. Vilnius – Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės sostinė;
2. Vilnius – Rusijos imperijos miestas;
3. Vilnius – Lietuvos valstybės atkūrimo centras;
4. Vilnius Lenkijos valdžioje;
5. Vilnius Lietuvos Respublikos sudėtyje;

6. Vilnius pirmosios sovietų ir nacių okupacijos metais;
7. Vilnius antrosios sovietų okupacijos metais;
8. Vilnius – atkurtos Lietuvos valstybės sostinė.

Kiekvienoje dalyje dar yra mažesnių potemių. Pirmasis knygoje pateikiamas dokumentas – „Apie Gedimino sapną, Vilniaus ir Trakų įkūrimą“ iš „Lietuvos metraščio“. Toliau spausdinami keli kunigaikščio Gedimino laišakai, ištrauka iš 1364 m. rašyto popiežiaus legato pasiuntinių pranešimo apie Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino atsisakymą krikštytis ir t. t. Pateikiami įvairių istorijos laikotarpių dokumentai atspindi laiko dvasią, to meto papročius ir gyvenimo būdą. Paskutinis knygoje spausdinamas dokumentas – „Vilniaus garso“ premijos nuostatai, paimti iš 1994 m. Vilniaus miesto savivaldybės archyvo. Autoriai siekė padaryti skaitytojams prieinamus šaltinius, kad susipažinus su jais Vilniaus istorija taptų suprantamesnė ir kartu įdomesnė.

Leidinyje „**Vilniaus miesto istorijos skaitinių chrestomatija**“ (Vilnius, 2001) medžiaga pateikiama chronologiškai pagal atskiras temas nuo seniausios Vilniaus proistorės iki mūsų dienų. Čia spausdinami istorikų (A. Šapokos, A. Nikžentaičio, E. Rimšos, J. Kiaupienės, A. Ragauskos, D. Blažytės ir daugelio kitų), archeologų (A. Tautavičiaus, V. Daugudžio, A. Kuncevičiaus), politikų, kultūros, literatūros, meno ir architektūros žinovų straipsniai iš periodikos, mokslo darbų, monografijų, atsiminimų. Tai labai naudingas leidinys kiekvienam norinčiam įgyti daugiau žinių, susidaryti platesnę sostinės praeities vaizdą. Abiejose minėtose chrestomatijose pridedama po du priedus – Priedas Nr. 1. Vilniaus miesto istorijos individualioji programa, (LR Švietimo ir mokslo ministerijos leista naudoti 1999 m.) ir Priedas Nr. 2 Vilniaus miesto chronologija (nuo 1323 m. iki 2001 m.). Jeigu pageidautumėte paskaityti istorikų profesionalų parengtą Vilniaus istoriją lietuvių kalba, bibliotekininkai, deja, tegalėtų jums pasiūlyti kone prieš penkiasdešimt metų, dar sovietmečiu, išleistą, kelių Lietuvos istorikų parengtą dvitomį „**Vilniaus miesto istorija: nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos**“ (Vilnius, 1968) ir „**Vilniaus miesto istorija nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų**“ (Vilnius, 1972).

Tai viena išsamiausių Vilniaus istorijų, parengta Lietuvos mokslų akademijos. Pirmojo tomo autoriai – istorikai **Juozas Jurginis**, **Vytautas Merkys** ir archeologas **Adolfas Tautavičius**. Patyrusio archeologijos žinovo A. Tautavičiaus parašytas skyrius apie miesto pradžių – nuo seniausių laikų iki XIV amžiaus. Autorius rėmėsi 1960–1961 m. jam vadovaujant vykdytais archeologiniais tyrimais šiaurinėje Gedimino kalno pašlaitėje. Pasak knygos recenzento, archeologų radiniai tuo metu atrodė tiesiog sensacingi – buvo aptiktas XIV a. Vilniaus gatvės fragmentas su mediniais grindiniais ir namų likučiais. Šis ir kiti tyrimų rezultatai padėjo pagrindą naujam požiūriui į Vilniaus pradžių. Labai patraukliai ir vaizdingai parašyta veikalo dalis apie Vilnių nuo pirmojo paminėjimo 1323 m. iki Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės padalijimo 1795 m. Šios dalies autorius – mokslų daktaras Juozas Jurginis. Vienas įdomiausių knygos skyrių –

J. Kamarauskas. Vilnius (XV–XVII a.). 1892. Ilustr. iš kn.: Juozapas Kamarauskas: dailininko, inžinieriaus architekto kūrybinis palikimas Lietuvos dailės muziejuje: kūrybių katalogas. – Vilnius, 2016.

„Kultūra ir butis“. Gana plačiai nušviestas kultūros plitimas ir reformacijos judėjimo apraiškos, XVI–XVIII a. vilniečių butis. Vertindami trečiąją šio tomo dalį – apie Vilnių Rusijos imperijos sudėtyje bei vėlesniais laikais – recenzentai ypač pabrėžė tai, kad autorius, istorikas Vytautas Merkys, daugiausia rėmėsi iki tol nepanaudotais, pirminiais archyviniais šaltiniais. Nemažas knygos trūkumas, kad nėra pavardžių rodyklės ir santraukų kitomis kalbomis.

Antrąjį leidinio tomą – „**Vilniaus miesto istorija nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų**“ (Vilnius, 1972) – rašė istorikai **Regina Žepkaitė, Juozas Marcinkevičius, Vincas Žilėnas, Juozas Žiugžda, Henrikas Šadžius, Jonas Dobrovolskis, Liudas Truska** ir kt. Čia rašoma apie Vilniaus istoriją, politinį ir kultūrinį gyvenimą nuo 1918 iki 1965 metų. Gausi ir vertinga šios Vilniaus istorijos iliustracinė medžiaga. Abiejuose tomuose pateikta gana išsami bibliografija. Antrajame tome yra ir pavardžių rodyklė, chronologinė įvykių lentelė bei keli kiti priedai. Leidinys gražiai apipavidalintas (dail. Vytautas Kalinauskas). 1969 m. šis veikalas buvo įvertintas Lietuvos respublikine premija. Tai, be abejonės, svarbus ir reikšmingas leidinys, deja, perdėtai ideologizuotas. Ypač tai pasakytina apie antrąjį tomą.

Tiems, kurie norėtų gauti išsamesnės informacijos Vilniaus istorijos tema, siūlome paskaityti skyrių „Smalsiausiems“, kuriame pateikiama chronologinė Vilniaus tyrinėjimų ir miesto istorijos leidimo apžvalga.

SMALSIAUSIEMS APIE VILNIAUS ISTORIJA

Vilniaus praeitimi pradėta domėtis maždaug nuo XVI amžiaus. Apie Vilnių rašė XVI–XVII a. istorikai Augustinas Rotundas, Motiejus Strijkovskis, Albertas Vijūkas-Kojelavičius ir kt.

Nemaža informacijos apie Vilnių yra seniausiuose atlasuose. Kelne (Vokietija) **Georgo Brauno** 1572–1617 m. leistame atlase „**Civitates orbis terrarum**“ („Pasaulio miestai“), III knygoje (pirmas leid. – 1576 m.) buvo išspausdintas pirmasis iki šiol žinomas Vilniaus planas. Šiame leidinyje pateikiamas apie 1550 m. Franco Hogenbergo raižytas planas, pavadintas „*Vilna Litvaniae Metropolis*“ („Vilnius Lietuvos sostinė“). Plane matyti, kad Vilnius jau buvęs didelis miestas. Be miesto plano šiame leidinyje pateikiama ir tam tikros informacijos. Šį planą XIX a. pradžioje išsamiai išnagrinėjo ir parašė šia tema didelę studiją Vilniaus universiteto profesorius Mykolas Homolickis (Michał Homolicki). Apie Brauno planą plačiai rašė menotyrininkas Vladas Drėma savo garsioje knygoje „Dingęs Vilnius“ (Vilnius, 1991). Žinomas Lietuvos istorikas Teodoras Narbutas nemaža vietos skyrė Vilniaus praeičiai savo 9 tomų veikale „Lietuvių tautos istorija“ (Vilnius, 1992-) (pirmas leidimas – „Dzieje starożytne narodu litewskiego“ Wilno, 1835-).

Nuo XVIII a. pradėti publikuoti Vilniaus archyviniai aktai: didžiųjų kunigaikščių privilegijos, suteiktos miesto savivaldybei, amatininkų cechams, religinėms organizacijoms bei atskiriems asmenims, teismų bylos ir kitokie raštai. Istorikų ypač vertinamas Vilniaus burmistro **Petro Dubinskio** surinktas ir 1788 m. išleistas didžiųjų kunigaikščių Vilniui suteiktų privilegijų bei su jomis susijusių kitokių raštų rinkinys „**Zbiór praw i przywilejów miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych**“ (Wilno, 1788). Tarp kitų istorinių dokumentų rinkinių minėtinas ir nuo 1867 m. Vilniaus švietimo apygardos iniciatyva pradėtas leisti istorijos dokumentų rinkinys „Археографический сборник документов относящихся к истории Северо-западной Руси, издаваемый при Управлении Виленского учебного округа“ („Archeografinis rinkinys dokumentų, liečiančių Šiaurės vakarų Rusijos istoriją“ (Вильна, 1867–1904). Čia buvo spausdinami ir su Vilniaus istorija susiję dokumentai. VI, VIII ir X tomuose yra medžiagos apie XVII a. Vilnių. 1905 m. Vilniuje išleistas Janio Spruogio (И. Я. Спрогис) parengtas informacinis šio leidinio tomas „Подробный алфавитный указатель к I-XIII томам Археографического сборника, издаваемого при Виленском учебном округе“ (Вильна, 1905). Leidinyje yra pavardžių, vietovardžių ir dalykų rodyklės. Naudojantis šiuo leidiniu, galima rasti ir su Vilniaus istorija susijusių dokumentų.

Pirmoji, didelės apimties, dvitomė Vilniaus istorija buvo parašyta lenkų kalba ir išleista 1836–1837 m. Vilniuje. Tai Vilniaus universiteto auklėtinio, istoriko, publicisto, visuomenės veikėjo, profesoriaus **Mykolo Balinskio** (Michał Baliński) „**Historia miasta Wilna**“. 2007 m. išleistas šios knygos vertimas į lietuvių kalbą „**Vilniaus miesto istorija**“. Tai dviejų dalių veikalas, rašytas net aštuoniolika metų. Knygos įvade skaitome: „Rašydamas istoriją miesto, kuris bemaž du amžius buvo vienos galingiausių Šiaurės Europos šalių sostinė, o vėliau, net iki mūsų laikų, svarbiausias mokslo ir vyriausiosios valdžios centras Lietuvoje, turėjau omenyje du tikslus: ne tik stengiausi iš įvairių kronikų ir senųjų, archyvuose saugomų, rankraščių išrinkti padavimus, bylojančius apie Vilniaus kilmę, tas teises ir daugybę privilegijų, kuriomis jo gyventojai nuo senų laikų naudojosi, ne tik atgaivinti amžininkų atmintyje ankstesnius, keletą amžių, įvykius toje sostinėje, bet ir, kiek tema ir galimybės man leido, prisidėti prie kai kurių Lietuvos istorijos įvykių aiškinimo“.

J. Kamarauskas. Vilniaus miesto planas. 1923. Iliustr. iš kn.: Juozapas Kamarauskas: dailininko, inžinieriaus architekto kūrybinis palikimas Lietuvos dailės muziejuje: kūrinių katalogas. – Vilnius, 2016.

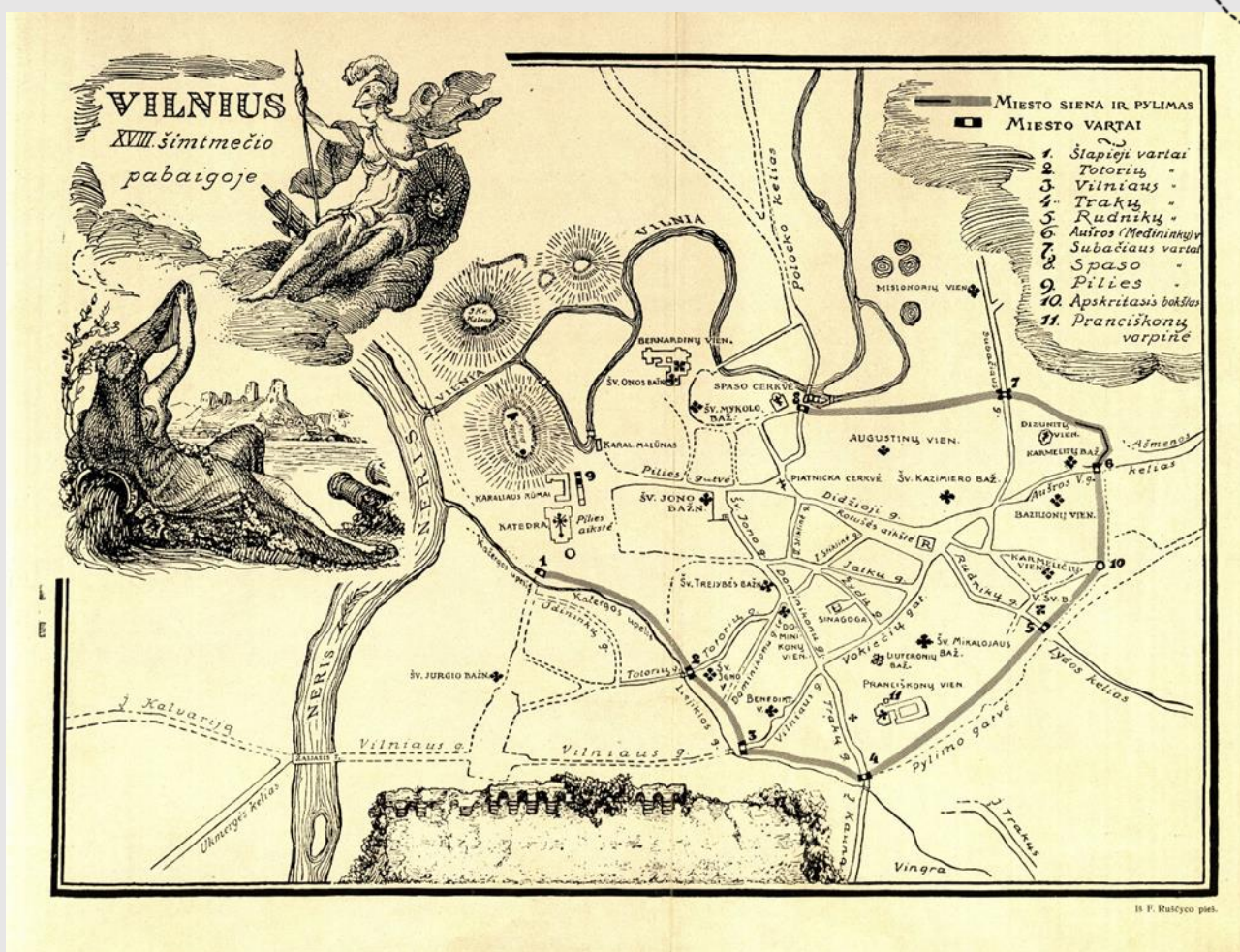
Pirmiausia rašoma apie Europos miestų pradžių viduramžiais. Pirmoje veikalo dalyje apžvelgiama ne tik Vilniaus miesto, bet ir ikirikščioniškos Lietuvos valstybės istorija. Pirmasis tomas baigiamas 1430 m. – Vytauto Didžiojo mirtimi, o antrasis – 1586-aisiais, karaliaus Stepono Batoro valdymo metais. Remiantis istoriniais dokumentais, rašoma apie miesto gatves, bažnyčias, rūmus, vienuolynus. Autorius buvo sukaukęs nemaža faktografinės medžiagos, vertingų dokumentų, kurie spausdinami veikalo prieduose. Tarp jų minėtini 1323 m. rašyti trys kunigaikščio Gedimino laišakai (rasti slaptajame kryžiuočių archyve Karaliaučiuje). Viename iš jų pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėtas „karališkasis miestas, vardu Vilnius“. Lietuviškame M. Balinskiego knygos leidime pateikiamas įvadinis dr. Vytauto Berenio straipsnis „Mykolas Balinskis – Vilniaus miesto istorikas“.

Antroji Vilniaus istorija irgi buvo parašyta lenkų kalba Vilniaus universiteto auklėtinio, ilgai gyvenusio šiame mieste, plačių interesų asmenybės, žybaus rašytojo, visuomenės veikėjo **Juzefo Ignaco Kraševskio** (Józef Ignacy Kraszewski). Tai keturių tomų veikalas „**Wilno: od początków jego do roku 1750**“ („Vilnius nuo pradžios iki 1750 metų“), rašytas apie dešimt metų. Pirmasis tomas išleistas 1838 m. Vilniuje. 1840 m. Vilniuje, Adomo Zavadskio spaustuvėje, leidėjo lėšomis buvo išleistas „*naujai pataisytas ir pakeistas*“ šio tomo leidimas. Kone po dviejų šimtų metų, 2014 m., ši knyga pasirodė lietuvių kalba „**Vilnius nuo pradžios iki 1750**“. Labai sudėtingą, pilną archaizmų ir lotyniškų intarpų, XIX a. rašytą lenkišką tekstą puikiai išvertė Irena Katilienė. Leidinio pradžioje spausdinamas profesionaliai parengtas istoriko Elmanto Meilaus „įvadas“ apie J. I. Kraševskį ir jo daugiatomį veikalą šių laikų istoriko žvilgsniu. Kraševskio Vilniaus istorijos pirmojo tomo pradžioje pateikiamas žybaus to meto leidėjo Adomo Zavadskio įvadinis žodis, kur rašoma: „<...> kuo daugiau išsamių ir visapusiškų savų miestų istorijų kokia nors šalis turi, tuo lengviau, tuo nuodugniau bendra krašto praeitis gali būti nušviesta. <...> pono J. I. Kraševskio veikalas apie Vilniaus istoriją <...> tikrai labai aukšto lygio privalumais pasižymi“. Sostinės istorijos autorius rėmėsi daugeliu archyvinių ir rašytinių šaltinių. Vilniaus istorijos medžiaga čia dėstoma nuo seniausių laikų iki XVIII a. vidurio. Knygos įvade aptariami Vilniaus geografiniai, klimatiniai, tautiniai bei kalbiniai dalykai. J. Kraševskis periodizuoja miesto istoriją pagal didžiųjų kunigaikščių (Gedimino, Algirdo, Jogailos, Vytauto, Švitrigailos, Aleksandro ir kt.) valdymo metus.

Pirmajame Vilniaus istorijos tome yra taip pat skyriai „Lietuvos padėtis iki 1387 metų“, „Krikščioniškasis Vilnius“, „Vytautas Vilniuje“. Tomo pabaigoje pateikiamas priedas „Apie Strijkovskį ir jo „Kroniką“. Šis tekstas iš esmės nesusijęs su Vilniaus istorija, jame rašoma apie XVI a. istoriką Motiejų Strijkovskį (Maciej Strykowski) ir jo 1582 m. Karaliaučiuje išleistą „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios kroniką“ – pirmą išspausdintą Lietuvos istoriją. Kituose Kraševskio knygos tomuose, kurie dar neišversti į lietuvių kalbą, pateikiama informacijos apie Vilniaus bažnyčias (Šv. Stanislovo, Pranciškonų, Bernardinų, Dominikonų ir kt.), įvairius gyventojų socialinius sluoksnius, religines ir tautines bendruomenes, amatus ir prekybą, žymesnius pastatus. Ketvirtajame tome rašoma apie švietimo įstaigas, spaustuves, bibliotekas ir archyvus. Pateikiama labai išsami Vilniaus istorijos bibliografija, apimanti 1519–1799 m. laikotarpį. Garsus XIX a. Vilniaus istorijos žinovas Mykolas Homolickis gyrė Kraševskį už gausų miesto ir bažnytinių archyvų bei bibliotekų rankraštytųjų ir leidinių panaudojimą, bet pareiškė autoriui ir nemažai kritikos. Todėl, pasak istoriko E. Meilaus, „Jeigu jau ryžtasi išversti ir išleisti lietuviškai šį darbą apie Vilnių, tai matyt, ne mažiau naudinga būtų paskelbti ir šias M. Homolickio studijas lietuviškai, kaip J. I. Kraševskio darbą papildantį ir daugeliu atveju pataisantį veikalą“. Kaip rašė šio veikalo recenzijoje I. J. Kraševskio amžininkas, lenkų istorikas, archeologas, rašytojas, visuomenės veikėjas Adomas Honoris Kirkoras, tokios išsamios istorijos ligi tolei neturėjo nė vienas Lenkijos miestas, net ir Krokva. Jau vien šiuo darbu autorius nusipelnė garbingą vietą mokslo istorijoje. Labai teigiamai M. Balinskio ir J. I. Kraševskio Vilniaus istorijas vertino ir vėlesnių laikų Lietuvos istorikai (A. Šapoka, J. Jurginis ir kt.). Jie teigė, kad šios knygos pasitarnavo Lietuvos historiografijai ne tik gausia faktine medžiaga, daugybės dokumentų, kurių originalai vėliau dingo, pateikimu, bet ir palankumu lietuvių tautai.

Nuo XIX a. vidurio apie Vilnių daugiausia rašė rusų mokslininkai. Iš jų minėtini Flavianas Dobrianskis, Vasilijus Vasiljevskis. Vilniaus praeityje jie labiausiai ieškojo visko, kas atrodė rusiška ir pravoslaviška. Jie neidealizavo miesto istorijos, kaip tai darė pirmųjų Vilniaus istorijų autoriai, romantizmo atstovai M. Balinskis ir I. J. Kraševskis. Rusų istorikai stengėsi parodyti pranašumą naujai susidariusių sąlygų, kai Lietuva buvo prijungta prie Rusijos, o Vilnius tapo gubernijos miestu. Kaip pažymi lietuvių mokslininkai, puikus istorikas, ypač geras senųjų Vilniaus dokumentų žinovas, pasižymintis moksliniu objektyvumu,

buvo archeografas **Julijanas Kračkovskis**, kuris parašė knygą „Старая Вильна до конца XVII столетия“ („Senasis Vilnius iki XVII a. pabaigos“) (Вильна, 1893).

Vilnius XVIII šimtmečio pabaigoje. P. Galaunės pieš. pagal F. Ruščycy pieš. Iliustr. iš kn.: Vilnius, 1323–1923 / istorijos apžvalgą parašė K. Binkis ir P. Tarulis. – Kaunas, 1923.

Kaip rašoma sovietmečiu išleistoje dvitomėje Vilniaus istorijoje, XIX a. lietuviai apie savo sostinę yra mažiausiai parašę. Išėjo du leidimai (1893 ir 1905 m.) nedidelės inžinieriaus **Petro Vileišio**, pasirašytos Nerio slapyvardžiu, knygelės „**Praeite Vilniaus ir jo pirmbuvusios Akademijos**“. Tai buvo veikalas, skirtas plačiajai visuomenei. Štai kaip autorius rašo apie sostinės atsiradimą. „Pradžia Vilniaus siekia žiliausios senovės. Tą rodo mums padavimas, pagal kurį po teip vadinamuoju Bokšto kalnu buvęs urvas, kuriame buk smakas gyveno. Tas urvas, kuris ir dabar tebėra, turėjęs po žemėmis susinešimą su Vilne, apačioj kalno plaukiančia ir su Vilija ant Antoko-

lio. Pagal padavimus smakas kožną žmogų į jo urvą įeinanti užmušdavo vienu savo pažiūrėjimu, kurio nieks negalėdavo išturėti. Vienok buk tai atsiradęs nekuris drąsuolis, kurs į urvą įėjo prieš save zerkolą turėdams, ir smakas pats save zerkole pamatęs, negyvū krito“. Antroji šio leidinio dalis skirta Vilniaus universitetui, autoriaus vadinamam „Augščiausioji Lietuvos mokslavietė“.

Iš prieškarinio laikotarpio leidinių minėtinas 1923 m. Kaune, 1928 m. Berlyne išleistas albumas „**Vilnius, 1323–1923**“, skirtas Vilniaus 600 metų jubiliejui paminėti. Albume yra nemažos apimties Vilniaus istorinė apžvalga, vaizdingu stiliumi parašyta dviejų lietuvių rašytojų – **Kazio Binkio** ir **Petro Tarulio**. Apžvalgos autoriai rėmėsi Mykolo Balinskio, Juzefo Ignaco Kraševskio ir Teodoro Narbuto istorijos veikalais. Apžvelgiama miesto istorija nuo jo atsiradimo, pasak autorių, „milžiniškomis giriomis“ apaugusiame klonyje iki 1920 metų, kai „lietuvių kariuomenė, spaudžiama daug gausingesnių priešininkų, apleido miestą, ir Vilnių užėmė gen. Želigovskis, lenkų „sukilėlių“ vadas [...]. Tačiau lietuviai, kaip visados, taip ir dabar nė vienam momentui nebuvo nustoję visoje tautoje, plačiose žmonių masėse išsišakojusios gilios vilties ir karšto troškimo atgauti savo senąją sostinę, kur kiekvienas žemės pėdas yra lietuviui brangus“. Labai kokybiškos, vertingos šio leidinio iliustracijos – žymių fotografų, Jano Bulhako ir Stanislovo Fleury – nuotraukos, reprodukcijos iš Jono Kazimiero Vilčinskio albumo ir kt. Iliustracijos sudėtos pagal temas, suskirstytos į vienuolika skyrių: Bendri reginiai ir gatvės; Gotikos bažnyčios; Katedra; Šv. Petro bažnyčia; Universitetas ir Šv. Jono bažnyčia; Aušros vartai ir baroko bažnyčios; Rotušė ir Vyskupų rūmai; Žydų sinagoga, kapinės ir mečetis; Rūmai, dvarai ir dvareliai; Vartai, kiemai, sparos ir kit; Verkiai, Kalvarija ir apylinkių gamta.

Nemaža publikacijų apie Vilnių yra parašęs žymus lietuvių istorikas **Adolfas Šapoka** (1906–1961). Deja, sovietmečiu išėivijoje gyvenusio A. Šapokos darbai Lietuvoje buvo beveik visiškai nutylimi. To laiko lietuviškose enciklopedijose jis buvo vadinamas „buržuaziniu istoriku“, antitarybiniu veikėju. A. Šapoka daugelį metų domėjosi Vilniaus praeitimi, rinko medžiagą keliatomei šio miesto istorijai. Pirmieji mokslininko straipsniai Vilniaus tema buvo išspausdinti dar 1939 m., jam gyvenant Lietuvoje. Istorikas pabrėžė, kad Vilnius – šventas lietuvių tautos miestas, pirmiausia buvęs politinis Lietuvos

centras, o vėliau tapęs kultūrinis bei ekonominiu centru. Apie 1942–1944 m. A. Šapoka parašė populiarią, kartu ir mokslinį straipsnį, daugiau skirtą užsieniečiams, „Vilnius Lietuvos istorijoje“. Šio straipsnio pagrindu pirmiausia iševijoje, o atkūrus nepriklausomybę ir Lietuvoje, buvo išleista knyga „**Vilnius Lietuvos gyvenime**“ (Toronto (Ont., 1954; Vilnius, 2008). Šia knyga autorius siekė įrodyti, kad Vilnius – nuo amžių lietuviškas miestas. Leidinyje nuosekliai aptariama sostinės raida. Buvo išleistas ir šios knygos vertimas į anglų kalbą – „**Vilnius in the life of Lithuania**“ (Toronto, 1962). Pats svarbiausias A. Šapokos Vilniaus praeities tyrinėjimas yra knyga „**Senasis Vilnius: Vilniaus miesto istorijos bruožai iki XVII a. pabaigos**“, išleista Jungtinėse Amerikos Valstijose 1963 m. Tai pirmoji tokia išsami, lietuvių mokslininko parašyta Vilniaus istorija. Knygoje kritiškai pasinaudota įvairių laikų istorikų darbais, daugeliu istoriografijos šaltinių, pateikta nemažai originalių teiginių. Rankraštis buvo parengtas dar 1956 m. Už šį darbą istorikas buvo apdovanotas „Aidų“ žurnalo premija. Leisdami knygą jau po autoriaus mirties, leidėjai sutrumpino tekstą, kai ką savaip perpasakojo, pateikė didelės apimties bibliografiją, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklę (Ragauskas, Aivas. Adolfo Šapokos darbai apie Vilniaus miesto istoriją. – Santr. angl. – Bibliogr.: 56 pavad. // *Mūsų praeitis*. – [T.] 5 (1997), p. 125-140). Deja, sovietinėje Lietuvoje ši knyga nebuvo prieinama skaitytojams. Apie šį vertingą mokslo veikalą nepasirodė nei vienos recenzijos. Vos keliais sakiniais apie ją buvo užsiminta po penkerių metų Lietuvoje išleistoje Vilniaus istorijoje.

Nepriklausomybės metais Vilniuje pradėtų leisti A. Šapokos „Raštų“ pirmame tome (Vilnius, 2013), skirtame Vilniaus istorijai, spausdinami svarbiausi istoriko moksliniai tekstai apie Vilnių: sintezė „Vilnius Lietuvos gyvenime“ (lietuvių ir anglų kalbomis), studija „Senasis Vilnius“, penki straipsniai, dvi recenzijos, šaltinių publikacijos ir kt. Tekstus parengė, įvadą „Vilniaus istorija Adolfo Šapokos tyrimuose“ ir komentarus parašė istorikas dr. Aivas Ragauskas.

Dar galima paminėti 2008 m. Vokietijoje išleistą, populiarią parašytą, bet mokliškai pagrįstą, trumpą Vilniaus miesto istoriją vokiečių kalba. Tai Hamburgo universiteto Šiaurės ir Rytų Europos istorijos profesoriaus **Ralfo Tuchtenhageno** (Ralph Tuchtenhagen) ir Liuneburgo Šiaurės-Rytų instituto mokslinio bendradarbio **Joachimo Tauberio** (Joachim Tauber) parašyta įdomi knyga „**Vilnius: Kleine**

Geschichte der Stadt“ („Vilnius: trumpa miesto istorija“). Istoriją sudaro keturios dalys: I. Viduramžių Vilnius; II. Ankstyvieji naujieji laikai; III. XIX a.; IV. XX a. Lietuvių istorikas Darius Baronas yra parašęs išsamią šio leidinio recenziją (Baronas, Darius. Maža, bet keista Vilniaus miesto istorija // *Knygų aidai*. – 2009, Nr. 3, p. 10-13).

2010 m. vokiečių kalba buvo išleista **Martin Schulze Wessel, Irene Götz** ir **Ekaterina Makhotina** parengta Vilniaus istorija „**Vilnius: Geschichte und Gedächtnis einer Stadt zwischen den Kulturen**“ („Vilnius: daugiakultūrio miesto istorija ir atmintis“) (Frankfurt am Main; New York, 2010). Tai vienas iš „Rytų Europos studijų“ projekto leidinių. Knygos pradžioje pateikiama istorinė miesto apžvalga. Leidinį sudaro penki skyriai. Didžiausias dėmesys skiriamas nacionalinių santykių, daugiakultūriškumo ir kultūros politikos įvairių laikų Vilniuje problemoms. Leidinio pabaigoje pateikiama svarbiausių įvykių chronologija (1009–2010 m.). Yra panaudotos literatūros sąrašas, dalykų ir vietovardžių, taip pat asmenvardžių rodyklės. Knyga iliustruota nespalvotomis nuotraukomis.

LITERATŪRA

Balinskis, Mykolas. *Vilniaus miesto istorija*. – Vilnius, 2007. – XVI, 475, [1] p.: faks. – Dalis gretut. teksto liet., lot. – Bibliogr. išnašose. – Asmenvardžių r-klė: p. 449-466.

Binkis, Kazys. *Vilnius, 1323-1923 / istorijos apžvalgą parašė Kazys Binkis ir Petras Tarulis*. – Kaunas, 1923. – 63 p., [55] iliustr. lap., [2] žml. lap.: iliustr., žml.

Jurginis, Juozas. *Vilniaus miesto istorija: nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos. / Jurginis, Juozas [et al.;]*. – Vilnius, 1968. – 398 p., 66 iliustr. lap.: iliustr.

Šapoka, Adolfas. *Senasis Vilnius: Vilniaus miesto istorijos bruožai iki XVII a. pabaigos*. – Brooklyn (N.Y.), 1963. – 332 p., [27] iliustr. ir portr. lap.: iliustr.

Šapoka, Adolfas. *Raštai*. – T. 1: *Vilniaus istorija / [tekstus parengė, įvadą ir komentarus parašė Aivas Ragauskas; asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės sudarė Vigintas Stancelis]*. – 2013. – 663, [1] p.: faks. – Tekstas liet., angl. – Santr. angl. – Bibliogr., p. 622-638 ir išnašose.

Vileišis, Petras. *Praeite Vilniaus*. – Antrą kartą išleista. – Bitėnai, 1905. – 35, [5] p.: iliustr.

Vilniaus miesto istorija nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų. – Vilnius, 1972. – 331 p., [44] iliustr. lap.: iliustr. – Santr. rus. – Bibliogr.: p. 311-313.

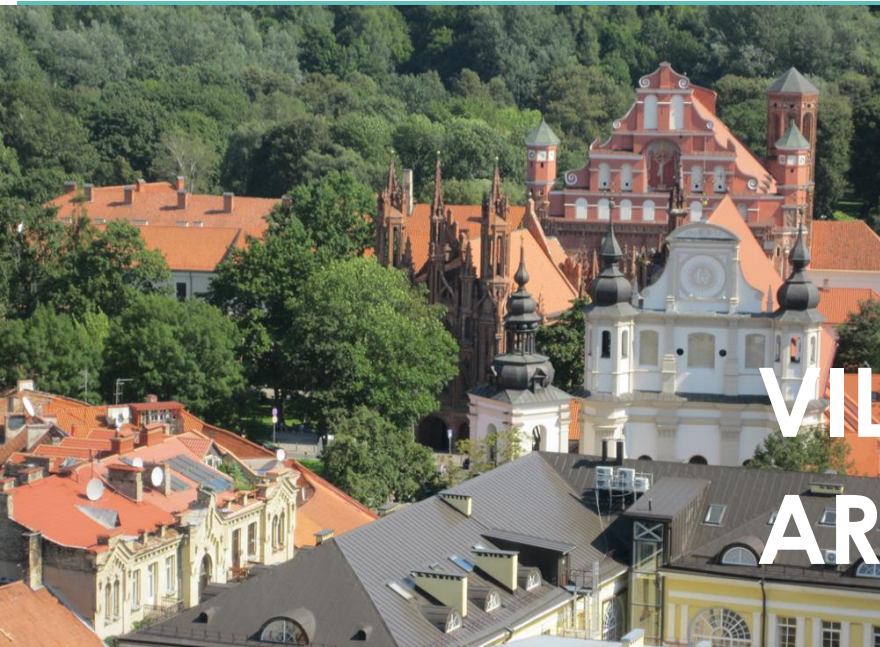
Vilniaus miesto istorijos dokumentai: Vilniaus miesto istorijos skaitinių chrestomatija: mokymo priemonė / sudarė Eugenijus Manelis, Romaldas Samavičius. – Vilnius, 2003. – 674, [1] p.

Vilniaus miesto istorijos skaitiniai: mokymo priemonė / sudarė Eugenijus Manelis, Romaldas Samavičius. – Vilnius, 2001. – 938, [1] p.: iliustr., faks.

Kraszewski, Józef Ignacy. Wilno od początków jego, do roku 1750. – Wilno, 1838. – 4 t.

Tauber, Joachim. Vilnius: kleine Geschichte der Stadt / Joachim Tauber, Ralph Tuchtenhagen. – Köln [etc.], 2008. – 284 p.: lent. – Bibliogr.: p. 264-267, ir pastabose. – Vietovardžių, gatvių ir asmenvardžių r-klės: p. 269-284.

Vilnius: Geschichte und Gedächtnis einer Stadt zwischen den Kulturen / Martin Schulze Wessel, Irene Götz, Ekaterina Makhotina (Hg.). – Frankfurt am Main, 2010. – 248 p.: iliustr. – Bibliogr.: p. 236-241. – Dalykų, vietovardžių ir asmenvardžių r-klės: p. 243-248.

VILNIAUS ARCHITEKTŪRA

Vilnius – savitos, nepakartojamos senosios architektūros miestas, kuriame į istorinę aplinką darniai įsikomponuoja nauji šiuolaikinės architektūros kūriniai. Daugelis tyrėjų pabrėžia labai glaudų miesto ryšį su gamta ir senajam Vilniui būdingą tobulą samplaiką su aplinkiniu ландшаftu. Ankstyvoji Vilniaus miesto urbanistikos raida iki šiol nėra visai aiški ir nevienodai vertinama tyrėjų. Pažvelgus į senąją Vilniaus dalį iš paukščio skrydžio arba tiesiog pasižiūrėjus į žemėlapią, matyti, kad senamiestis turi netaisyklingą radialinį planą. Jį nulėmė geografinė miesto padėtis. Vilniaus plano struktūra formavosi prisitaikydama prie topografinių sąlygų. Jos griaučius sudarė svarbiausi keliai: Trakų, Lydos, Polocko, Ukmergės (Rygos), Medininkų (Ašmenos). Aplinkui susiformavo siaurų, kreivų gatvių tinklas. Svarbiausių kelių (gatvių) susikirtime atsirado centras – išėsta trikampė turgaus aikštė, vėliau tapusi Rotušės aikšte.

XV a. Vilnius buvo maždaug dabartinio senamiesčio dydžio. Kaip rodo naujausi tyrimai, dar prieš apjuosiant miestą gynybine siena, prie pagrindinių jo kelių jau kūrėsi istoriniai priemiesčiai (pvz., Užupis), kurie galutinai susiformavo XVI a. pradžioje. Priemiesčių plano struktūra taip pat susidarė netaisyklinga. Senus laikus siekia ir šiek tiek nutolusių nuo senamiesčio Antakalnio, Verkių, Šnipiškių, Lukiškių istorija.

Iki XIX a. pr. Vilniaus teritorija nesiplėtė. Lietuvą įjungus į carinės Rusijos imperiją miestas pradėjo keistis. Buvo sunaikinti Lietuvos vals-

tybingumo ženklai – nugriauta miesto siena, vartai, Žemutinė pilis, pastatai aplink Katedrą.

1817 m. buvo parengtas pirmasis Vilniaus perspektyvinis planas, pagal kurį numatyta miesto plėtra visomis kryptimis. Vilnius pradėtas tvarkyti pagal Rusijos imperijos urbanistinės sistemos principus. Naujųjų kvartalų statyba vyko pagal stačiakampį gatvių tinklą. Vilniaus centras persikėlė į naująją miesto dalį prie Lukiškių. Išaugo Naujamiesčio, Centro kvartalai. Buvo nutiestas prestižinis Šv. Georgijaus (dabar Gedimino) prospektas. Vilniaus plėtra ypač paspartėjo XIX a. pabaigoje, susiklosčius palankioms socialinėms-ekonominėms sąlygoms, plėtojantis pramonei, nutiesus geležinkelius.

XIX a. pab. ir XX a. pr. laikotarpis laikomas pirmąja Vilniaus urbanizacijos banga. 1920 m. Vilnių okupavus lenkams Vilnius tapo Lenkijos provincija, ir ryškesnių pokyčių miesto raida nepatyrė.

Per Antrąjį pasaulinį karą miestas buvo smarkiai sugriautas ir suniokotas. Po karo daug kas buvo atstatyta ir naujai formuojama. Gausėjant gyventojų pradėti statyti daugiabučių namų rajonai. Miestas plėtotas pagal sovietinės urbanistikos principus, remiantis 1953, 1967 ir 1977 m. sudarytais bendraisiais (generaliniais) planais. Vilnius tapo panašus į kitus socialistinio bloko miestus. Tik senamiestis išliko savitas, unikalus. XX a. 7-8-ajame dešimtmečiuose šalia unifikuotų, tipinių projektų Vilniuje buvo suprojektuota ir nemažai originalių visuomeninių pastatų. Prasidėjo naujų pastatų statybos dešiniajame Neries krante – Šnipiškėse. Čia pastatyti administraciniai, prekybos ir sporto kompleksai. 1955–1990 m. laikotarpis laikomas antrąja urbanizacijos banga. Trečioji urbanizacijos banga prasidėjo 1990 m., Lietuvai atkūrus nepriklau-

somybę, pasikeitus ekonominėms ir socialinėms sąlygoms. Vilnius įgijo kai kurių XX a. pabaigos Vakarų Europos miestams būdingų bruožų. Rekonstruojamas miesto centras, kuriami sodybiniai gyvenamųjų namų priemėsčiai.

2007 m. vasarį Vilniaus miesto savivaldybės taryba patvirtino Vilniaus miesto savivaldybės teritorijos bendrąjį planą iki 2015 metų. Jame buvo numatyta miesto raidos strategija, miesto urbanistinės struktūros optimizavimas, miesto centrų formavimas ir kt. Yra priimtas ir Vilniaus miesto savivaldybės 2016–2018 m. strateginis veiklos planas, kuriame skiriama vietos ir miesto urbanistikai.

Iki XVI a. Vilniaus pastatai daugiausia buvo mediniai. Net ir kunigaikščio Gedimino laikų pilys dar buvusios medinės. Spėjama, kad tik Vytauto Didžiojo metais, XV a. pradžioje, Vilniuje atsirado daugiau mūrinių pastatų. „Vilnius yra tarytum atvira knyga, gyvais vaizdais atskleidžianti Europos stilių istoriją – nuo gotikos iki ampyro [...]“, – rašė 1940 m. apie Vilniaus architektūrą žymus dailės istorikas Mikalojus Vorobjovas. Tačiau, kaip pabrėžė menotyrininkas, tie stiliai nėra griežtai atskirti, dažniausiai jie susikryžiuoja ir persipina tarpusavyje. Vilniuje yra išlikę senųjų XIV a. gotikos pastatų. Žymiausias iš jų – Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčių ansamblis, Aukštutinės pilies liekanos, Šv. Mikalojaus bažnyčia. Gotikos elementų turi Pranciškonų bažnyčia ir vienuolynas, gyvenamieji namai (Pilies g. 12 ir kt.). Nuo XVI a. greta gotikos atsirado renesanso stiliaus pastatų. Pagal renesanso reikalavimus buvo perstatyti Žemutinės pilies arba Valdovų rūmai. Renesanso stiliaus bruožų turi Šv. Mykolo bažnyčios ir vienuolyno ansamblis, Senasis ir Naujasis Arsenalai, Vilniaus universiteto pastatai ir kt. Nuo XVII a. įsigalėjo baroko stilius. Vilnius dažnai pavadinamas baroko miestu. XVII–XVIII a. susiformavo savita Vilniaus baroko mokykla. Vilnių puošia barokinės Šv. Kazimiero, Šv. Teresės, Šv. Kotrynos, Misionierių, Šv. Jonų, Šv. Rapolo ir daugelis kitų bažnyčių, Šventosios Dvasios cerkvė, barokinė Vilniaus Arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčia, bazilijonų vienuolyno vartai ir kt. statiniai. Vėlyvojo baroko architektūros šedevras Vilniuje yra Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Antakalnyje. Šio stiliaus garsiausias atstovas – vėlyvojo baroko, rokoko architektas, Vilniaus baroko mokyklos kūrėjas Jonas Kristupas Glaubicas (Johann Christoph Glaubitz). Vienas pirmųjų klasicistinės architektūros kūrėjų Vilniuje buvo Martynas Knakfusas (Marcin Knakfus). Jis projektavo universiteto Astronomijos observatorijos priestatą, dalį Verkių dvaro sodybos ir kt. Žymus XVIII a. architektas, M. Knakfuso mokinys, Laurynas Gucevičius sukūrė vertingus klasicizmo architektūros darbus – Katedrą, Rotušę, Verkių dvaro rūmų ansamblių ir kt. 1792 m. architektas, vyskupo Ignoto Jokūbo Ma-

salskio paprašytas, rekonstravo tuometinius Vyskupų rūmus (dabar Prezidentūra). XIX a. antroje pusėje, pagyvėjęs pramonei ir prekybai, pradėta statyti daugiau namų. Kopijuojant ankstesnių laikų statinius, architektūroje atsirado stilių mišinys: neogotika, neorenesansas, neobarokas. Ypač daug eklektinių namų buvo pastatyta dabartiniame Gedimino prospekte.

Būtina paminėti ir to laikotarpio medinę sostinės architektūrą. Augant miestui, Vilniuje, kaip ir visoje urbanizuotoje to meto Europoje, atsirado grįžimo į gamtą poreikis – pradėtos statyti skandinčios žalumoje vilos, kuriose buvo gyvenama ištisuos metus. Tuo metu Antakalnyje, Žvėryne, Vilkpėdėje buvo pastatyta tokio

tipo gyvenamųjų namų, taip pat ligoninių, sanatorijų. Vaizdingu kraštovaizdžiu pasižyminčios Vilniaus apylinkės tam labai tiko. XIX–XX a. sandūroje iš medžio buvo statomi ir vasaros pramogų statiniai – restoranai, klubų paviljonai, kurhauzai, kioskai, parkų vartai, kurie, deja, neišliko. IX–XX a. sandūroje architektūroje atsirado modernas, dar vadinamas Modern style (angl.), Art Nouveau (pranc.), secesija. Vilniuje modernas gyvavo nuo 1900 m. iki Pirmojo pasaulinio karo.

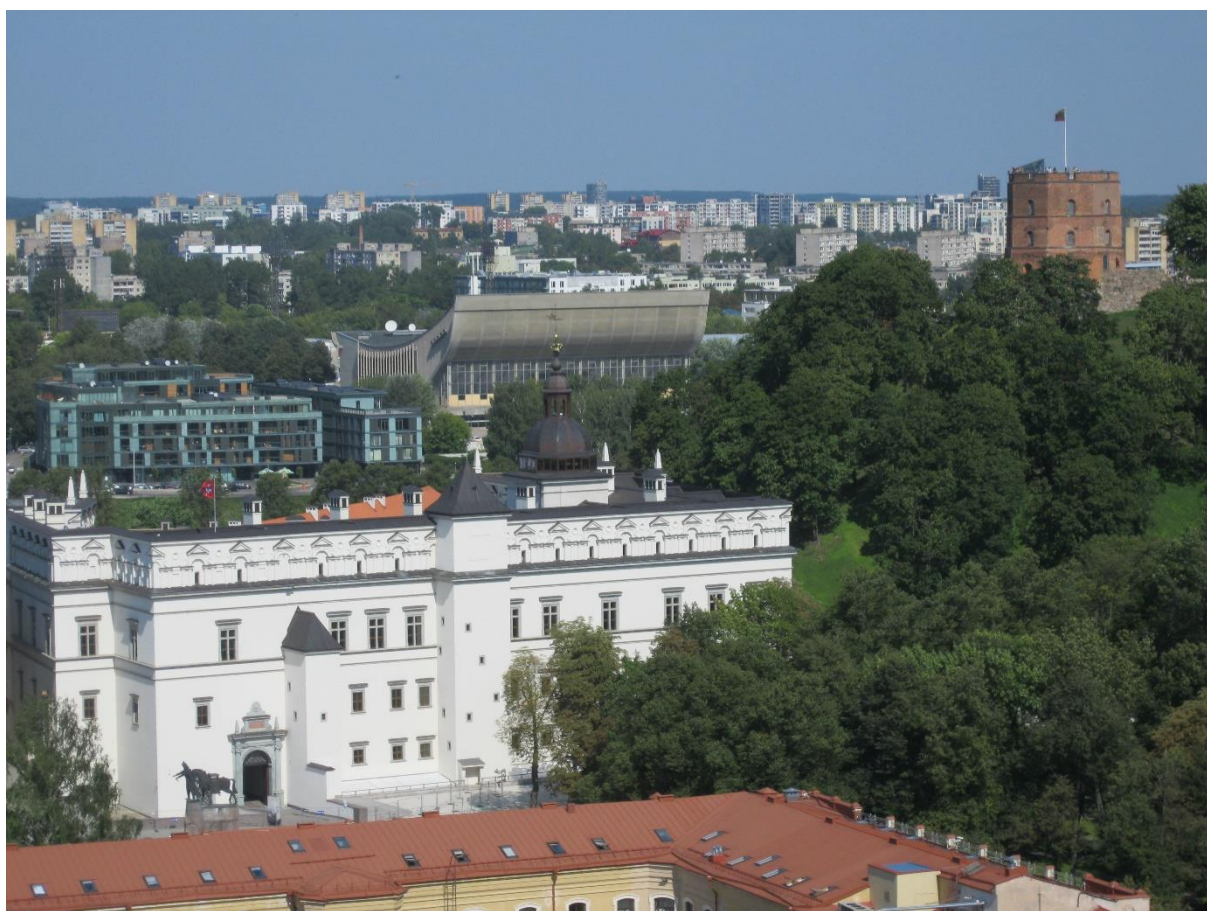
Kaip teigia menotyrininkė Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, Vilniaus modernas radikalumu neprilygo Vienos ar Briuselio modernui, nepaliko jis ir tokios gausybės pastatų, kaip, pvz., ne taip toli esančiose Rygoje ar Krokuvėje. Vilniaus Senamiestyje ir Naujamiestyje priskaičiuojama iki 40 šio stiliaus pastatų. Tai buvę Valstybinio banko rūmai (dabar Lietuvos mokslų akademija), Pirklių klubas (abu Gedimino pr.), dabartinės filharmonijos rūmai (tuo metu – Miesto salė), esantys Aušros Vartų gatvėje ir kt. Vilnių tuo metu statė rusų architektai (Michailas Prozorovas, Vasilijus Stasovas, Konstantinas Korojedovas ir kt.). Antrojo pasaulinio karo metais Vilnius patyrė didelių nuostolių, buvo sugriauta arba apgadinta nemažai pastatų.

Po karo kai kurie pastatai buvo atstatyti. Atsirado ir naujų, iki šiol esančių statinių: oro uosto, geležinkelininkų, nacionalinės bibliotekos ir kt. rūmai, M. K. Čiurlionio meno mokykla, nemažai visuomeninių pastatų (Ministrų tarybos rūmai, keli institutai, Operos ir baleto teatras, ligoninė Antakalnyje ir kt.). Septintajame XX a. dešimtmetyje pradėti statyti nauji gyvenamieji mikrorajonai pagal tipinius projektus. Garsūs to laikotarpio Vilniaus architektūros kūrėjai broliai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, Vytautas Čekanauskas, Eduardas Chlomauskas, Elena Nijolė Bučiūtė, Zigmantas Liandzbergis, Gediminas Baravykas, Vytautas Brėdikis, Vytautas Vielius ir kt. Ryškiausi sovietmečio laikotarpio reprezentaciniai pastatai Vilniuje: Parodų rūmai (archit. Vytautas Čekanauskas, dabar – Šiuolaikinio meno centras Vokiečių g.), buvę Koncertų ir sporto rūmai (archit. Jonas Kriukelis, Eduardas Chlomauskas, Zigmantas Liandzbergis), viešbutis „Lietuva“ (dabar „Radisson Blu Hotel Lietuva“) (archit. Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai), dabartinės Nacionalinės galerijos pastatas (archit. Gediminas Baravykas, Vytautas Vielius). Sovietmečiu buvo atliekami sėkmingi pastatų restauravimo darbai (daugiausia senamiestyje).

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, 2002–2004 m., vyko intensyvūs darbai naujajame Vilniaus centre, esančiame dešiniajame Neries krante. Konstitucijos prospekte buvo suformuotas šio rajono akcentas, pagrindinis verslo ir administracijos kvartalas – Europos aikštė. Ji tapo naujojo Vilniaus centro šerdimi, simboliškai įprasminančia Lietuvos narystę Europos Sąjungoje.

Modernios architektūros pavyzdys, gavęs kelias nominacijas, yra 2008 m. Žirmūnuose (Rinktinės g. 5A) iškilęs originalios, naujojo kubo formos, 12 aukštų Lietuvos Respublikos prokuratūros pastatas (archit. Kęstutis Lupeikis).

Aukšto specialistų įvertinimo susilaukė 2013 m. vasarį pradėjusios veikti Vilniaus universiteto bibliotekos (Nacionalinio atviros prieigos Mokslinės komunikacijos ir informacijos centro – MKIC) pastato Antakalnyje projektas (archit. Rolandas Palekas). Pabrėžiama labai pavykusi pastato ir landšafto darna. Šiuo metu tai yra viena didžiausių ir šiuolaikiškiausių bibliotekų Lietuvoje.

Pastaraisiais metais Vilniaus miesto ribos plečiasi. Tapo populiarī daugiaaukščių statyba. Atsirado naujų kvartalų. Pastebimos tendencijos humanizuoti funkcionalią visuomeninių pastatų ir gyvenamųjų mikrorajonų architektūrą, atgaivinti istorinius priemiesčius. Dabar dažnai minimi nauji architektų vardai: Audrius Ambrašas, Kęstutis Lupeikis, Mindaugas Pakalnis, Rolandas Palekas, Saulius Pamerneckis, Arūnas Paslaitis, Gediminas Paslaitis ir kt.

1994 m. Vilniaus senamiestis buvo įtrauktas į UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos saugomų objektų paveldo sąrašą. Senasis miestas įvertintas kaip unikalus gotikos, renesanso ir baroko architektūros centras Rytų Europoje.

Restauruojami ir senosios architektūros objektai. 2004 m. Vilniaus miesto savivaldybė ėmėsi medinio Vilniaus paveldo apsaugos programos, tad atsirado viltis, kad bus išsaugoti gražiausi išlikę gyvenamieji pastatai.

SVARBIAUSI LEIDINIAI

Ieškantiems informacijos apie Vilniaus architektūrą lietuvių kalba bibliotekininkas pirmiausia pasiūlytų 1985 m. išleistą fundamentalų leidinį „**Vilniaus architektūra**“, kurį parengė Lietuvos statybos ir architektūros mokslinio tyrimo instituto Architektūros istorijos sektorius kartu su Paminklų konservavimo institutu. Knygoje apžvelgta Vilniaus urbanistinė ir architektūros stilių raida nuo seniausių laikų iki XX a. 9-ojo dešimtmečio, aprašomi reikšmingi to laikotarpio paveldo objektai, nurodomi jų adresai, paskirties kaita. Gausu informacijos apie atskirų sostinės pastatų architektūrą ir istoriją sovietmečiu išleistame informacinio enciklopedinio leidinio „**Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas**“ (Vilnius, 1988) pirmajame tome, skirtame Vilniui. Susirasti ieškomą informaciją didžiulės apimties leidinyje labai padeda pagalbinės rodyklės: asmenvardžių, vietovardžių, chronologinė, sisteminė ir vardinė paminklų.

Senoji Vilniaus architektūra, daugelis jau neišlikusių pastatų ar jų fragmentų užfiksuoti ir įamžinti Jono Kazimiero Vilčinskio XIX a. sukaup tame litografijų rinkinyje „Vilniaus albumas: iš Jono Kazimiero Vilčinskio leidinių = Вильнюсский альбом: из изданий Йонаса Казимераса Вильчинскиса = A book of Vilnius: from the publications by Jonas Kazimieras Vilčinskis“ (Vilnius, 1987).

Iki šiol nepraradusi vertės ir aktualumo yra pirmą kartą išleista 1940-aisias ir perleista atkurtos nepriklausomybės metais menotyrininko **Mikalojaus Vorobjovo** knyga „**Vilniaus menas**“ (Vilnius, 1997). Čia aprašyta Vilniaus architektūra ar išskirtiniai pastatai iki XIX a. vidurio. Pasak Tomo Venclovos, irgi rašiusio apie sostinę, M. Vorobjovo kny-

ga „Vilniaus menas“ yra turbūt geriausia knyga apie Vilnių, laikytina nepasiekiamu idealu.

Besidomintiems Vilniaus baroku, renesansu ar kitais architektūros stiliais vertėtų pasiskaityti literatūros ir meno tyrinėtojo **Jono Griniaus** studiją „**Vilniaus meno paminklai**“ (Vilnius, 1994), pirmą kartą išleistą 1940 m. Kaune. Leidinyje aprašomi žymiausi Vilniaus architektūros paminklai. Knyga iliustruota garsaus fotografo Jano Bulhako ir kt. autorių fotografijomis.

Paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais buvo išleisti reikšmingi dailės istoriko **Vlado Drėmos** darbai. Ypač minėtina knyga-albumas „**Dingęs Vilnius = Lost Vilnius = Исчезнувший Вильнюс**“ (Vilnius, 1991, 2013). Tai yra daugelio dešimtmečių nenuilstamo darbo rezultatas. Profesionaliai, remiantis archyviniais šaltiniais, parašyti tekstai apie Vilniaus senamiesčio gatves ir priemiesčius, žymiausius architektūros paminklus, apie daugelį iki šių dienų neišlikusių miesto paveldo objektų. Paskutiniame knygos skyriuje „Refleksijos“ autorius rašo apie kultūrinio palikimo reikšmę ir būtinybę jį pažinti. Knyga iliustruota meno reprodukcijomis ir, pasak lietuvių poeto ir literatūrologo Tomo Venclovos, „laikytina bene geriausia vilniškės ikonografijos studija“. „*Rašiau su meile ir dideliu prisirišimu prie senojo Vilniaus*“, – sakė knygos autorius pokalbyje apie šią knygą (Juozaitis, Arvydas. *Tarp žmonių*. – Vilnius, 1993, p. 16-21, 108-111).

Daug vertingos informacijos apie sostinės pastatus yra ir Vlado Drėmos knygoje „Vilniaus namai archyvų fonduose“ (Vilnius, 1998-2007. Kn. 1-13).

Gausu įdomios informacijos apie Vilniaus architektūros paminklus ir su šiuo miestu susijusių žmonių likimus yra dviejose istorikės, menotyrininkės **Mortos Baužienės** knygoje. 2012 m. išleista šios autorės knyga „**Pasižvalgymas po senojo Vilniaus mūrus**“. Kaip teigiama leidinio anotacijoje, knygoje populiariai rašoma apie svarbiausius Vilniaus pastatus, miesto vystymąsi amžių bėgyje – nuo seniausių laikų iki šių dienų. Trumpai aptariamas miesto planavimas ir tvarkymas, pirmųjų gyvenamųjų kompleksų (taip pat ir Rasų bei Lukiškių kolonijų) atsiradimas. Architektūros tyrėja neapsiriboja vien mūro sienomis – stabteli ir ties paminklais ar aptariamuosiuose pas-

tatuose buvusiomis ar dabar įsikūrusiomis įstaigomis. Rašoma apie Gedimino kalną, Katedros aikštę. Apžvelgiami žymiausi pastatai Pilies, Didžiojoje, Vokiečių, Maironio, Šv. Ignoto, Vilniaus ir kt. gatvėse, taip pat aplink Rotušės, Simono Daukanto ir kt. aikštes. Į pasakojimą įpinama ir vienos kitos asmenybės biografija (Tomo Žebrausko, Juozapo Montvilos ir kt.). Architektūros specialistės dėmesio sulaukia ne tik senamiestis. Ji veda skaitytoją ir pagrindine miesto gatve – Gedimino prospektu iki Lukiškių aikštės.

2015 m. buvo išleista **Mortos Baužienės** knyga „**Pasižvalgymas anapus Vilniaus miesto gynybinės sienos**“. Tai, pasak autorės, yra 2012 m. išėjusios knygos tęsinys. Pastarosios knygos objektas – Antakalnio, Kalvarijų, Rūdninkų, Užupio, Šnipiškių ir pats jauniausias Žvėryno – priemiesčiai, taip pat iki šiol dar mažai publikacijose aprašytas dabartinio Naujamiesčio Pylimo–Jono Basanavičiaus gatvių rajonas. Pateikiama informacijos ne tik apie pastatų architektūrą, bet ir pastatus kūrusius architektus, projektuotojus (Vladimirą Dubeneckį, Antoną Filipovičių-Duboviką, Tadeušą Rostvorovskį), užsakovus (Hiliarą Raduškevičių) ir šeimininkus (Petrą Vileišį, Tada Dembovskį, Tada Vrublevskį). Rašoma ir apie minimuose pastatuose veikusias įstaigas: švietimo draugiją „Rytas“ Vileišių rūmuose Antakalnyje, žydų mokslo institutą „JIVO“ Naujamiestyje ir kt. Apžvelgiamos ir aprašomuose priemiesčiuose buvusios ir esančios kapinės (Antakalnio, Šv. Petro ir Povilo parapijos, Saulės, Evangelikų ir kt.). Abiejų leidinių pabaigoje pateikiamas autorės naudotos literatūros ir archyvinių dokumentų sąrašas, yra reziumė anglų kalba.

Mokslininkė teigia norinti supažindinti dabartinius vilniečius su jų miesto istorija, nes „Vilnių niokoja tie, kurie nežino jo praeities“ (Adomaitytė, Akvilė. Vilnių niokoja tie, kurie nežino jo praeities // *Lietuvos rytas*. – 2013, saus. 5, priedas „Sostinė“, p. 12).

Žinias apie sostinės architektūrą labai praturtins architektūros istorikės, paminklotvarkos ekspertės, dr. **Nijolės Lukšionytės-Tolvaišienės** (1954–2014) knyga „**Istorizmas ir modernas Vilniaus architektūroje**“ (Vilnius, 2000). Kaip rašoma leidinio pratarmėj, tai yra pirmas bandymas susisteminti žinias apie praėjusio šimtmečio antrosios pusės ir šio amžiaus pradžios Vilnių. Chronologinės nagrinėjamo laikotarpio ribos – 1830–1914 metai, t. y. aptariami reiškiniai, susiklostę po klasicizmo ir vykę iki Pirmojo pasaulinio karo,

kitaip tariant, iki modernistinės architektūros atsiradimo. Autorė kėlė tikslą atsakyti į klausimus, kokios visuomenės grupės ir asmenys tada statė Vilniuje, kokia pastatų tipologija paplito, kas buvo jų autoriai ir kaip reiškesi įvairios meninės srovės. Siekta atskleisti kuo išsamesnį to meto architektūros vaizdą, kuris pats savaime bylotų apie jos nepakartojamumą ir vertę. Knygos pagrindą sudaro archyvinių šaltinių, esančių Lietuvoje ir užsienyje, tyrimai. Pirmojoje dalyje pateikiama išsami ankstesnių šios temos tyrinėjimų bei šaltinių apžvalga, aptariama laikotarpio problematika. Ikonografinė medžiaga imta iš įvairių muziejų, bibliotekų, privačių rinkinių. Kartu su senomis pastatų, miesto vaizdų nuotraukomis ir atvirukais publikuojami įdomesni projektai (daugelis – pirmą kartą).

Nuo 2016 m. vilnistikos leidinių bibliotekoje turime ne tik garsųjį Vlado Drėmos „Dingusį Vilnių“ (Vilnius, 1991, 2013), bet ir nestandartinę, labai asmenišką, labai subjektyvią ir netikėtą, pirmąją dailininko, menotyrininko, humanitarinių mokslų daktaro **Vido Poškaus** knygą „**Nedingęs Vilnius**“, išleistą „Tyto albos“ leidyklos ([Recenzija] // *Knygų aidai*. 2016, Nr. 1, p. 39). Tai, pasak autoriaus „nėra sisteminga mokslinė analizė ar nuodugni akademinė studija – daugiau impresionistiniai pasąžai, subjektyvios pastabos [...] Vilnius analizuojamas ir nagrinėjamas, atgaivinamas ir prijaukinamas akupunktūriniu būdu“. Kaip įžanginiame žodyje rašo „Nedingusio Vilniaus“ autorius, „Lietuvos profesionaliosios dailės istorijos Tėvo [t. y., V. Drėmos – rengėjų pastaba] knyga paskatino ne tik studijuoti dailės istoriją, bet ir buvo šventraštis, kurį laikant rankose (ak, tas svoris ir dydis!) pamiltas Vilnius“. Iš teksto matyti, kad autorius įdėmiai skaitęs žymiojo Vilniaus žinovo darbus. Knygos pasakojimai eina vienas po kito laikrodžio rodyklių, tarsi įmontuotų aukščiausiam Vilniuje Šv. Jonų bažnyčios bokšte, sukimosi kryptimi: nuo miestui pradžių davusių kalvų iki vakaruose esančių vietų tarp Karoliniškių ir Šnipiškių. Tai tekstai apie Vilniaus dailę, architektūrą ir patį autorių. Savitu žvilgsniu žvelgiama į atskiras miesto gatves (Gedimino prospektą, Augustijonų, Kėdainių ir kt.) ir mažiau pažįstamus pastatus.

Su naująja sostinės architektūra supažindina profesionalus leidinys „**Vilnius, 1900–2005: architektūros gidas**“ (Vilnius, 2005). Jame susistemintai pristatomi ryškiausi XX–XXI a. Vilniaus architektūros objektai, architektūros stilių raida ir sklaida. Išleisti dar du šios knygos leidimai. Antrasis – „Vilnius, 1900–2012: naujosios architektūros gidas

(Vilnius, 2013) – buvo papildytas naujais skyriais apie sovietinių metų daugiabučius namus, postmodernizmo kryptį, nepriklausomybės laikotarpio architektūrą, naujomis iliustracijomis. 2016 m. išleistas 3-iasis, atnaujintas ir papildytas leidimas „Vilnius, 1900–2016: architektūros gidas“ (Vilnius, 2016). Jame apžvelgiami 228 išskirtiniai pastatai, pastatyti per šimtą šešiolika Vilniaus architektūros metų (1900–2016). Jis gausiai papildytas vaizdine medžiaga ir aktualiais faktais, 23 naujų šiuolaikinės architektūros objektų aprašais. Pastatų aprašymai iliustruoti nuotraukomis ir brėžiniais. Išleisti ir du šios knygos leidimai anglų kalba „Vilnius, 1900–2013: a guide to the city's architecture“ (Vilnius, 2013, 2016).

SMALSIAUSIEMS APIE ARCHITEKTŪRĄ

J. Kamarauskas. Vilniaus miesto plano dalis. 1923. Iliustr. iš kn.: Juozapas Kamarauskas: dailininko, inžinieriaus architekto kūrybinis palikimas Lietuvos dailės muziejuje: kūrinių katalogas. – Vilnius, 2016.

Vilniaus architektūra nuo seno domino istorikus, meno tyrėjus ir kitus įvairių epochų mokslininkus. XIX a. istorikų M. Balinskio, J. Kraševskio, T. Narbuto, M. Homolickio darbuose apie Vilnių yra ir miesto architektūros ar atskirų objektų, beje, dažnai romantiškos apžvalgos. Vėlesniuose istorikų V. Zahorskio, J. Kračkovskio, J. Kurčevskio knygos aprašyta realesnė architektūros paminklų istorija. Pirmojo pasaulinio karo metu vokiečių okupacinių įstaigų pastangomis Miunchene vokiečių kalba išleista architektūros ir dailės tyrėjo prof. **Paulio Wèberio** (Paul Weber (1868–1930) studija „**Wilna: eine vergessene Kunststätte**“ („Vilnius – užmirštas meno miestas“) (Wilna, 1917).

Tarpukario Vilniaus universiteto profesorių J. Kloso, M. Moreliovskio darbuose skiriama vietos ir miesto architektūros tyrimams, kur analizuojami jos stiliai ir raida. Vienu geriausių veikalų apie Vilniaus architektūrą laikoma žymaus lenkų menotyrininko, paminklų konservatoriaus **Ježio Remerio** (Jerzy Remer) knyga „**Wilno**“ (Poznań, 1934), išleista serijoje „Lenkijos stebuklai“. 1948 m. Miunchene išleista **Tado Vizgirdos** (1908–1980) studija apie Vilniaus architektūrą anglų kalba „**Vilnius, the capital of Lithuania**“.

Tarybiniais metais senamiestį pradėjo tyrinėti archeologai R. Batūra, A. Tautavičius, I. Jučienė, menotyrininkai V. Drėma, S. Pinkus, architektai R. Jaloveckas, R. Jarmalavičienė, S. Lasavickas, A. Švabauskienė ir kt. Jų dėka surinkta ir mokliškai apibendrinta daug medžiagos apie Vilniaus senąją ir naująją architektūrą.

XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose pasirodė keletas monografijų ir albumų, publikuota mokslinių straipsnių, kuriuose nagrinėti atskiri Vilniaus architektūros paminklai. Reikšmingesni jų yra S. Abramausko, E. Budreikos, K. Čerbulėno, Jankevičienės, V. Jurkšto, N. Kitkausko, V. Levandausko, M. Požėlaitės, S. Samalavičiaus. „Vilniaus dailės akademijos darbuose“ nuolat skelbiami naujaisi mokslininkų straipsniai. 2000 m. išleistame trečiajame „Lietuvos architektūros istorijos“ tome apibendrinti Vilniaus architektūros istorizmo ir modernizmo tyrinėjimai.

Besidomintiems Vilniaus architektūra labai naudinga būtų susipažinti su Vilniuje gimusio lenkų architekto restauratoriaus, daugelio knygų autoriaus prof. **Edmundo Malachovič** (Małacho-

wicz) (1925–2015) darbai apie Vilnių. Pvz., jo didžiulės apimties knygoje „**Wilno: dzieje, architektura, cmentarze**“ (Wrocław, 1996) pateikiama istorinė miesto architektūros apžvalga, nemažai rašoma apie tarpukario architektūrą, apie paminklų apsaugą 1944–1994 m. ir kt.

2015 m. Berlyne buvo išleistas Vilniaus architektūros istorijai skirtas leidinys vokiečių kalba „**Architekturführer Vilnius: Bauten ab 1900 bis heute**“. Pratarmės autorės – architektės Julija Reklaitė ir Rūta Leitanaitė. Knygos pradžioje pateikiama trumpa Vilniaus architektūros raidos apžvalga, parengta menotyrininko, dr. Tomo Grunskio. Tekstų apie atskirus pastatus autoriai: Tomas Grunskis, Marija Drėmaitė, Indrė Ruseckaitė, Rūta Leitanaitė, Nijolė Lukšionytė, Diana Kontrimaitė, Algimantas Mačiulis, Vaidas Petrulis, Julija Reklaitė, Jurgita Rimkevičienė, Jūratė Tutlytė, Aida Štelbienė, Renata Vaičekonytė-Kepežinskienė. Knygoje aptariama Vilniaus modernio arba secesijos, tarpukario (1918–1940), sovietmečio (1940–1990), vėlyvojo modernio ir postmoderno (1970–2000) architektūra, taip pat ir Lietuvai atkūrus nepriklausomybę sukurti miesto pastatai. Leidinys iliustruotas labai kokybiškomis fotografijomis. Pateikiami žemėlapiai. Yra dalykų (t. y. pastatų bei kitų statinių pavadinimų) ir architektų pavardžių (su greta nurodomais jų sukurtų, knygoje aprašytų, projektų numeriais) rodyklės.

2016 m. išleista knyga anglų kalba „**Mapping Vilnius. Transitions of post-socialist urban spaces**“ (Vilnius, 2016). Leidinį sudarė docentas dr. Felix Ackermann, Benjamin Cope ir Miodrag Kuč. Kaip rašoma leidinio santraukoje, šioje knygoje „dokumentuojami tyrimo, skirto suprasti sovietinio architektūrinio/urbanistinio sluoksnio prasmių, vertybių ir funkcijų kaitą radikaliam globalizuotose ir pakitusio mastelio visuomenėse, rezultatai“. Apžvelgiami dviejų labai skirtingų Vilniaus mikrorajonų – Lazdynų ir Šnipiškių – kartografavimo tyrimai. Straipsnių autoriai yra minėti leidinio sudarytojai, taip pat Sjarhei Liubimau, Dalia Čiupailaitė, Indrė Ruseckaitė, Tomas Grunskis, Justas Juzėnas ir keletas kitų. Leidinys iliustruotas nuotraukomis, pridedami žemėlapiai.

LITERATŪRA

Drėma, Vladas. *Dingęs Vilnius = Lost Vilnius*. – Vilnius, 1991. – 407 p.: iliustr.

Drėma, Vladas. *Vilniaus namai archyvų fonduose. Kn. 1-13. / Kultūros paveldo centras, Kultūros paveldo institutas*. – Vilnius, 1998-2007.

Europos kapinės: istorinis paveldas – branginamas ir restauruojamas. – Bologna, 2004. – 224 p.: iliustr.

Grinius, Jonas. *Vilniaus meno paminklai*. – 2-asis patais. leid. – Vilnius, 1994. – 110, [2] p.: iliustr.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė. – Vilnius, 2002. – 262, [2] p.: iliustr.

Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas. – Vilnius, 1988. – T. 1: Vilnius. – 591, [1] p.: iliustr.

Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. *Istorizmas ir modernas Vilniaus architektūroje*. – Vilnius, 2000. – 179, [3] p.: iliustr.

Nezabitauskis, Adolfas. *Vilniaus bažnyčios – mūsų tautos šventovė*. – Vilnius, 1940. – 103 p.: iliustr.

Poškus, Vidas. *Nedingęs Vilnius: miesto akupunktūros*. – Vilnius, 2016. – 303, [1] p.: iliustr. – Bibliogr. išnašose.

Surgailis, Andrius. *Medinis Vilnius = Wooden Vilnius: [fotoalbumas]*. – Vilnius, [2006]. – 166, [1] p.: iliustr.

Vilniaus architektūra. – Vilnius, 1985. – 384 p.: iliustr.

Vilniaus architektūros mokykla XVIII-XX a. – Vilnius, 1993. – 269, [2] p.: iliustr.

Vilniaus Bernardinų kapinės, 1810–2010. – Vilnius, [2010]. – 774, [2] p.: iliustr., faks., portr.

Vilniaus senamiesčio atgaivinimo strategija = Vilnius old town revitalisation strategy. – Vilnius, 1997. – 40 p.: nuotr., schem.

Vilniaus senamiestis: kokia jo ateitis?: UNESCO nuostatos istorinėms vietovėms saugoti. – Iliustr. // Atgimimas. – 1994, birž. 15, p. 13-14.

Vilnius. Baroko miestas. – [Vilnius], 2006. – 143, [1] p.: iliustr.

Vilnius, 1900–2016: architektūros gidas / [Marija Drėmaitė, Rūta Leitanaitė, Nijolė Lukšionytė, Karolis Kučiauskas, Diana Kontrimaitė, Algimantas Mačiulis, Vaidas Petrulis, Julija Reklaitė, Jurgita Rimkevičienė, Indrė Ruseckaitė, Jūratė Tutlytė, Aida Štelbienė, Renata Vaičekonytė-Kepežinskienė] . – 3-iasis atnauj. ir papild. leid. – Vilnius, [2016]. – 351, [1] p.: iliustr.

Vorobjovas, Mikalojus. Vilniaus menas. – 2-asis patais. leid. – Vilnius, 1997. – 95, [38] p.

Vilnius = Вильнюс: architektūra iki XX amžiaus pradžios: [albumas]. – Vilnius, 1958. – 244, [3] p.: iliustr.

Architekturführer Vilnius: Bauten ab 1900 bis heute / [Marija Drėmaitė, Tomas Grunskis, Rūta Leitanaitė, Nijolė Lukšionytė, Diana Kontrimaitė, Algimantas Mačiulis, Vaidas Petrulis, Julija Reklaitė, Jurgita Rimkevičienė, Indrė Ruseckaitė, Jūratė Tutlytė, Aida Štelbienė, Renata Vaičekonytė-Kepežinskienė] [Übersetzung aus dem Litauischen Saskia Drude]. – Berlin, 2015. – 249, [3] p.: iliustr., brėž., žml.

Kaczorowski, Bartłomiej. Zabytki starego Wilna. – Warszawa, 1991. – 199, [2] p. iliustr.

Kasperavičienė, Audronė. *Przechadzki po Wilnie; Zarzecze; Cmentarz Bernardyński / Audronė Kasperavičienė , Jerzy Surwilo.* – Wilno, 1997. – 131 p.: ilustr.

Lorentz, Stanislaw. *Album Wileńskie.* – Warszawa, 1986. – 237, [1] p., [20] ilustr. lap.

Małachowicz, Edmund. *Wilno: dzieje, architektura, cmentarze.* – Wrocław, 1996. – 601, [1] p.: ilustr. – Santr. liet., baltar. k. – Bibliogr.: p. 553-555. – R-klė: p. 572-587.

Mapping Vilnius. Transitions of post-socialist urban spaces. – Vilnius, 2016. – 314 p.: ilustr.; 25 cm + 2 sulankst. žml. lap. – (Laboratory of critical urbanism).

Morelowski, Marian. *Zarysy sztuki wileńskiej: z przewodnikiem po zabytkach między Niemnem a Dźwiną.* – Gdansk, 1989. – 368, [4] p.: ilustr., faks. + [3] sulank. žml. lap. – Antr. lapė leid. duom.: Wilno, 1939.

Weber, Paul. *Wilna: eine vergessene Kunststätte / mit 2 Farbentafeln, 135 Textbildern und einem Plan der Altstadt.* – 6.-15. Tsd.. – Wilna, 1917. – 131, [1] p., [1] ilustr. lap., [1] jkl.: ilustr., žml. – R-klė: p. 124-129. – Bibliogr.: p. 131.

Vilnius. A baroque city. – Vilnius, [2006]. – 143, [1] p.: ilustr.

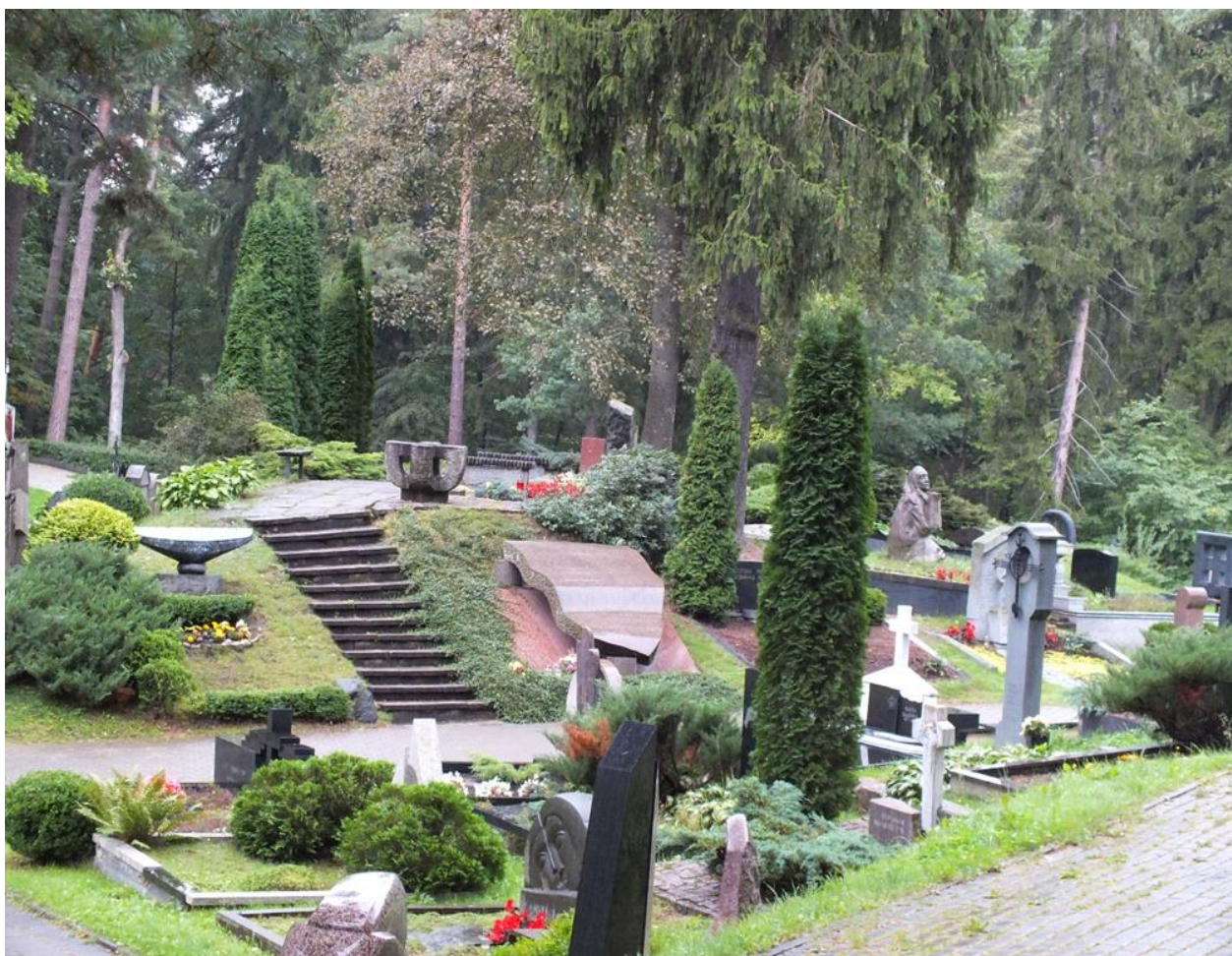
Vilnius historic centre = La vieille ville de Vilnius = El casco antiguo del Vilnius. – [Vilnius, 2006]. – 51, [1] p.: ilustr.

Vilnius, 1900–2016: an architectural guide / [Marija Drėmaitė, Rūta Leitanaitė, Nijolė Lukšionytė, Karolis Kučiauskas, Diana Kontrimaitė, Algimantas Mačiulis, Vaidas Petrulis, Julija Reklaitė, Jurgita Rimkevičienė, Indrė Ruseckaitė, Jūratė Tutlytė, Aida Štelbienė, Renata Vaičekonytė-Kepežinskienė]. – Vilnius, [2016]. – 352 p.: ilustr.

Vizgirda, Tadas. *Vilnius, the capital of Lithuania.* – Munich, 1948. – 62 p., [64] ilustr. lap.

KNYGOS APIE VILNIAUS KAPINES

Kapinių istorija yra neatskiriama bet kurios valstybės ir tautos istorijos dalis. Kartu jos yra reikšmingi bet kurio miesto architektūros ansambliai. XIX a. projektuoti naujoms kapinėms buvo įprasta kviešti pačius geriausius miesto architektus.

Antakalnio kapinėse

Pirmą kartą Lietuvoje daugelio Vilniaus kapinių istorija apžvelgta istorikės **Vidos Girininkienės** knygoje „**Vilniaus kapinės**“ (Vilnius, 2004). Leidinio autorė naudojo Lietuvos archyvų dokumentais, įvai-

rių istorinių laikotarpių publikacijomis. „Pabaigos žodyje“ rašoma, kad Vilniaus miesto teritorijoje yra 41 kapinės. Skyriuje „Šventaragio slėnio mįslė“ pateikiama seniausios XVI a. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir didikų kapavietės, buvusios Šventaragio slėnyje, istorinė apžvalga. Aptariamos Vilniuje esančios katalikų, stačiatikių ir pasaulietinės, taip pat sunaikintos evangelikų, žydų, karaimų ir totorių kapinės.

Kaip rodo tyrimai, seniausios kapinės būdavo bažnyčių rūsiuose ir šventoriuose. Vilniuje pirmosios, arba vienos pirmųjų, galėjo būti kapinės, buvusios prie Šv. Mikalojaus bažnyčios (p. 53). Daugiausia vietos leidinyje skiriama Rasų, Bernardinų, Antakalnio kapinėms. Visos kapinės knygoje aprašomos pagal vieną autorės pasirinktą modelį: pateikiama istorinės raidos apžvalga; nurodomi žymiausi palaidoti asmenys; apibūdinami antkapiniai paminklai (Jurgaitis, Robertas. Vilniaus kapinių istorija: [recenzija]. – Bibliogr. išnašose: 4 pavad. // *Vilniaus istorijos metraštis*. – T. 1 (2007), p. 267-269). Knyga iliustruota dokumentų, piešinių kopijomis, puikiomis fotomenininkų (Vytauto Balčyčio, Rimanto Dichavičiaus ir Aloyzo Janulio) nuotraukomis.

Nors, kaip rašo autorė „Pabaigos žodyje“, nėra vilties išsaugoti visas kapines, bet tokios knygos yra pats patvariausias būdas išsaugoti jas žmonių atmintyje, „suvokti vertę, prisidėti prie jų išsaugojimo“ (Jurgaitis R. *Vilniaus istorijos metraštis*. – T. 1 (2007), p. 269).

Įdomios informacijos apie Vilniaus kapines yra rašytojo, vertėjo, literatūros kritiko **Darius Pocevičiaus** knygoje „**100 istorinių Vilniaus relikvų**“ (Vilniaus, 2016). Čia yra tokie skyriai: „Prabangiausios Vilniaus kapinės“ (apie buvusias protestantų (liuteronų ir kalvinistų) kapines (p. 244-249); „Kirkutas – tai žydų kapinės“ (p. 256-265); „Kur buvo našlaičių kapinės“ [Rasų kapinių vakarinė dalis] (p. 286-291). Apie Rasas, Bernardinų, taip pat XIX a. pr. įsteigtas Vilniaus Antakalnio kapines trumpai rašoma Italijoje išleistame leidinyje „**Europos kapinės: istorinis paveldas – branginamas ir restauruojamas**“ (Bologna, 2004). Čia randame informacijos apie pačias žymiausias įvairių Europos šalių (Graikijos, Italijos, Ispanijos ir kt.) kapines. Knyga išleista taip pat anglų kalba „*Cemeteries of Europe: a historical heritage to appreciate and restore*“ (Bologna, 2004) ir kt. kalbomis. Apie senąsias ir naujesnes Vilniaus kapines gana išsamiai rašoma lenkų istoriko, prof. **Marceli Kosman** knygoje

„**Cmentarze dawnego Wilna**“ (Toruń, 1994). Autorius remiasi archyviniais dokumentais ir įvairių laikotarpių spausdintais šaltiniais. Yra skyrius, kuriame apžvelgiama Vilniaus ir jo gyventojų istorija. Vienoje knygos dalyje rašoma apie keleto žymių žmonių laidotuves (Joachimo Lelevelio, Vladislavo Sirokoplės, Simono Konarskio ir kt.), taip pat apie laidotuves, virtusias manifestacijomis. Beje, leidinyje nėra nei vienos iliustracijos. Panaudota literatūra nurodoma išnašose. Nurodomi ir keli šaltiniai lietuvių kalba.

Lenkų kalba išleistas daugiau kaip 600 puslapių apimties leidinys, kuriame pagal pavardžių abėcėlę suregistruoti asmenys, palaidoti Vilniaus Rasų, Bernardinų ir Antakalnio kapinėse „**Księgi osób spoczywających na cmentarzach wileńskich: Rossa, Bernardyński i Antokolski**“ (Wilno-Warszawa, 2008). Knygą spaudai parengė ir įvadinį žodį parašė buvęs Lenkijos ambasados Lietuvoje darbuotojas, dr. Jan Puchalski. Šiame, daug laiko pareikalavusiame darbe dalyvavo taip pat Česlav Malikovski, Ježis Survilo ir daugelis kt. Kaip rašoma knygos pratarinėje, „istorinę atmintį praradusios tautos išnyksta“, todėl labai svarbu neleisti istorijai nugrimzti į užmarštį.

Dar laukia savo tyrėjų ir knygų vadinamosios Saulės kapinės Antakalnyje. Tiesa, apie jas rašoma V. Girininkienės knygoje „Vilniaus kapinės“ (Vilnius, 2004), taip pat Mortos Baužienės knygoje „Pasižvalgymas anapus Vilniaus miesto gynybinės sienos“ (Vilnius, 2015). Mažai informacijos apie tarp Šeškinės ir Viršuliškių mikrorajonų esančias Vilniaus Saltoniškių arba Žvėryno kapines, taip pat Sudervės viešąsias kapines.

Daugiausia rašoma apie seniausias Vilniaus kapines, įsteigtas XIX a. pradžioje – Rasų ir Bernardinų kapines, kurios iki šių dienų išlikusios beveik nepasikeitusios. Tai vieni gražiausių ir garsiausių Lietuvos nekropolių.

Rasų kapinių centrinė koplyčia (archit. Tomas Tiškevičius, 1850)

RASOS

Rasos yra sulaukusios ne vieno leidinio. Jos yra seniausios Vilniaus kapinės, įsteigtos 1801 m. balandžio mėnesį. Apie tikslią šių kapinių įkūrimo datą labai išsamiai rašoma Vidos Girininkienės knygoje „Vilniaus kapinės“ (Vilnius, 2004). Rasų plotas – 10,8 ha. Kapinės buvo uždarytos 1965 m. Kaip teigia daugelio publikacijų autoriai, Vilniaus Rasų kapinės – vienos gražiausių kapinių Europoje. Jos išsidėsčiusios labai vaizdingoje, kalvotoje vietovėje. Čia daug senų, meniškai vertingų antkapių. Lietuvių kalba išleistas istorikų **Vidos Girininkienės** ir **Algirdo Paulausko** informacinis leidinys „**Rasos: svarbiausios žinios**“ (Vilnius, 1988). Knygoje yra šie skyriai: Kapinių istorija. Antkapiniai paminklai; Kapai [195 įrašai pagal pavardžių abėcėlę]; Neišlikusių arba neišaiškintų kapų sąrašas [16 įrašų]; Abėcėlinė [palaidotų asmenų] pavardžių rodyklė [212 įrašų]; Antkapinių paminklų bei memorialinių lentų raidinė rodyklė; Sutrumpinimai; Šaltiniai ir literatūra. Autoriai naudojami archyviniais dokumentais, ankstesnių kapinių tyrinėtojų surinkta medžiaga, dau-

gybe publikacijų. Minint kapinių įsteigimo jubiliejų buvo išleistas Vilniaus istorinių kapinių draugijos „Rasos“ narių **Vidos Girininkienės** ir **Kšištofo Tolkačevskio** informacinis žinynas „Rasų kapinėms 215 metų = 215. rocznica założenia cmentarza na Rossie: atminimo takais“ (Vilnius, 2016).

Ypač daug rašoma apie Rasas lenkų kalba. Pirmiausia minėtinas Vilniuje gimusio lenkų architekto restauratoriaus iš Vroclavo prof. **Edmundo Malachovič** (Małachowicz) monumentalus veikalas „**Cmentarz na Rossie w Wilnie**“ (Wrocław, 1993). Rasų kapinėms skirta vilniečio žurnalisto Ježio Survilo (Jerzy Surwilo, 1941–2009) knygelė „Cmentarz Rossa w Wilnie: wędrówka po nekropoliu pamięci narodowej“ (Wilno, 1992), lietuvių literatūros ir kultūros populiarintojo Mečislavo Jackevič (Mieczysław Jackiewicz) žinynas „Wileńska Rossa: przewodnik po cmentarzu“ (Olsztyn, 1993), „Mały leksykon wileńskiej Rossy“, kurio tekstą parengė Krystyna Marčik (Marczyk) (Wilno, 2002). Varšuvoje išleistame fotografijų albume „Wileńska Rossa: cztery pory roku“ (Warszawa, 2005), kurio teksto autorius – Mečislav Jackevič, spausdinami vilniečio, po karo gyvenusio Lenkijoje, žymaus rašytojo Tadeušo Konvickio (Tadeusz Konwicki) atsiminimai. O ieškantiems dar daugiau informacijos apie Rasas tikrai pagelbės Lietuvos Martyno Mažvydo bibliotekos darbuotojos Marijos Jacevič parengtas literatūros apie Rasas sąrašas, spausdinamas žurnale „Tarp knygų“ (2006, Nr. 11, p. 22-25) ir turininga autorės pratarmė.

Varšuvoje išleistas didelio formato spalvotas albumas „**Cmentarz na Rossie od świtu do zmierzchu**“ (Warszawa, 2003). Pratarmės autorius – Rasų tyrėjas ir žinovas, architektas Edmund Malachovič (Małachowicz).

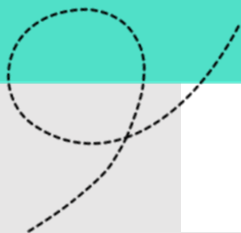

BERNARDINŲ KAPINĖS

Bernardinų kapinės įsteigtos 1810 m. Jų plotas – 3,6 ha. Jos yra Užupyje, tarp Polocko bei Žvirgždyno gatvių ir dešiniojo Vilnios kranto. Geriausias vadovas po šias kapines lietuvių kalba yra istorikų **Vidos Girininkienės** ir **Algirdo Paulausko** knyga „**Vilniaus bernardinų kapinės**“ (Vilnius, 1994). Įvadiniame žodyje aptariama šių kapinių tyrimų istorija ir teigiama, kad „dirbdami šį darbą, peržiūrėjome visų čia paminėtų tyrinėtojų mums žinomą rankraštinių palikimą, pervertėme daug periodikos, knygų, enciklopedijų [...]“. Naudotasi ir valstybinio istorijos archyvo fondais. Svarbiausieji knygoje panaudoti šaltiniai nurodomi Šaltinių ir literatūros sąraše, kurį sudaro 56 įrašai. Leidinio pradžioje pateikiama kapinių schema, jų istorijos apžvalga. Toliau yra tokie skyriai: Kapai [75 įrašai]; Kapai koplyčios požemyje [3 įrašai]; Neiškikę arba nenustatyti kapai [28 įrašai]; Pavardžių rodyklė; Atminimo įrašai antkapiuose ir paminkluose. Pateikiamos palaidotų žmonių biogramos ir informacija apie antkapį. Paskutiniame skyriuje pateikiami keli įdomesni, nestandartiniai įrašai.

Minint 200-ąsias bernardinų kapinių įsteigimo metines buvo išleistas didelės apimties, kapitalinis, gausiai iliustruotas, istorikės Vidos Girininkienės sudarytas leidinys „**Vilniaus Bernardinų kapinės, 1810–2010**“. Sumanymas išleisti šią knygą kilo Adomo Mickevičiaus Lietuvos ir Lenkijos santykių rėmimo fonde. Knygoje spausdinami lietuvių ir lenkų autorių straipsniai. Pateikiamas buvusio Lenkijos Respublikos kovų ir kančių atminties apsaugos tarybos sekretoriaus Andžejaus Pševožniko (Andrzej Przewoźnik) straipsnis, kuriame pirmą kartą lietuvių kalba supažindinama su vilniečio Aleksandro Snežkos (1896–1975), iki 1946 m. gyvenusio šiame mieste, 1969 m. parengtu mašinraščiu apie Bernardinų kapines. Dabar šis neįkainojamas vilniečio darbas saugomas Osolinskių nacionaliniame institute (Zakład Narodowy im. Ossolińskich) Vroclave. Juo jau seniai naudojasi lenkų tyrėjai. Ingridos Pajedaitės straipsnyje aptariami Bernardinų kapinių istorijai skirti rankraščiai, saugomi Vrublevskių bibliotekoje. Restauratorė Gražina Drėmaitė ir istorikė Audronė Vyšniauskienė rašo apie kapinių apsaugą ir restauravimą, istorikas, dr. Virgilijus Pugačiauskas analizuoja kapinių istoriją, aptaria miestiečių laidotuves, iškilmingas procesijas ir kt. Spausdinamas istorikės Vidos Girininkienės straipsnis „Bernardinų kapinių statiniai“, menotyrininkės, dr. Dalios Klajumienės straipsnis „Iliuzinė tapyba Bernardinų kapinių koplyčios altoriuje“. Jauno istoriko Kšištofo Tolkačevskio straipsnyje „Mirusiojo atminimas antkapinio paminklo užrašė“ pirmą kartą bandoma suvokti ir įvertinti šiuos įrašus (epitafijas) kaip informacijos šaltinį apie visuomenės kultūrinio sluoksnio atstovų gyvenimą, šių įrašų perteikiamą gyvenimo ir mirties santykį laikinumo ir amžinybės kontekste. V. Girininkienės ir Kšištofo Tolkačevskio parengtoje knygos dalyje „Atminimo takai: Žymūs krašto žmonės ir vilniečiai“ pateikiami bendri kapinių kvartalų planai, kuriuose pažymėti žinomų žmonių kapai, spausdinamos trumpos jų biografijos. Leidinio pabaigoje pateikiamas G. Drėmaitės parengtas bendras palaidotų asmenų sąrašas. Knyga iliustruota geros kokybės nuotraukomis, pridėtas smulkus kapinių planas. Vienoje leidinio recenzijoje šios kapinės pavadintos mįslingiausiomis Vilniaus kapinėmis (Peleckis, Mindaugas. Nekropolis: [recenzija] / Mindaugas // *Literatūra ir menas*. – 2010, spal. 29, p. 16). „Dabar paslapties šydas praskleistas: galime sužinoti, kas mirties ramybę ra-

do Bernardinų kapinėse <...>“. Bernardinų kapinėms skirta ir dviejų autorių – meno istorikės **Audronės Kasperavičienės** ir žurnalisto, rašytojo **Ježio Survilo** (Jerzy Surwilo) – Vilniuje išleista knyga „**Przechadzki po Wilnie; Zarzecze; Cmentarz Bernardyński**“ (Wilno, 1997). Tai vienas pirmųjų leidinių Lietuvoje apie šias kapines. Autoriai rašo, kad parašyti šią knygą paskatino laiškas iš Lenkijos, atsiųstas lenkų rašytojo ir publicisto Ježio Valdorf (Jerzy Walldorf) ir po to prasidėjęs Vilniaus visuomenės aktyvus judėjimas siekiant sutvarkyti ir prikelti iš užmaršties šį sostinės nekropolį. Leidinio pradžioje pateikiama istorinė kapinių apžvalga, rašoma apie žymiausius jų tyrėjus. Toliau pirmą kartą publikuojami palaidotų asmenų sąrašai, sugrupavus juos pagal veiklos pobūdį (Vilniaus universiteto profesoriai, literatūros, meno ir mokslo veikėjai, XIX a. fotografai, dvasininkai, inžinieriai, gydytojai, teisininkai ir t. t.). Vienas knygos skyrius paskirtas čia palaidotiems lietuviams, kitas – įvairių kitų tautybių žmonėms. Leidinio pabaigoje yra pavardžių rodyklė. Knyga iliustruota nespalvotomis įvairių laikotarpių nuotraukomis.

SMALSIAUSIEMS APIE KAPINES VILNIUJE

Tikriausiai, kai kam bus įdomu pasivartyti dar XIX a. išleistą archeologo, istoriko ir leidėjo, Vilniaus žinovo **Adamo Honorio Kirkoro** parašytą kuklią knygelę, kurią į lietuvių kalbą išvertė Petras Vileišis, „**Kapai didžiųjų kunigaikščių ir karalių Vilniuje**“ (Tilžėje, 1898). Lenkų kalba ji buvo išleista Varšuvoje 1882 m. Leidinyje apžvelgiami 1272–1551 m. laikotarpio palaidojimai Vilniaus katedroje ar šalia jos. Pradedama nuo pasakojimo apie Šventaragio slėnyje vykusias mirusių Lietuvos kunigaikščių sudeginimo apeigas, o baigiama 1648 m. gegužę karaliaus Vladislavo IV širdies palaidojimo Katedros Kazimiero koplyčios rūsyje aprašymu. Leidinyje gana plačiai rašoma apie Didžiojo kunigaikščio Vytauto ir dviejų jo žmonių (Onos ir Julijonos) palaidojimo vietą, taip pat apie kunigaikščio palaikų per-

kėlimą 1573 m., jo ankapinį paminklą (p. 8-17). Užsimenama ir apie Barboros Radvilaitės laidotuves (p. 24-25). Deja, skaityti šią 35 puslapių knygutę nėra lengva dėl jos gana archaiškos kalbos. Štai kaip skamba pirmasis šio leidinio sakinytis: „*Laike ilgų amžių buvo tvirtinama, buk tai Gediminas buvo pirmas Vilniaus įkurėjas. Vienok jau Dlugoš primena apie didį Vilniaus senumą prieš Gedimino laiką...*“ ir t. t.

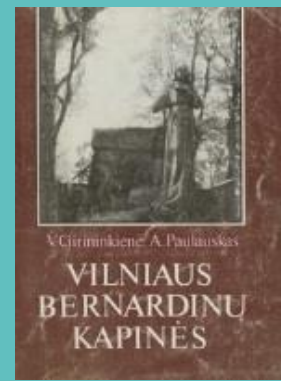
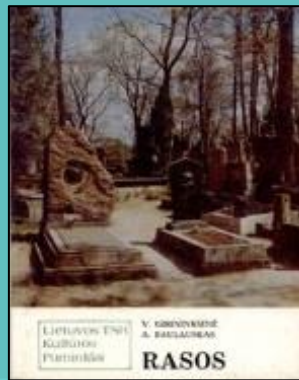
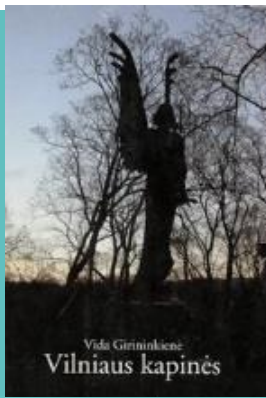
Dar sovietmečiu išleistoje **Vitalijos Jonaitytės** nedidelės apimties knygelėje „**Vilniaus karių kapinės**“ (Vilnius, 1971) rašoma apie Antakalnyje esančias kapines. Čia palaidoti ne tik kariai. Šiose kapinėse atgulė amžino poilsio menininkai (Juozas Kamarauskas, Juozas Mikėnas, Justinas Vienožinskis, Bronius Pundzius ir kt.), rašytojai (Liūnė Janušytė, Teofilis Tilvytis, Valerija Valsiūnienė ir kt.), teatralai (Juozas Siparis, Romualdas Juknevičius ir kt.) ir daugelis kitų žymių žmonių. Apie Karių kapines taip pat rašoma nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu išleistame nedidelės apimties leidinyje „**Cmentarz Wojskowy na Antokolu w Wilnie**“ (Vilnius, 1997), kurį parašė **Česlav Malevski** (Czesław Malewski) ir **Ježis Survilo** (Jerzy Surwilo).

Reikia pasakyti, kad lenkų kalba yra nemažai leidinių apie Vilniaus kapines, nes, kaip teigia lenkiškų knygų autoriai, Vilnius, užima svarbią vietą lenkų kultūros istorijoje. Šis miestas buvo viena iš dviejų Abiejų Tautų Respublikos sostinių. Čia gyveno žymios lenkų literatūros asmenybės. Vilniaus kapinėse palaidota daug lenkų tautybės žmonių, yra daug lenkiškų užrašų. Daugelis Vilniaus senųjų kapinių aptariamos vienoje iš Edmundo Malachovičiaus (Małachowicz) knygos „Wilno: dzieje, architektura, cmentarze“ (Wrocław, 1996) skyrių (p. 251-462). Autorius – žymus lenkų architektas, paminklosaugos specialistas, daugelio knygų autorius, gimęs Vilniuje. 1989–1990 m. dalyvavo kai kurių Vilniaus kapinių tyrimo darbuose.

Skaitantiems rusiškai bus įdomu paskaityti buvusio dvasininko, dirbusio Vilniaus šv. Jefrosinijos cerkvėje **Levo Savickio** (Савицкий, Лев Владимирович (1902–1978) parengtą leidinį „**Православное кладбище гор. Вильно: к столетию кладбищенской церкви св. Евфросинии 1838–1938 г. г.**“ (Вильно, 1938). Apie šias stačiatikių kapines ir jose palaidotus žymius žmones rašoma ir jau minėtoje Vi-

dos Girininkienės knygoje „Vilniaus kapinės (Vilnius, 2004, p. 137-141).

Išsamiausiai apie Vilniuje esančias žydų kapines rašoma muziejinių **Irinos Guzenberg** (Ирина Гузенберг) ir **Genriko Agranovskio** (Генрих Аграновский) parengtame vadove rusų kalba „**Вильнюс: по следам Литовского Иерусалима: памятные места еврейской истории и культуры: путеводитель**“ (Вильнюс, 2011). Pirmiausia aptariamos seniausios, Šnipiškėse buvusios, žydų kapinės. Toliau rašoma apie naujesnes, deja, sovietmečiu sunaikintas Užupyje buvusias ir apie naujausias, prie Sudervės kelio Šeškinėje veikiančias, vieninteles šiuo metu Vilniuje esančias žydų kapines.

LITERATŪRA

Girininkienė, Vida. *Rasos: svarbiausios žinios* / Vida Girininkienė, Algirdas Paulauskas. – Vilnius, 1988. – 93, [2] p. – Bibliogr.: p. 92-94. – R-klės: 85-90.

Girininkienė, Vida. *Vilniaus bernardinų kapinės* / Vida Girininkienė, Algirdas Paulauskas. – Vilnius, 1994. – 78, [2] p., [20] iliustr. lap.: iliustr. – Bibliogr.: p. 77-[79]. – Pavardžių r-klė: p. 70-72.

Girininkienė, Vida. *Vilniaus kapinės*. – Vilnius, [2004]. – 223, [1] p.: iliustr. – Santr. angl. – Bibliogr. išnašose.

Jacevič, Marija. *Literatūra apie Vilniaus Rasų kapines: [bibliografija]*. – Iliustr. // *Tarp knygų*. – 2006, Nr. 11, p. 22-25.

Jonaitytė, Vitalija. *Vilniaus karių kapinės*. – Vilnius, 1971. – 77 p. – Aut. nurodytas kn. gale.

Kirkor, Adam Honory. *Kapai didžiųjų kunigaikščių ir karalių Vilniuje; [iš lenkų k. vertė P. Vileišis]*. – Tilžėje, 1898. – 35 p.: iliustr.

Vilniaus Bernardinų kapinės, 1810–2010. – Vilnius, [2010]. – 774, [2] p.: iliustr., faks., portr.

Vilnius: Rasų, Bernardinų, Antakalnio kapinės: Amžinojo poilsio vietos atspindi Lietuvos istoriją. – Iliustr. // *Europos kapinės*. – Bologna, 2004. – P. 171-176.

Cemeteries of Europe: a historical heritage to appreciate and restore. – Bologna, 2004, p. 171-176.

Jackiewicz, Mieczysław. Wileńska Rossa: przewodnik po cmentarzu. – Olsztyn, 1993. – 239 p.: ilustr. + 1 sulankst. žml. – Bibliogr.: p. 204-205. – R-klè: p. 197-203.

Kasperavičienė, Audronė. Przechadzki po Wilnie; Zarzecze; Cmentarz Bernardyński / Audronė Kasperavičienė, Jerzy Surwiło. – Wilno, 1997. –131 p.: ilustr.

Kosman, Marcei. Cmentarze dawnego Wilna. – Toruń, 1994. – 168 p. – Su bibliogr.

Księgi osób spoczywających na cmentarzach wileńskich: Rossa, Bernardyński i Antokolski / do druku przygotował i wstęp opracował Jan Puchalski. – Wilno-Warszawa, 2008. – 623, [1] p.: ilustr.

Małachowicz, Edmund. Cmentarz na Rossie w Wilnie. – Wrocław, 1993. – 458, [2] p., [1] sulankst. plano lap.: ilustr. – Santr. liet., baltar. – Bibliogr.: p. 422-424. – R-klè: p. 426-446.

Małachowicz, Edmund. Wilno: dzieje, architektura, cmentarze. – Wrocław, 1996. – 601, [1] p.: ilustr. – Santr. liet., baltar. k.. – Bibliogr.: p. 553-555. – R-klè: p. 572-587.

Mały leksykon wileńskiej Rossy / [opracowanie tekstu: Krystyna Marczyk]. – Wilno, [2002]. – 62, [1] p.: ilustr. – (Biblioteka "Magazynu Wileńskiego").

Surwiło, Jerzy. Cmentarz Rossa w Wilnie: wędrówka po nekropolii pamięci narodowej. – Wilno, 1992. – 15,[20] p.: ilustr.

Wileńska Rossa: cztery pory roku / zdjęcia G-M Studio; tekst Mieczysław Jackiewicz; wspomnienia Tadeusz Konwicki. – Warszawa, 2005. – 116 p.: ilustr.

Гузенберг, Ирина. Вильнюс: по следам Литовского Иерусалима: памятные места еврейской истории и культуры: путеводитель / Ирина Гузенберг, Генрих Аграновский. – 2-е изд., испр. и доп. – Вильнюс, [2016]. – 783, [1] p.: ilustr., faks., portr., žml. – Bibliogr.: p. 772-779. – R-klès: p. 744-771.

Савицкий, Лев Владимирович. Православное кладбище гор.
Вильно: к столетию кладбищенской церкви св. Евфросинии
1838–1938 г. г. – Вильно, 1938. – 54 р.: *illustr.*

IŠĖJUSIEMS PASIVAİKŠČIOTI PO VILNIŲ

TURISTINIŲ VADOVŲ APŽVALGA

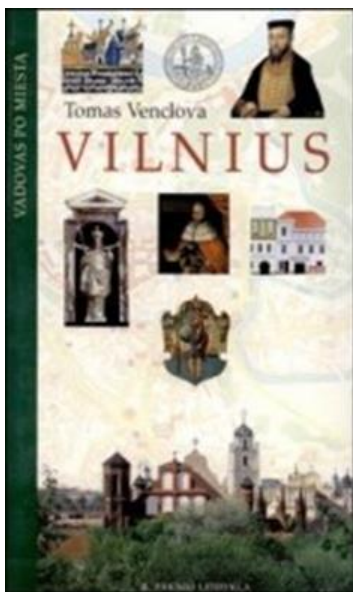
Labai patraukli ekskursija po miestą gali būti pasiėmus tinkamą knygą, t. y. gerą vadovą po miestą. Jeigu surinktume į vieną vietą visus, nuo XIX a. iki šiol išleistus vadovus po Vilnių, susidarytų nemaža biblioteka. Vadovus po Vilnių yra rašę įvairių profesijų žmonės: muziejininkai, žurnalistai, filologai, rašytojai, bibliotekininkai, gidai, retkarčiais – istorikai. Keliaudami visuomet ieškome paskutinio, t. y. naujausio, vadovo po miestą leidimo, kur būtų pateikta pati naujausia ir tiksliausia informacija.

NAUJAUSIŲ TURISTINIŲ VADOVŲ APŽVALGA

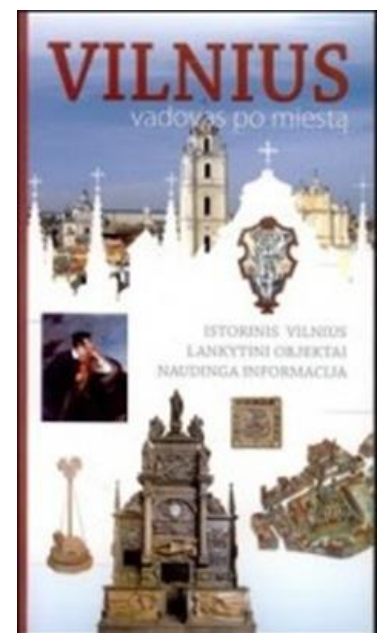
Vienas naujausių, „nepriekaištingai išleistas, visais atžvilgiais reprezentacinis, kompaktiškas“ vadovas po sostinę yra parengtas

poeto, literatūrologo **Tomo Venclovos**. Trisdešimt metų pragyvenęs Vilniuje, čia baigęs mokslus ir, kaip pats sako, visą tą laiką jį studijavęs, parašė šiuolaikišką, labai informatyvų ir patogų naudotis leidinį „**Vilnius: vadovas po miestą**“, kurio jau išleista arti dešimties leidimų. Pirmasis šios knygos leidimas pasirodė 2001 metais. Šis, Lietuvos ir Amerikos intelektualo, Jeilio universiteto profesoriaus parašytas vadovas po Lietuvos sostinę yra labai mėgstamas vilniečių ir turistų, jau išverstas į aštuonias užsienio kalbas. Knygoje – dvi dalys: „Vilniaus istorija“ ir „Vilniaus istorijos ir kultūros paminklai“. Pirmojoje autorius rašo apie sostinę įvairiais istorijos laikotarpiais – priešistoriniais laikais, Renesanso epochoje, XVII amžiuje, Napoleono

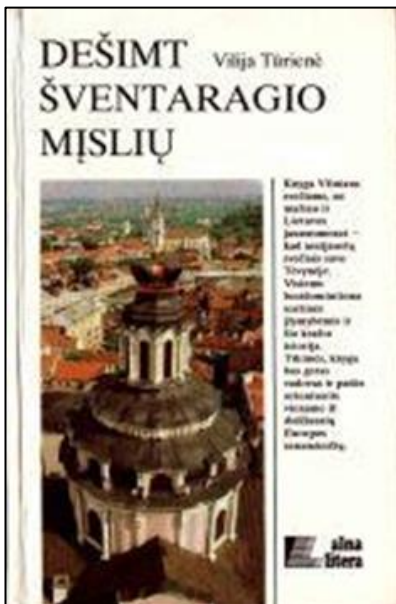
karo metais, carizmo laikais, pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų metais, pokario laikotarpiu, prasidėjus Atgimimui. Antrojoje dalyje daugiausia rašoma apie miesto architektūrą, kuri, pasak autoriaus, „*suteikia miestams aurą*“. Pateikiamos savitos Vilniaus architektūros ir meno interpretacijos. (Šidlauskas, Algirdas. Knyga apie Vilniaus aurą // *Kultūros barai*. 2002, Nr. 6, p. 85-90; Gečaitė, Rasa. [Recenzija] // *Kelionės ir pramogos*. – 2001, Nr. 5, p. 61]. Naudotis leidiniu padeda objektų ir asmenvardžių rodyklės.

„Briedžio“ leidykloje buvo išleistas **Karolinos Mickevičiūtės** leidinys „**Vilnius: vadovas po miestą: istorinis Vilnius, lankytini objektai, naudinga informacija**“ (Vilnius, 2009). Kaip nurodoma knygoje, K. Mickevičiūtė yra projekto vadovė, idėjos ir tekstų autorė. Skyriuje „Istorinis Vilnius“ apžvelgiama miesto istorija stabmeldystės laikotarpiu, viduramžiais, klestėjimo ir įvairių negandų metais. Čia yra poskyris „Vilniaus asme-

nybės“, kuris prasideda trumpa informacija apie Didįjį kunigaikštį, Lietuvos karalių Mindaugą, o baigiamas muzikos profesoriaus, visuomeninio Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio lyderio, Lietuvos Respublikos Seimo pirmininko Vytauto Landsbergio paminėjimu. Apžvelgiamos ir įtakingiausios Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės giminės. Keliaujantiems po sostinę ypač naudingas skyrius „Miesto kvartalai“. Čia autorės nurodomi tokie poskyriai: „Šventaragio slėnis“, „Vilniaus universitetas ir vienuolynų kvartalas“, „Nuo Katedros iki Rotušės“, „Trijų konfesijų (unitų, stačiatikių, katalikų) kvartalas“, „Žydų kvartalas“, „Vilnios kilpomis“, „Miesto centras“, „Apylinkės“, „Vilniaus kapinės“. Skyriuje „Informacija keliautojui“ nurodomi kasmetiniai miesto renginiai, patariama, ką verta įsigyti, kur apsistoti ir pavalgyti, pateikiama kitokios praktinės informacijos. Knygoje yra objektų, asmenvardžių ir gatvių rodyklės, leidinio

ilustracijų sąrašas, Vilniaus transporto schema. K. Mickevičiūtės vadovas po Vilnių išleistas taip pat anglų, lenkų, rusų ir vokiečių kalbomis.

Verlininkės, leidybinės-turistinės firmos savininkės **Vilijos Tūrienės** knygoje „**Dešimt Šventaragio mįslių**“ (Vilnius, 1993) rašoma, kad šis leidinys skiriamas ne tik Vilniaus svečiams, bet ir Lietuvos jaunuomenei, kad nesijaustų svečiais savo Tėvynėje. Gausiai iliustruotoje knygoje pateikiami keli maršrutai po žymiausias senamiesčio vietas (Katedros aikštę, Aukštutinę ir Žemutinę pilis, Pilies, Didžiąją ir Aušros Vartų gatves, senąjį universitetą), taip pat Šv. Petro ir Povilo bažnyčią Antakalnyje, Gedimino prospektą, Rusų kapines. ir kt. Priešlapiuose įdėtas miesto planas ir buvusios

pilių teritorijos schema. Nurodomi panaudoti šaltiniai ir literatūra.

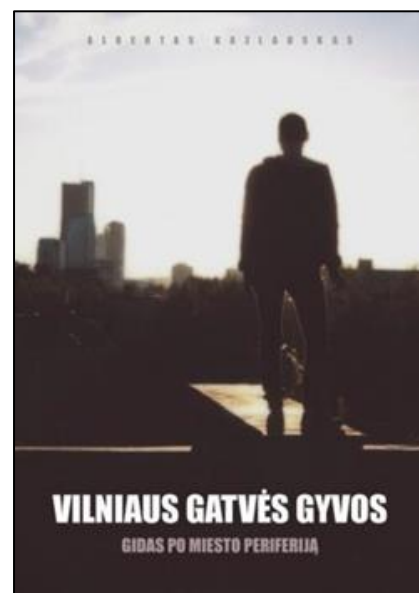
Norintiems geriau pažinti Vilnių, o ypač moksleiviams, tikrai verta perskaityti socialinių mokslų daktaro, teisininko, lietuviškos fantastikos rašytojo, Vilniaus fantastų klubo „Dorado“ prezidento, portalo knygų mylėtojams įkūrėjo prof. **Justino Žilinsko** knygą „**Mano Vilnius mano**“ (Vilnius, 2015). Nors vadinama nuotykių apysaka paaugliams, bet iš tikrųjų tai yra beletrizuotas kelionės vadovas po miestą, kuriame daug įdomios informacijos apie Vilniaus praeitį. Du knygos herojai su paslaptinai atsirandančiu ir netikėtai dingstančiu palydovu, vadinamuoju Metraštininku, aštuonias dienas keliauja lai-

ku po įvairias miesto vietas. Knygos pabaigoje yra pridėti 4 teminių maršrutų aprašymai su žemėlapiais ir naudingomis nuorodomis norintiems keliauti savarankiškai:

1. Senojo miesto stebuklai;
2. Vilnietiški kalneliai;
3. Laisvės trasa;
4. Nuotykių Pavilnyje.

Knyga išrinkta meniškiausiai iliustruota 2015 m. knyga paaugliams. Buvo apdovanoti šios knygos apipavidalintojai: dailininkė iliustruotoja Birutė Zokaitytė, komiksų kūrėjas Povilas Jankūnas ir dizainerė Agnė Dautartaitė-Krutulė. Knyga pelnė „Baltojo varno“ apdovanojimą ir buvo įtraukta į tarptautinį vaikų ir jaunimo knygų katalogą 2015. Šį apdovanojimą suteikia Miuncheno Tarptautinė jaunimo biblioteka, kasmet sudaranti vertingiausių išskirtinių pasaulio šalių knygų 200-uką.

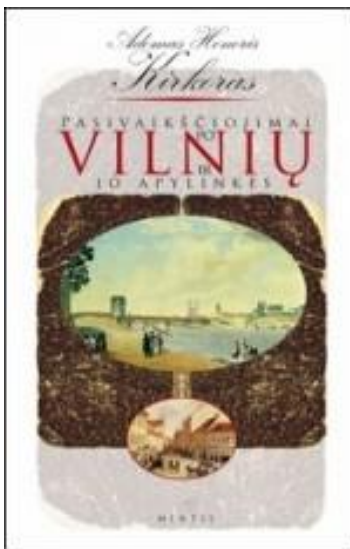
Dar vienas įdomus vedlys po Vilnių yra vilniečio, daugeliui pažįstamo sostinės gido, projekto „Gatvės gyvos“ sumanytojo **Alberto Kazlausko** knyga „**Vilniaus gatvės gyvos: gidas po miesto periferiją**“ (Vilnius, 2017). Knygą sudaro 11 maršrutų su žemėlapiais ir objektų aprašymais. Kaip teigia autorius, šįkart jis žvalgėsi po pietrytinę miesto dalį – pradėjęs nuo „tolimosios Naujosios Vilnios“ rytuose, keliavo per Antakalnį, Žirmūnus, Užupį, „kaimiškuosius Markučius“, Rasų kalvas, Naujininkus, Panerius, „laurus pelniusius Lazdynus“, kurortu buvusį Žvėryną iki Pilaitės pačiuose Vilniaus vakaruose. Ypač didina knygos vertę autoriaus naudojimas archyvų medžiaga, smulkūs maršrutų žemėlapiai, originalios įvairių laikotarpių fotografijos.

Keliaujantiems po Vilnių ir jo apylinkes naudingi gali būti žurnalisto **Algimanto Semaškos** leidiniai: „**Po Lietuvą: knyga visiems norintiems geriau pažinti gimtąjį kraštą**“ (Vilnius, 2002), „**Kelionių vadovas po Lietuvą amžių sandūroje**“ (Vilnius, 1999), „**Lietuvos keliais: 50 maršrutų autoturistams**“ (Vilnius, 1989) ir kt. Juose yra nemažai informacijos apie Vilnių.

SMALSIAUSIEMS APIE TURISTINIUS VADOVUS PO VILNIŲ

Prieš leidžiantis į ekskursiją, labai įdomu pasivartyti ir senuosius vadovus po miestą. Iš jų galima susidaryti anksčiau buvusį tam tikros vietos vaizdą, sužinoti apie įvykusius pasikeitimus: vietovardžių, pastatų, paminklų ir t. t., pasižiūrėti senų vietovės nuotraukų.

Pirmasis vadovas po Vilnių, kuriuo naudojosi daugelis miesto praeities tyrėjų ir keliautojų, buvo parašytas lenkų kalba ir išleistas 1856 metais. Tai žymaus XIX a. spaustuvininko, leidėjo, publicisto, archeologo, etnografo bei istoriko, tikro Lietuvos patrioto, didelio Vilniaus mylėtojo **Adomo Honorio Kirkoro** (Adam Honory Kirkor) knyga „**Przechadzki po Wilnie i jego okolicach**“ (liet. „**Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes**“). Autorius pasirašė slapyvardžiu Jan ze Sliwina. Po trejų metų, 1859 m., išėjo antrasis, pataisytas ir papildytas šio vadovo leidimas. 1991 m. ši knyga pirmą kartą pasirodė lietuvių kalba. Leidinyje pateiktas žymaus vilniečio Juozo

Maceikos įžanginis straipsnis apie vadovo po Vilnių autorių „Adomas Honoris Kirkoras. Jo gyvenimas ir darbai“. Kiekvieną A. H. Kirkoro knygos skyrių atitinka pasivaikščiojimas po tam tikrą Vilniaus dalį – senamiestį, Užupį, Antakalnį, Šnipiškės, miesto kapines ir t. t. Autorius pateikia įdomių detalių, istorinių ekskursų. Kaip rašo lietuviško leidinio pratarmės autorius, knyga gerokai peržengia tokio tipo leidinių ribas ir galėtų būti vadinama istorinių apybraižų rinkiniu. Čia pasakojama apie daugelį istorijos, architektūros paminklų, gatvių, kurių dabar jau ne tik pačių, bet ir jų aprašymų neišlikę. Parengta dalykinė rodyklė, kur suregistruoti žymiausi objektai: bažnyčios, cerkvės, tuometinės gatvės, parkai, tiltai ir kt. Pridedamas 1859 m. Vilniaus planas. 2012 m. išleista antra, pataisyta ir papildyta, šio įdomaus leidinio laida lietuvių kalba. Knygos pra-

džioje įdėtas etnologo Liberto Klimkos straipsnis „Vilnius A. H. Kirkoro laikais ir šiandien“.

XIX a. rusų kalba parašytas turistinis vadovas, kurio išleisti net trys leidimai, parengtas rusų bibliotekininko, archeografo **Flaviano Dobrianskio** (Добрянский, Флавиан Николаевич) **„Путеводитель по Вильне и ее окрестностям: с планом города Вильны“** (Вильна, 1883, 1890, 1904). Pratarmėje autorius rašo siekęs suteikti istorinės informacijos apie miestą atvykėliams, taip pat neturintiems kitų šaltinių pažinti Vilnių. Leidinyje yra trys dalys: informacinė, adresinė ir istorinė. Pirmojoje ir antrojoje pateikiami įvairių įstaigų (viešbučių, kavinių, bankų, bažnyčių, notarų, gydytojų ir kt. adresai), o trečiojoje rašoma apie Vilniaus herbą, valdymą, kulto pastatų, kapinių, kultūros ir mokymo įstaigų istoriją. Taip pat pateikiama keletas maršrutų po vaizdingiausias vietas – Rasas, Markučius, Trinapolį, Verkius ir kt. Leidinio pabaigoje įdėta trumpa Vilniaus istorijos apžvalga, parašyta Peterburgo prof. Vasilijaus Vasiljevskio.

1904 m. buvo išleistas 2-ųjų dalių vadovas po miestą rusų kalba, parengtas **Aleksandro Vinogradovo** (Виноградов Александр Александрович) **„Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям: со многими рисунками и новейшим планом, составленным по Высочайше подтвержденному“**. 1908 m. pasirodė antras šios knygos leidimas. Kaip rašoma jos pratarmėje, vadovas po Vilnių buvo teigiamai įvertintas rusų, lenkų ir lietuvių spaudoje. Autorius, remdamasis istoriniais šaltiniais, stengėsi pateikti ne tiek turistinės, kiek istorinės informacijos apie Vilnių. Leidinys smarkiai ideologizuotas. Labai jaučiamos didžiarusiškumo tendencijos, perdėtai pabrėžiamas rusų indėlis į miesto kultūrą, išgarbintas liūdnai pagarsėjęs, žiaurus 1863 m. sukilimo slopintojas, tuometinis Vilniaus generalgubernatorius Michailas Muravjovas (1796–1899), Lietuvoje vadinamas koriku.

1910 m. Vilniuje lenkų kalba buvo išleistas, profesionaliai parengtas **Vaclavo Gizbert-Studnickio** (Wacław Gizbert-Studnicki) vadovas po Vilnių **„Wilno: przewodnik ilustrowany po mieście i okolicach z planem miasta i dodatkami“** (Wilno, 1910). Vadovo autorius – Vaclavas Gizbert-Studnickis (1874–1962) – lenkų istorikas, 1919–1939

m. – Vilniaus archyvo direktorius. 1921 m. išleistas 2-asis, tiesa, daug mažesnės apimties leidimas „**Wilno: przewodnik**“ (Wilno, 1921). Į pastarąjį leidinį įdėtas ir prof. Julijaus Kloso (Juljusz Kłós) parašytas skyrius „Rozwój architektoniczny Wilna“ („Vilniaus architektūros raida“).

Tarpukario metais Vilniuje lenkų kalba išleisti net trys leidimai kraštotyros vadovo „**Wilno: przewodnik krajoznawczy**“ (Wilno 1923, 1929, 1937), parašyto lenkų inžinieriaus architekto, Vilniaus universiteto architektūros profesoriaus, Meno fakulteto dekanı **Juliušo Kloso** (Juliusz Stefan Kłós (1881–1933)). 1991 m. Bialystoke (Lenkija) buvo išleistas fotografuotinis J. Kloso vadovo po Vilnių (1923 m.) leidimas. Pratarinę trečiajam, jau po autoriaus mirties išleistam, leidimui parašė žymus fotografas Janas Bulhakas. Knygos pradžioje pateikiama istorinė Vilniaus apžvalga. Kadangi knyga išleista lenkų okupuotame Vilniuje, leidinyje nepaprastai akcentuojama Lenkijos ir lenkų įtaka miesto raidai. Vilnius čia parodomas kaip išskirtinai lenkų sukurtas ir gyvenamas miestas. Apie lietuvius čia tik užsimenama. Didžiausią knygos dalį sudaro atskirų laikotarpių ir stilių miesto architektūros ir architektūros paminklų aprašymas. Vilnius dažnai lyginamas su Krokuvu. Rašoma ir apie atskiras Vilniaus vietas: Senamiestį, Rasas, Užupį, Lukiškes, Antakalnį. Pateikiami ekskursijų po Vilnių maršrutai besilankantiems čia pusdienį, vieną, dvi ar tris dienas. Vadovas iliustruotas J. Bulhako nuotraukomis. Yra dalykų rodyklė. Knyga parengta labai profesionaliai, parašyta geru stiliumi. Jaučiamas autoriaus žavėjimasis aprašomu miestu, geras jo pažinimas. Prof. J. Klosas kūrė projektus Vilniaus seniesiems kultūros paminklams restauruoti. Jis vadovavo ir prižiūrėjo daugelio Vilniaus paminklų restauravimą ir konservavimą (Šv. Petro ir Povilo, Šv. Teresės, Šv. Kazimiero, Šv. Mikalojaus bažnyčių, pranciškonų, bazilijonų ir kt. vienuolynų). Pagal profesoriaus projektus ir jam vadovaujant buvo pradėti restauruoti ir konservuoti senieji universiteto rūmai. J. Klosas rašo, kad kiekvienas pažinęs Vilnių, pamilsta jį visiems laikams.

Tarpukario metais labai populiarius buvo Švenčionyse gimusio mediko, istorijos žinovo, kelių leidinių apie Vilnių autoriaus **Vladislavo Zahorskio** (Władysław Zahorski, 1858–1927) vadovas po Vilnių lenkų kalba „**Przewodnik po Wilnie**“. Jo išėjo keli leidimai: pirmas – 1910,

penktas – 1935 metais. Leidinyje pateikiama Vilniaus istorijos apžvalga. Yra skyriai apie senamiestyje bei kiek toliau nuo jo esančias gatves: Aušros Vartų, Didžiąją, Pilies, Šv. Onos, Universiteto, Dominikonų, Trakų, Rūdninkų, Subačiaus, Lelevelio, Vilniaus, Adomo Mickevičiaus, Pylimo, Mažąją ir Didžiąją Pohulianką ir kt. Taip pat rašoma apie skersgatvius, aikštes ir tuomet vadintus priemiesčiais – Antakalnį, Užupį, Šnipiškės, Piromontą ir Žvejus, Vingį, Žvėryną. Viena leidinio dalis skirta Vilniaus bažnyčioms, cerkvėms. Rašoma apie Rasų, Bernardinų, Šv. Stepono, Antakalnio, Evangelikų ir Pravoslavų kapines. Yra dalykų rodyklė, pateikiami svarbesni adresai.

Tarpukariu Vilniuje taip pat buvo išleisti keli leidimai vadovo „**Krótki przewodnik: Wilno i bliźsze okolice: z dodaniem planów orientacyjnych oraz licznych fotografii zabytków m. Wilna**“. Jį parengė Vilniaus spaustuvininkas **Kazimieras Levkovičius** (Kazimierz Lewkowicz).

Minėtinas 1938 m. Varšuvoje išleistas turistams skirtas leidinys prancūzų kalba „**Wilno**“. Jo autorius – lenkų diplomatas, istorikas **Rajnoldas Francišekas Feliksas Pžezdzeckis** (Rajnold Franciszek Feliks Przewdziecki). Pratarė autorius dėkoja visiems, padėjusiems parengti šią knygą. Tarp kitų minimi Vilniaus architektūros žinovai Stanislavas Lorencas, Marijanas Moreliovskis, Vitoldas Keškovskis. Leidinyje pateikiama nemažai informacijos iš miesto istorijos. Skaitytojas vedamas Pilies, Didžiąją, Vokiečių, Trakų, Vilniaus,

Adomo Mickevičiaus (dabar – Gedimino prospektas), Bokšto ir kt. gatvėmis. Supažindinamas su Katedra, kitomis bažnyčiomis, Aušros Vartais, mečete, Vilniaus universiteto ansambliu. Rašoma ir apie nutolusias nuo miesto centro vietas: Lukiškės, Antakalnį, Verkius. Leidinys gausiai iliustruotas – daugiausia žymaus fotografo Jano Bulhako nuotraukomis.

Pirmasis vadovas po Vilnių lietuvių kalba išleistas tik 1937 m. Tai istoriko **Adomo Juškevičiaus** (1905–1999) ir muziejininko **Juozo Maceikos** (1904–1991) parengtas „trumpas informatorius“, t. y. vadovas, „**Vilnius ir jo apylinkės**“. Šios kny-

gos likimas buvo gana dramatiškas. Pirmoji laida, buvo beveik visa konfiskuota lenkų valdžios (išsaugota tik apie 30 egz.), o autoriams iškelta byla. Jie buvo kaltinami sulietuvinę lenkiškus vietovardžius, nurodę karinius objektus – tiltus. Vilnius šiame vadove, atseit, parodytas pernelyg lietuviškas, matyt, siekiant atplėšti jį nuo Lenkijos. 1940 m. išėjo nauja, mažesnio formato, be skyriaus apie draugijas, šios knygos laida. O Lietuvai atgavus nepriklausomybę, 1991 m. 20 tūkst. tiražu išleistas 3-asis (fotografuotinis) leidimas iš autorių išsaugoto, bibliografinė retenybe tapusio 1937 m. laidos egzemplioriaus. Vadovas turi dalykų rodyklę, nurodomi kai kurių įstaigų (archyvų, bankų, bibliotekų, draugijų, muziejų ir kt.) tikslūs adresai. Pridėtas tuometinio Vilniaus žemėlapis.

Dvidešimtaisiais tarpukario Lietuvos nepriklausomybės metais Kaune buvo išleistas **Jono Vytauto Narbuto** (1911–1968) parengtas „**Vadovas po Vilnių**“ (Kaunas, 1938). Po metų Kaune išleistas naujas, pataisytas ir papildytas šios knygos leidimas. Kaip rašoma leidėjų pratarinėje, buvo manyta išleisti Vilniaus miesto planą su trumpais pačių žymiausių sostinės vietų aprašymais. Vėliau, atsiradus palankesnėms sąlygoms apsilankyti Vilniuje, parengtas platesnis vadovas. Jame rašoma apie miesto gatves, kapines, tuometinius priemiesčius – Užupį, Antakalnį, Šnipiškės, Žvėryną, Vingį. Pusę knygos turinio sudaro „Lietuviškai lenkiškas ir lenkiškai lietuviškas [abėcėlinis] Vilniaus gatvių sąrašas“, parengtas prof. Mykolo Biržiškos. Šalia tuo metu buvusio lenkiško gatvėvardžio pateikiamas jo vertimas į lietuvių kalbą (pvz., Wapienna – Kalkių) arba siūlomas visai kitas lietuviškas variantas (pvz., Węglowa – Vysk. Valančiaus). Pridedamas tuometinio Vilniaus planas, pieštas dailininko Balio Macutkevičiaus.

Pirmasis po Antrojo pasaulinio karo išleistas vadovas buvo muziejininko, kultūros veikėjo, žymaus Vilniaus gido **Juozo Maceikos** (1904–1991) nedidelės apimties leidinys „**Vilnius: vadovas po miestą = Вильнюс: путеводитель по городу**“ (Vilnius, 1955). Dvikalbiame leidinyje trumpai aptariama miesto istorija, pokario atstatymas, istorinės vietos, architektūros paminklai, mokslo ir kultūros įstaigos. Kiek vėliau išėjo istoriko **Romualdo Šalūgos** (1926–1993) „**Vilnius: svarbiausios žinios turistui**“ (Vilnius, 1957). Knygelėje pateikiamos legendos apie Vilnių, apžvelgiama miesto istorija, pokario atstaty-

mas, sovietinės įstaigos, pramonė, žymesnieji architektūros paminklai.

Vienas pirmųjų sovietmečiu išleistų turistinių vadovų yra žurnalisto, publicisto **Vinco Uždavinio** (1902–1983) knyga „**Po Vilniaus apylinkes**“ (Vilnius, 1958). Leidinyje yra du skyriai – „Po artimesnės apylinkės“ (Vingis, Belmontas, Antakalnio šilai, Valakampiai, Ežerėliai, aerouostas, Markučiai, Rasos, Pavilnys, Karoliniškės, Pilaitė) ir „Tolimesniais apylinkių keliais“ (Paneriai, Lentvaris, Trakai, Naujoji Vilnia, Verkiai, Žalieji ežerai, Šeškinė).

Gausiai iliustruotas turistinis leidinys miesto svečiams ir vilniečiams išleistas 1960 metais. Tai muziejinių **Juozo Maceikos** ir **Prano Gudyno** (1919–1979) „**Vadovas po Vilnių**“. Knygoje pateikiama trumpa miesto istorinė apžvalga „Žvilgsnis į Vilniaus praeitį ir dabartį“. Toliau medžiaga dėstoma maršrutiniu principu: „Nuo miesto sienos iki pilies [...]“, „Gedimino aikštė“, „Gotikos kampelis ir aplinka“, „Rasos“, „Ukmergės gatvė (Šnipiškės)“ ir t. t. Pateikta plačiau aprašomų objektų rodyklė, literatūros apie Vilnių sąrašas, svarbesni adresai, teatrų ir koncertų salių planai, gatvių žemėlapis.

Sovietmečiu išleisti **Arolfo Medonio** (1931–1984) turistiniai vadovai po Vilnių lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis, taip pat istoriko, lituanisto, daugelio kelionių vadovų po Vilnių autoriaus **Antano Papšio** (1934–2007) – lietuvių ir anglų kalbomis. Rašytojas, kraštotyrininkas **Eugenijus Danilevičius** (1922–1997), daug rašęs spaudoje Vilniaus kraštotyros klausimais, taip pat išleido kelis turistinius vadovus keliaujantiems: „**Vilniaus apylinkėmis: turistiniai maršrutai**“ (Vilnius, 1962), „**Po Vilniaus apylinkes: poilsio dienų maršrutai**“ (Vilnius, 1986). Čia rašoma apie vietas, nutolusias nuo Vilniaus centro: Lazdynus, Naująją Vilnią, Pilaitę, Turniškes, Valakampius ir kt.

Vilniaus Jono Basanavičiaus vidurinės mokyklos mokytojos **Angelės Mičiūnienės** kartu su bendradarbiėmis ir šios mokyklos mokiniais parengta knygelė „**Ką pasakoja Vilniaus gatvės: kelionė po literatūrinį ir kultūrinį Vilnių**“ (Vilnius, 2001) supažindina su literatūrinėmis Vilniaus vietomis, muziejais, paminklais ir memorialinėmis lentomis žymiems rašytojams, kviečia pasivaikščioti jų vardais pavadintomis gatvėmis ir aikštėmis, aplankyti kūrėjų kapus Antakalnio, Bernardinų ir Rasų kapinėse.

Apie žydų pėdsakus Vilniuje rašoma Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus darbuotojų **Genricho Agranovskio** (Генрих Аграновский) ir **Irinos Guzenberg** (Ирина Гузенберг) rusų kalba išleistoje knygoje „**Литовский Иерусалим: краткий путеводитель по памятным местам еврейской истории и культуры в Вильнюсе**“ (Вильнюс, 1992). 2011 m. buvo išleista šių autorių kone 20 metų rašyta knyga „**Вильнюс: по следам Литовского Иерусалима: памятные места еврейской истории и культуры: путеводитель**“. Knygos recenzentas, istorikas Domininkas Burba rašo, kad stebinanti yra šio leidinio autorių kompetencija ir pasiryžimas – žydų etninės grupės istoriją jie pradeda nuo pirmųjų paminėjimų ir pasakojimą tęsia iki mūsų dienų, rašo taip pat apie žymias asmenybes (Burba, Domininkas. Lietuvos Jeruzalės kelias // *Šiaurės Atėnai*. 2011, rugpj. 26, p. 9). Skaitytojui pateikiami 23 maršrutai Vilniaus gatvėmis po žymiausias miesto vietas, susijusias su žydų istorija. Kiekvienas jų toks nuodugnus, „... kad, atrodo, nepraleistas nei vienas namas. Knygos puslapiais arba su knyga rankose galima keliauti J. Basanavičiaus, Pylimo, Vilniaus, Antakalnio gatvėmis, užklysti į buvusį žydų kvartalą Senamiestyje, Didįjį getą, žydų kapines“. Autoriai naudojami Lietuvos, Rusijos, JAV (YVO) ir kitų šalių archyvais, privačiais rankraščių rinkiniais, gausia literatūra įvairiomis kalbomis, taip pat kalbino dar gyvus įvykių amžininkus. Knygą įdomu skaityti, tekstas sklandus ir įtraukiantis. Pateikiama faktų, kurie mažai žinomi net specialistams. Sudarytas žymių Lietuvos, Vilniaus ir žydų bendruomenės datų sąrašas. Prieduose pateikiama statistikos duomenų apie žydų tautybės gyventojus Vilniuje, dažnai keičiamų Vilniaus gatvių pavadinimų lentelė, tekste vartojamų žydiškų terminų ir sąvokų žodynėlis, yra dalykinė ir pavardžių rodyklės, literatūros ir šaltinių sąrašas. Nurodoma, kaip galima pasiekti vieną ar kitą Vilniaus vietą, pateikiami viešojo transporto maršrutai. Poligrafiniu požiūriu leidinys itin aukšto lygio – panaudotas gausus fotoarchyvas iš muziejų, archyvų, bibliotekų, unikalūs atvirukai ir nuotraukos iš dailininko, architekto, šio leidinio konsultanto Vytauto Lisausko kolekcijos.

Dar viena vertinga knyga apie žydų gyvenimo pėdsakus Vilniuje yra **Genricho Agranovskio** vadovas rusų kalba „**Они здесь жили...: заметки о еврейском наследии Вильнюса**“ (Вильнюс, 2014). Kaip nurodoma leidinio anotacijoje ir baigiamajame žodyje, ši knyga buvo rašoma daugiausia remiantis archyviniais dokumentais, taip pat memuarais. Knygos pradžioje pateikiama

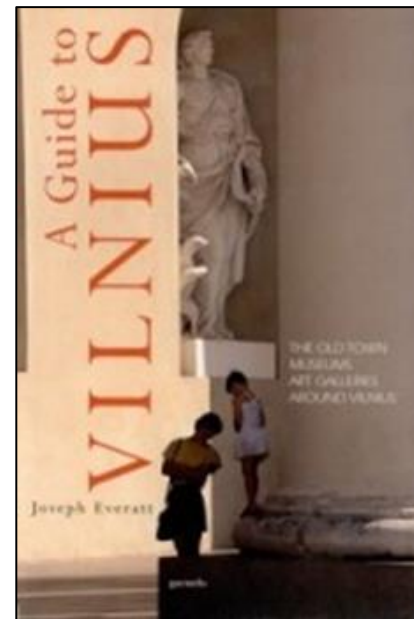
Vilniaus žydų istorijos apžvalga – nuo XIV a. iki Lietuvos atgimimo laikotarpio devintajame XX a. dešimtmetyje. O toliau spausdinama 17 turiningų maršrutų Vilniaus gatvėmis. Sustojant prie žymesnių pastatų einama per miesto centrą, senamiestį, kiek toliau nuo jo nutolusias vietas. Kas ypač pabrėžtina, kad autorius žvilgsnis pasiekia Vilniaus Naujamiestį, čia esančias J. Basanavičiaus, Algirdo, T. Ševčenkos, Švitrigailos, Vytenio gatves, apie kurias literatūroje dar labai nedaug informacijos. Knygoje yra pavardžių rodyklė. Prieduose pateikiama statistikos lentelė apie Vilniuje gyvenusius žydus nuo XIX a. pr. iki XX a., taip pat žemėlapis su pažymėtomis žydų gyvenamomis vietomis Vilniuje XX a. pradžioje. Knyga iliustruota fotografijomis ir daugelio dailininkų (M. Dobužinskio, I. Repino, M. Šagalo, A. Modiljanio ir kt.) paveikslų reprodukcijomis (Žukovskis, Andrejus. Lietuvos Jeruzalės pėdomis // *Vilniaus diena*. – 2011, birž. 20, p. 15).

Anglų kalba išleisti trys leidimai bukletu „**Vilnius: 100 memorable sites of Jewish history and culture**“ (Vilnius, 2005, 2006, 2008). Teksto autoriai – **Genrichas Agranovskis** ir **Irina Guzenberg**. Kaip rašoma pratarinėje, leidinio tikslas – supažindinti miesto turistus su žymiausiomis, Vilniuje esančiomis žydų istorijos ir kultūros vietomis. Aprašyta 100 lankytinų objektų. Jie yra sunumeruoti ir suskirstyti į keturias temas: „Neužmirštama praeitis“, „Katastrofa“, „Žydų kapinės“, „Dabartis“. Leidinyje pateiktas žemėlapis, kuriame sužymėti visi aprašomi objektai. Bukletas gausiai iliustruotas geros kokybės nuotraukomis.

Daugelį metų gyvenęs Vilniuje, prieš Antrąjį pasaulinį karą čia baigęs baltarusių gimnaziją, žymus kultūros veikėjas **Ljovonas Luckevičius** (Лявон Луцкевіч) (1922–1997) parašė baltarusių kalba vadovą po savo mylimą miestą „**Вандроўкі па Вільні**“ („Pasivaikščiojimai po Vilnių“). Autorius supažindina su Vilniaus architektūra, kviečia pakeliauti po senamiestį ir naujamiestį, Antakalnį. Knygoje ypatingas dėmesys skiriamas baltarusiškam miesto aspektui. Rašoma apie baltarusių organizacijas, XX a. pr. Vilniuje veikusią B. Danilovičiaus biblioteką. Pasakojama apie čia gyvenusius baltarusių veikėjus (spaustuvininą Pranciškų Skoriną, rašytojus Janką Kupalą, Jakubą Kolasą, Ciotką).

Vadovus po Vilnių rengia ir užsieniečiai. **Džozefas Everetas** (Joseph Alexander Everatt) – filologas, vertėjas, redaktorius, tikras britas iš

Šiaurės Anglijos, turintis Anglijos ir Prancūzijos universitetų diplomus, nuo 1994 m. gyvenantis ir dirbantis Vilniuje, išleido du vadovus turistams anglų kalba. Pirmajame „**A guide to Vilnius: The Old Town, museums and art galleries, around Vilnius**“ (Vilnius, 2001) glaustai pateikiama informacijos apie Vilnių, jo apylinkes, taip pat kelias netoliese esančias vietas (Trakus, Kernavę ir kt.). Trumpai apžvelgiama Vilniaus istorija. Autorius vedžioja skaitytoją po miesto pilių teritoriją, lydi Pilies gatve iki Aušros Vartų, užsuka į Savičiaus, Vokiečių, Trakų ir kitas senamiesčio gatves, supažindina su senuoju universitetu, jo kiemeliais, pasidairo po netoliese esančius pastatus: Prezidentūrą, Šv. Kryžiaus (Bonifratrų) bažnyčią, Alumnatą. Knyga parašyta pavyzdine anglų kalba. (Gečaitė, Rasa. [Recenzija] // *Kelionės ir pramogos*. - 2001, Nr. 5, p. 61). Yra dalykų rodyklė.

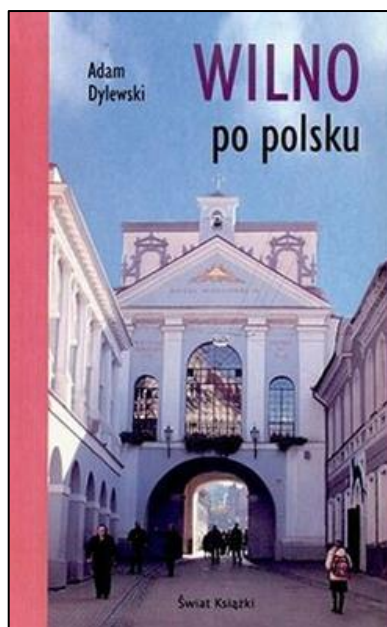

Antroje savo knygoje „**Vilnius: a complete guide**“, kaip teigia autorius, jis stengėsi labiau įsigilinti į miesto istoriją, taip pat apžvelgti dabartinį Vilniaus, kaip šiuolaikinės, nepriklausomos Lietuvos sostinės, gyvenimą. Leidinį sudaro trys dalys: 1. Istorija, 2. Turistiniai maršrutai, 3. Svarbi informacija. Vilniaus istorijos apžvalga pradedama nuo garsiosios legendos apie Geležinį vilką perpasakojimo. Istorijos dalyje ypatingas dėmesys skiriamas Vilniaus ryšiams su Rusija, taip pat su Lenkija. Vienas šios dalies poskyrių pavadintas „Yerushalayim de Lita, or the Lithuanian Jerusalem“. Antroje knygos dalyje rašoma apie svarbiausius Senamiesčio bei Naujamiesčio objektus (bažnyčias, paminklus, muziejus), Užupį, Antakalnį ir kt. Trumpai apžvelgiamos arti bei toliau nuo Vilniaus esančios vietovės, kurias būtų įdomu aplankyti turistams: Žalieji ežerai, Europos centras, Kaunas, Kernavė, Palūšė ir kiti. Beje, visi tekstai yra gana trumpi. Trečiojoje dalyje pateikiama informacijos apie laisvalaikį, viešojo maitinimo įstaigas. Knygoje yra Vilniaus kulto pastatų, muziejų ir paminklų rodyklė. Kaip rašo Dž. Everetas, Vilnius yra nedidelis miestas, turintis ilgaamžę istoriją. Autorius teigia, kad kiekvienas gali pamilti šį miestą, bet niekas negali jo iš tikrųjų pažinti.

2009 m. Vienoje išleista germanisto, literatūros kritiko, vertėjo ir eseisto iš Austrijos **Kornelijaus Helio** (Cornelius Hell) knyga vokiečių

kalba „**Der eiserne Wolf im barocken Labyrinth. Erwachendes Vilnius**“ („Geležinis vilkas bundančio Vilniaus barokiniuose labirintuose“). Praėjus 25 metams po autoriaus pirmosios pažinties su Vilniumi pasirodė šis leidinys. Tai nėra tradicinis vadovas po miestą, bet jame daug turistui naudingos informacijos. Leidinys įdomus ir vilniečiams, norintiems žinoti, kaip mato šį miestą atvykęs svetimšalis. K. Helio knyga – labai gyvas, intriguojantis, daugkart į šį miestą atvykstančio, gerai lietuvių kalbą mokančio žmogaus pasakojimas. Pažintis su Vilniumi įvyko 1984 m., tuo metu dar sovietiniu, daug kuo autorių stebinusiu miestu. Leidinyje yra skyrius, skirtas Vilniaus istorijai, žydiškajam Vilniui, Vilniui, kaip buvusiai Europos kultūros sostinei. Rašoma apie Katedros aikštę, senamiestį, Užupį, Gedimino prospektą. Pateikiama žinių apie lietuvių kalbą ir literatūrą, teatrą, kulinariją ir kt. Nevengiama atskleisti ne tik šviesias

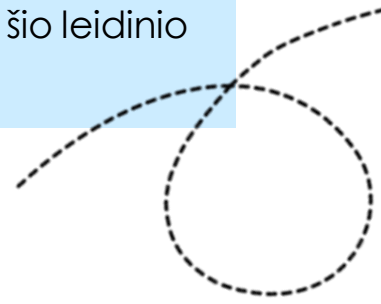
miesto gyvenimo puses. Objektīvūs faktai knygoje persipina su asmenine patirtimi. Kaip rašo autorius, iki šiol šis miestas išlieka jam Terra incognita („nežinoma žemė“). Viliojantys Vilniaus labirintai kviečia vėl sugrįžti. Lenkijoje nuolat leidžiami turistiniai vadovai po Vilnių, kartais net po kelis per metus. Labai informatyvūs, geri pagalbininkai susirengusiems į kelionę po Lietuvos sostinę yra **Adamo Dylevskio** (Adam Dylewski) vadovai. Autorius pradėjo rašyti vadovus po miestus būdamas 22 metų. Jis intensyviai bendradarbiauja su aukštos kokybės kelionių literatūrą leidžiančia garsia Lenkijos leidykla „Pascal“. Lietuvos knygynuose ir bibliotekose galima taip pat rasti **Aleksandro Gurskos** (Aleksandra Górską), **Gžegožo Miculos**

(Grzegorz Micuła), **Jaceko Podsiadło** (Jacek Podsiadło), **Jadvygos Rogoža** (Jadwiga Rogoża), **Pžemyslavo Vlodeko** (Przemysław Włodek) ir kt. parengtus gidus po Vilnių.

Nuo 1992 m. Vilniuje leidžiamas serialinis leidinys anglų kalba „**Vilnius in your pocket**“ („Vilnius tavo kišenėje“). Tai yra žymiausiems Europos miestams skirtos serijos „In your pocket“ leidinys. Pirmųjų numerių paantraštėje buvo rašoma „The first english city guide“ – „Pirmasis miesto vadovas anglų kalba“. Leidinyje pateikiama įvairiapusės informacijos, svarbios į Vilnių atvykusiam užsienio turistui. Leidinys yra dvimėnesinis. Naujausią leidinio numerį galima paskai-

tyti ir per internetą. Du kartus per metus išeina ir lietuviškas šio leidinio variantas „Vilnius tavo kišenėje“.

LITERATŪRA

Juškevičius, Adomas. *Vilnius ir jo apylinkės* / Adomas Juškevičius, Juozas Maceika. – 3-iasis (fotografuotinis) leidimas. – Vilnius, 1991. – 6, X, 255 p., [1] atsk. žml. lap.: iliustr.

Ką pasakoja *Vilniaus gatvės*: kelionė po literatūrinį ir kultūrinį Vilnių. – Vilnius, 2001. – 67, [1] p.: iliustr. – Bibliogr.: p. 66.

Kazlauskas, Albertas. *Vilniaus gatvės gyvos: gidas po miesto periferiją*. – Vilnius, 2017. – 261, [1] p.: iliustr., faks., žml.

Kirkor, Adam Honory (Kirkoras, Adomas Honoris). *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*. – 2-oji patais. ir papild. laida. – Vilnius, [2012]. – 326, [2] p.: iliustr. + 1 lap. *Vilniaus plano, 1859*. – Orig. antr.: *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*. – Bibliogr. išnašose. – R-klė: p. 316-324.

Maceika, Juozas. *Vadovas po Vilnių* / Juozas Maceika, Pranas Gudynas. – Vilnius, 1960. – 387 p., [1] plano lap.: iliustr.

Mickevičiūtė, Karolina. *Vilnius: vadovas po miestą: istorinis Vilnius, lankytini objektai, naudinga informacija*. – Vilnius, [2009]. – 165, [3] p.: iliustr., schem., žml.

Tūrienė, Vilija. *Dešimt Šventaragio mįslių: Vilniaus svečiams*. – Vilnius, 1993. – 255, [1] p.: iliustr. – Bibliogr.: p. 254-255, [1].

Venclova, Tomas. *Vilnius: vadovas po miestą*. – Vilnius, [2001]. – 215, [1] p.: iliustr., faks., žml. – Objektų ir asmenvardžių r-klės: p. 203-214.

Žilinskas, Justinas. *Mano Vilnius mano: [apysaka]*. – Vilnius, 2015. – 287, [1] p., [12] iliustr. lap.: iliustr., žml. – Bibliogr.: p. 269.

Dylewski, Adam. *Wilno po polsku*. – Warszawa, 2007. – 431, [1] p.: *ilustr.* – *Bibliogr.*: p. 411-414, 417 *ir išnašose*. – *R-klės*: p. 418-430.

Everatt, Joseph. *Vilnius: a complete guide*. – Vilnius, 2008. – 263, [1] p.: *ilustr.* – *R-klė*: p. 261-263.

Аграновский, Генрих. *Вильнюс: по следам Литовского Иерусалима: памятные места еврейской истории и культуры : путеводитель / Генрих Аграновский, Ирина Гузенберг*. – Вильнюс, 2011. – 655, [1] p.: *ilustr., faks., portr., žml.* – *Bibliogr.*: p. 646-651. – *R-klės*: p. 620-645.

Аграновский, Генрих. *Литовский Иерусалим: краткий путеводитель по памятным местам еврейской истории и культуры в Вильнюсе / Генрих Аграновский, Ирина Гузенберг*. – Вильнюс, 1992. – 71 p., [7] *ilustr. lap: ilustr.*

Аграновский, Генрих. „Они здесь жили...: заметки о еврейском наследии Вильнюса“. – Вильнюс, 2014. – 359, [1] p.: *ilustr., faks., portr.* – *Bibliogr. išnašose*. – *Asmenvardžių r-klė*: p. 341-356.

Луцкевіч, Лявон. *Вандроўкі па Вільні*. – Вільня, 1998. – 157, [2] p.: *ilustr.* – *R-klė*, 147-148.

LANKYTINI OBJEKTAI: MUZIEJAI, PAMINKLAI, SKULPTŪROS, PAMINKLINĖS LENTOS

MUZIEJAI. Į klausimą, kiek Vilniuje šiuo metu yra muziejų, – reikėtų atsakyti – apie 80. Daugiau kaip dešimt iš jų skirti žymiems žmonėms. Taip pat sostinėje veikia įvairūs kiti muziejai – istorijos, dailės, teatro, muzikos ir kino, gintaro, geležinkelių, žaislų ir kt. Kurį laiką senamiestyje, Vokiečių gatvėje, veikė Deimantų muziejus – pirmasis tokio tipo muziejus Rytų Europoje. Atidaryti istorijos ir kraštotyros muziejai keliose Vilniaus mokyklose: Jono Basanavičiaus, „Ryto“ bei Viršuliškių vidurinėse mokyklose, Užupio, Žemynos ir Žvėryno gimnazijose.

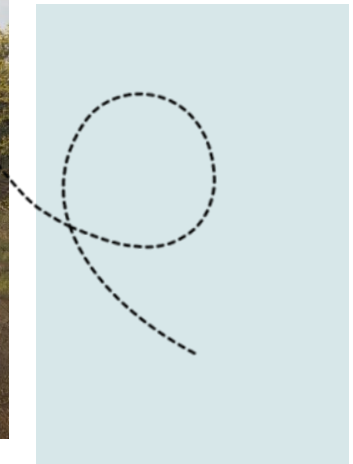

Pirmuoju Vilniaus muziejumi laikomas 1752 m. pradėjęs veikti universitete Matematikos muziejus. Jis buvo uždarytas po 1831 m.

sukilimo, kai caro valdžia panaikino Vilniaus universitetą. Pirmasis viešas muziejus Vilniuje ir visoje Lietuvoje buvo 1855 m. grafo Eustachijaus Tiškevičiaus (1814–1873) iniciatyva įsteigtas **Senienų muziejus**, įsikūręs universitetui priklausiusiose patalpose. Grafas buvęs plačių mokslinių interesų žmogus, savo krašto patriotas. Didžiąją Senienų muziejaus eksponatų dalį iš pradžių sudarė paties E. Tiškevičiaus padovanotos senienų kolekcijos, taip pat daugiau kaip 3 tūkst. knygų biblioteka. Muziejuje buvo saugomi žymių Lietuvos dvarininkų ir bajorų giminių (grafų R. Tyzenhauzo, P. Kosakovskio, kunigaikščių Radvilų, Oginskių ir kt.) dovanojimai. Čia buvo ir keletas lietuvių liaudies kultūros eksponatų. Nemaža vietos šiam muziejui savo knygos „Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes“ antrajame, 1859 m. išėjusiame, leidime paskyrė A. H. Kirkoras. Muziejus buvo populiarus ir gana gausiai lankomas. 1865 m. vertingiausi jo eksponatai buvo atrinkti ir perduoti Rusijos muziejams, o likusieji atiduoti naujai įkurtai Vilniaus viešajai bibliotekai, veikusiai Vilniaus universitete.

1933–1939 m. Vilniuje veikė lenkų įsteigtas **Vilniaus miesto muziejus**. Jis buvo miesto savivaldybės žinioje. Iš pradžių muziejus glaudėsi pranciškonų vienuolyno patalpose (Trakų g.). 1940 m. jis buvo perkeltas į Oginskių rūmus (Šniadeckių g. 8, dabar – K. Sirvydo g.), vėliau – į buvusią miesto rotušę. Muziejaus rinkiniuose buvo keliolika tūkstančių eksponatų: koklių kolekcija, meno kūriniai (paveikslai, fotografijos, medaliai, monetos) ir kt. 1941 m. Vilniaus miesto muziejaus rinkiniai buvo perduoti Valstybiniam dailės muziejui. Antrojo pasaulinio karo metais bandyta atkurti miesto muziejų. 1944 m. buvo patvirtintas muziejaus statutai, tačiau prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai muziejaus įsteigimo planai nebuvo įgyvendinti. 1949 m. buvo įsteigtas **Vilniaus kraštotyros muziejus**, veikęs Trakų g. 2. Muziejus turėjo apie 10 tūkst. įvairių eksponatų iš miesto praeities: meno kūrinių, spaudinių, senų baldų ir kt. Šiuo metu Vilnius yra bene vienintelis iš Europos sostinių, neturintis specialaus miesto muziejaus.

PAMINKLAI, SKULPTŪROS. Daugiausia jų – Senamiestyje ir Naujamiestyje. Per 60 sostinėje esančių paminklų skirti pagerbti žymiesiems žmonėms. Pastatyti paminklai Lietuvos Didiesiems kunigaikščiams (Mindaugui, Gediminui, Vytautui), iškiliejiems lietuvių

visuomenės veikėjams, kovotojams už Lietuvos laisvę, lietuvių ir kitų tautų rašytojams ir poetams, dailininkams, kompozitoriams ir t. t. Paprastai paminklų atsiradimą mieste ar jų nukėlimą lemia istorinė epocha. Pvz., 1904–1915 m. Vilniuje, prie dabartinės Arkikatedros, stovėjo paminklas Rusijos imperatorei Jekaterinai II (skulpt. Markas Antokolskis), kurios valdymo metais Lietuva tapo Rusijos imperijos dalimi. 1898–1915 m. sostinėje buvo įamžintas Rusijos karo ir visuomenės veikėjas, Vilniaus generalgubernatorius, žiauriai numalšinęs 1863 m. sukilimą, Michailas Muravjovas (dabartinėje Simono Daukanto aikštėje). 1950–1961 m. prie Vilniaus geležinkelio stoties stovėjo paminklas Stalinui (skulpt. N. Tomskis), jo kopija buvo pastatyta taip pat Taline ir keliuose Rusijos miestuose. Sovietmečiu Vilniaus aikštėse buvo paminklai sovietų imperijos vadui Leninui, Lietuvos „vaduotojui“ generolui Ivanui Černiachovskiui, LSDP ir komunistų veikėjams Vincui Mickevičiui-Kapsukui (Rotušės aikštėje), Zigmui Angariečiui (Kaštonų g.) ir kt. Dabar kai kurie sovietmečio Vilniaus paminklai eksponuojami Grūto parke.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę buvo atstatyti sovietų nugriauti Trys Kryžiai, Arkikatedros frontono skulptūros. Atsirado paminklų, susijusių su kovomis už laisvę, sovietų represijomis, tremtimi. Nuo 2007 m. už paminklų ir skulptūrų statymą atsakinga Vilniaus miesto savivaldybė. Šiuo metu Vilniuje yra nemažai istorijos paminklų: „650-osioms Vilniaus metinėms“, paminklinis akmuo su užrašu „100 metų

Tautos namų idėjai“, 1831 m. sukilimo dalyviams, Antrojo pasaulinio karo įvykiams atminti, Lietuvos tremtiniais, žuvusiems 1979–1989 metų Afganistano kare, „Baltijos keliui“, „Angelams sargams“, labdarėms ir kt. Netradicinis istorijos paminklas – inskripcijos sovietinių represijų aukoms atminti buvusio KGB pastato cokolyje (aut. Gitenis Umbrasas, Gedimino pr. 40).

Retas Vilniaus mikrorajonas neturi bent vieno dekoratyvinio akcento – meniškos skulptūros. Skulptūra, pasak menotyrininkės Jolantos Jurašienės, yra specifinė dailės šaka, prabylanti savita formų, tūrių, simbolių, aplinkos ir konteksto kalba. Pirmosios dekoratyvinės skulptūros pradėtos statyti Vilniuje nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio skverams papuošti. Vilniaus skulptūros sukurtos profesionalių meni-

ninkų ar liaudies meistrų iš įvairių medžiagų – akmens, betono, medžio, metalo ir kt. Kai kurios iš jų labai tinkamai įsikomponuoja į aplinką. Kelios yra net tapusios tam tikros vietos simboliu, kaip pvz., „Rytas“ (skulpt. Gediminas Karalius) Lazdynuose, „Užupio angelas“ (skulpt. Romas Vilčiauskas) Vilniaus senamiestyje. Pačios naujausios skulptūros, balansuojančios tarp skulptūros ir objekto bei instaliacijos, pvz., iš dujotiekio vamzdžio padaryta „Krantinės arka“ (skulpt. Vladas Urbanavičius) prie Neries, sukelia audringas menininkų ir visuomenės diskusijas. Kartais menininkas įsiterpia į jau egzistuojančią miesto erdvę, siekdamas pabrėžti, pažymėti vienokias ar kitokias jos ypatybes. Vilniuje tokio meno pavyzdžiu laikomi Gitenio Umbraso kūriniai: „Meilės krantai“ (želdiniai Neries krantinėje tarp Žaliojo ir Mindaugo tiltų), plytelės grindinyje „Stebuklas“ (Katedros a. 2), „Obuoliukas“ (Š. Moniuškos skverelyje, Vilniaus g. 30) ir kt.

PAMINKLINĖS LENTOS. Daugiausia paminklinių lentų Vilniuje atidengta pagerbiant žymius žmones. Nemažai paminklinių lentų yra ant pastatų, susijusių su svarbiais istoriniais įvykiais. Memorialine lenta pažymėtas namas, kuriame 1781 m. lapkričio 24 buvo įkurtas Vilniaus universiteto Medicinos fakultetas (Collegium Medicum) – pirmoji aukštoji medicinos mokykla Lietuvoje. Atminimo lenta taip pat pažymėta vieta, kur buvo kankinami ir žudomi 1863 m. sukilėliai, namas, kuriame 1906 m. lapkritį įvyko pirmosios lietuviškos operos „Birutė“ premjera, pastatas, kuriame 1907–1924 m. veikė pirmoji Vilniaus dviklasė lietuvių pradinė mokykla, pastatas, kuriame 1918 m. vasario 16 d. buvo pasirašytas Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo aktas, pastatas, kuriame 1931–1941 m. veikė Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazija, namas, kuriame 1927–1935 m. buvo įrengta pirmoji Vilniaus radijo stotis, pastatas, kuriame nuo 1988 m. buvo įsikūrusi Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio būstinė, vietos, susijusios su tragiškais 1991 m. Sausio įvykiais ir daugelis kitų.

LITERATŪROS APIE LANKYTINUS OBJEKTUS APŽVALGA

Apie Vilniaus lankytinus objektus rašoma visuose vadovuose po miestą. Daug vertingos informacijos šia tema yra leidiniuose „**Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas**“ (Vilnius, 1988. T. 1), „**300 kultūros paminklų: vadovas**“ (Vilnius, 1980) ir kt. Sovietmečiu buvo išleista **Juliaus Kasperavičiaus** knyga „**Lietuvos TSR muziejai**“ (Vilnius, 1977), kurioje yra informacijos ir apie Vilniuje esančius muziejus. 2007 m. rugsėjį Vilniuje vyko tarptautinė mokslinė konferencija, kurioje buvo kalbėta apie Vilniaus miesto muziejaus poreikį ir jo įsteigimo galimybes. Šios konferencijos medžiaga, taip pat kiti straipsniai šia tema išleisti atskiru leidiniu „**Muziejiniai Vilniaus istorijos kontekstai**“ (Vilnius, 2008). Čia spausdinamas istorikės Nastazijos Keršytės straipsnis tokiu pat pavadinimu. 2009 m. Vilniui tapus Europos kultūros sostine vėl pradėta aktyviai svarstyti miesto muziejaus problemą.

2012 m. Vilniaus dailės akademijos leidykla išleido knygą „**Vilniaus paminklai = Vilnius monuments: kaitos istorija**“. Leidinį sudarė Eglė Mikalajūnė ir Rasa Antanavičiūtė. Kaip rašoma knygos pratarinėje, tai yra pirmoji publikacija, skirta Vilniuje esančių, buvusių ar galėjusių būti paminklų istorijai. Knyga sudaryta iš dviejų dalių. Pirmojoje pateikiami trijų autorių (istoriko dr. Laimono Briedžio, dailės kritikės dr. Skaidros Trilupaitytės ir architektūrologo dr. Tomo Grunskio) tekstai apie įvairaus laikotarpio sostinės paminklus. Antroji – istorinė dalis, sudaryta remiantis geografiniu dėstymo principu, leidžiančiu aprėpti visus istorinius periodus. Tai tarsi „pasivaikščiojimas po Vilnių“ autorių siūlomą maršrutu. Didžiausias dėmesys čia skiriamas toms miesto aikštėms ir skverams, kuriuose vyko intensyviausia paminklų ar jų idėjų kaita. Visos šios vietos yra Vilniaus centre – Senamiestyje ir Naujamiestyje. Šioje leidinio dalyje pateikiamos Rotušės, Simono Daukanto, Katedros, Vinco Kudirkos, Lukiškių ir Stoties aikščių, taip pat Tauro kalno ir Reformatų skvero kaitos istorijos. Visi tekstai – lietuvių ir anglų kalbomis. Knygoje gausu vertingų iliustracijų.

Tai, kad per trumpą laiką jau išleisti trys leidimai menotyrininkės ir meno kritikės **Jolantos Marčišauskytės-Jurašienės** kultūrinio gido „**Vilniaus skulptūrų kelias**“ (Vilnius, 2013, 2014, 2016), taip pat šios knygos vertimas į anglų kalbą „**Vilnius sculpture walks: a guide to the outdoor statues and sculpture of Lithuania's capital**“ (Vilnius, 2014) rodo šios knygos reikalingumą. Leidinys kviečia pasivaikščioti po Vilnių apžiūrint čia esančius paminklus ir skulptūras. Aptariamos beveik visos, iki 2013 m. Vilniaus senamiestyje ir centre pastatytos, skulptūros, paminklai, šiuolaikinio meno objektai. Aprašomi 6 pagrindiniai skulptūrų maršrutai, prasidedantys nuo Katedros aikštės (Palei Nerį; Gedimino prospektu; Pilies gatve; Universiteto gatve ir Maironio gatve). Galima rinktis vieną iš 14 maršrutų pagal dominančias temas, pvz. „Lietuvos istorija ir asmenybės“, „Rašytojų pasaulis“, „Vyrai“, „Moterys“, „Gyvūnai ir fantastinės būtybės“, „Miesto „inkliuzai“ ir kt. Aprašomos ir skulptūros, esančios toliau nuo miesto centro, skulptūrų parkai ir sodai. Skulptūrų aprašymuose daug įdomių pastabų apie jų atsiradimo istoriją, darbų replikas, pateikiama amžininkų atsiminimų fragmentų. Tai, pasak leidinio recenzentės, menotyrininkės Monikos Krikštopaitytės, daro šią knygą ne visai apie skulptūrą, o labiau apie Vilnių ir vilniečius (Krikštopaitytė, Monika. Iki horizonto ir dar už jo: du Modernaus meno centro leidiniai // *7 meno dienos*, 2014, bal. 4, p. 6). Knygoje yra skyrius „Truputis istorijos“, pateikiamos skulptorių biogramos. Šis, labai informatyvus, gausiai iliustruotas „Modernaus meno centro“ leidinys yra solidus vadovas besidomintiems Vilniaus viešosiomis erdvėmis.

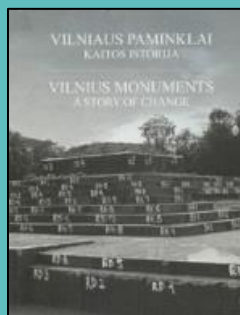
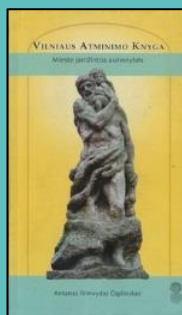
Iki šiol nenurimstančioms diskusijoms dėl 2009 m. pagal projektą „Vilnius – Europos kultūros sostinė“ Neries krantinėje pastatytų šiuolaikinio meno kūrinių skirtas įdomus leidinys „**Vieno projekto apkalta: VEKS 2009 viešųjų erdvių humanizavimo programos Neries krantinės skulptūrų istorija**“ (Vilnius, 2011). Jį parengė menotyrininkė Elona Lubytė. Knygos objektas – trijų žymių Lietuvos skulptorių kūriniai: Roberto Antinio „Puskalnis“, Mindaugo Navako „Dviaukštis“ ir Vlado Urbanavičiaus „Krantinės arka“. Dėl jų kilo menininkų konfliktas su valdininkais ir dalimi miestiečių. Nesutarimo priežastis – skirtingas meno paskirties suvokimas. Kaip rašoma leidinio pratarmėje, šis leidinys – „istorija apie feodalinės biurokratinų reglamentų užtvaras ir bulvarinės žiniasklaidos pagiežą įveikiančią susivienijusios bendruomenės – menininkų bei juos palaikančiųjų ga-

lią“. Knygoje atskleidžiamos įvairios šios triukšmingos „bylos“ pusės: projekto sumanymas ir įgyvendinimas, vertinimai (perspausdinant kai kuriuos žiniasklaidos atsiliepimus), politinė, ekonominė, socialinė ir technologinė aplinka, projekto stiprybės, silpnybės, grėsmės ir galimybės. „Menininkams rūpėjo ne grožis, o tiesa“ – straipsnis su tokia antrašte, parašytas pasikalbėjus su pačiais skulptūrų autoriais (*Lietuvos rytas*. – 2009, geg. 2). Knyga, pasak sudarytojos, kaip šaltinis, galėtų sudominti permainas posovietinėje Rytų ir Vidurio Europos erdvėje tyrinėjančius istorikus, dailėtyrininkus, žurnalistus. Daugiausia kritikos iš trijų panerio skulptūrų sukėlusios „Krantinės arkos“ autoriaus kūryba nagrinėjama knygoje „**Skulptoriaus dosjė: Vladas Urbanavičius**“ (Vilnius, 2009).

Vilniuje esančios memorialinės lentos žymiesiems žmonėms minimos **Antano Rimvydo Čaplinsko „Atminimo knygoje“** (Vilnius, 2011). **Stasės Ramanauskienės** knygoje „**Kūrėjai ir jų memorialinės vietos**“ (Vilnius, 1984) galima sužinoti, kuriems dailininkams bei kompozitoriams atidengtos paminklinės lentos Vilniuje.

Rengiantis ekskursijai po Vilnių pravartu pasinaudoti **Reginos Jakučiūnaitės-Kubertavičienės** knyga „**Kelionių sudarymas**“ (Vilnius, 2005). Tai mokymo priemonė, skiriama aukštųjų mokyklų studentams, dėstytojams, kelionių vadovams, turizmo įmonių vadovams ir visiems besidomintiems turizmo organizavimo klausimais. Leidinyje pateikiami šie, svečiams iš užsienio skirti maršrutai po sostinę: „Pažintinė ekskursija po Vilnių“, „Pramoginė savaitgalio kelionė po Vilnių ir jo apylinkes“, „Vilniaus universiteto kiemai“.

Keliaujantiems dviračiais po Vilniaus apylinkes reikėtų pasivartyti dviračių turizmo entuziasto **Ryčio Kubiliaus** leidinį „**Dviračiu po Pietryčių Lietuvą: 10 maršrutų**“ (Vilnius, 2010). Jame tarp kitų pateikiami ir šie maršrutai: „Belmontas: palei Vilnios upę ir aplink Pūčkorius“, „Po Pavilnių regioninį parką: kalvotaisiais Pavilniais“, „Po Verkių regioninį parką: Vilniaus apylinkės: Verkiai-Žalieji ežerai“. Ypač pravers prie kelionių aprašymų pridėdami gana detalūs visų maršrutų žemėlapiai.

LITERATŪRA

Čaplinskas, Antanas Rimvydas. *Vilniaus atminimo knyga: mieste įamžintos asmenybės: [žinynas].* – Vilnius, 2011. – 512 p.: faks., portr., žml.

Jakučiūnaitė-Kubertavičienė, Regina. *Kelionių sudarymas: mokymo priemonė skiriama aukštųjų mokyklų studentams, dėstytojams, kelionių operatoriams, kelionių vadovams, turizmo įmonių vadovams ir visiems besidomintiems turizmo organizavimo klausimais.* – Vilnius, 2005. – 207, [1] p.: iliustr.

Kubilius, Rytis. *Dviračiu po Pietryčių Lietuvą: 10 maršrutų.* – Vilnius, 2010. – 100, [1] p., įsk. virš.: iliustr., žml.

Marcišauskytė-Jurašienė, Jolanta. *Vilniaus skulptūrų kelias: [kultūrinis gidas]: [22 maršrutai].* – 3-iasis pakoreg. leid. – Vilnius, 2016. – 423, [1] p.: iliustr., žml.

Muziejiniai Vilniaus istorijos kontekstai = The museological context of Vilnius history: mokslinių straipsnių rinkinys. – Vilnius, 2008. – 175, [1] p.: iliustr.

Ramanauskienė, Stasė. *Kūrėjai ir jų memorialinės vietos.* – Vilnius, 1984. – 207 p.: iliustr. – Bibliogr.: p. 204-206.

Vieno projekto apkalta: VEKS 2009 viešųjų erdvių humanizavimo programos Neries krantinės skulptūrų istorija. – Vilnius, 2011. – 288 p.: iliustr. – Su bibliogr.

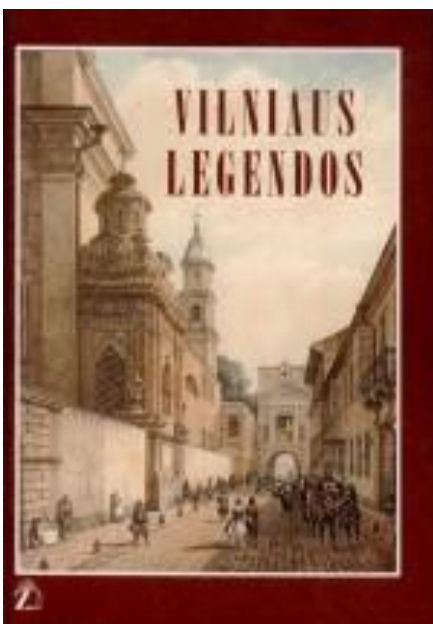
Vilniaus paminklai = Vilnius monuments: kaitos istorija. – Vilnius, 2012. – 255, [1] p.: iliustr.

VILNIUS GROŽINĖJE LITERATŪROJE IR MEMUARUOSE

Šioje apžvalgoje Vilniui skirti grožinės literatūros kūriniai pirmiausia aptariami chronologiniu aspektu, pradedant nuo seniausių laikų iki šių dienų. Paminimi taip pat žymesni šiuolaikinių lietuvių kūrėjų poezijos ir prozos darbai. Apžvelgiami ir kitų tautų (lenkų, žydų ir kt.) rašytojų įvairių žanrų kūriniai. Aptariamos kelios sostinei skirtos literatūros antologijos. Apžvelgiami išleisti memuarai apie įvairių laikų Vilnių, parašyti vilniečių ar čia ilgiau arba trumpiau gyvenusių atvykėlių.

Seniausi kūriniai apie Vilnių yra legendos, padavimai, mitai apie tolimą miesto praeitį. Jų rinkiniai pradėti leisti gana vėlai. Viena pirmųjų Vilniaus padavimų ir legendų knyga „**Podania i legendy Wileńskie**“ buvo išleista 1925 m. Vilniuje lenkų kalba. Knygą parengė gydytojas, istorikas Vladislavas Zahorskis (Władysław Zahorski). Jis domėjosi Vilniaus praeitimi, pats rinko legendas ir po kiekviena jų užrašė, iš kur ji sužinota. Knyga „**Vilniaus padavimai**“ buvo išversta į lietuvių kalbą ir išleista 1931 metais Kaune. Kaip rašoma pratarmėje, „Vilniaus padavimus“, „sekdamas d-ru Zahorsku parašė P. Vingis“. Knygoje pateikiamos 39 Vilniaus legendos. Tarp jų ir garsios legendos apie kunigaikščio Gedimino sapną, Barbaros Radvilaitės ir Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto meilę ir kt. Šios knygos leidimas pakartotas 1990 ir 1991 metais.

Žinomų lietuvių bei lenkų istorikų ir rašytojų Alberto Kojalavičiaus-Vijūko, Teodoro Narbuto, Vladislavo Zahorskio, Juzefo Ignaco Kraševskio, Vaižganto, Vytauto Misevičiaus ir kt. užrašytos legendos apie senąjį Vilnių, jo bažnyčių, vienuolynų, altorių ir paveikslų sukūrimo istorijos sudėtos į knygą „**Vilniaus legendos**“ ir „**Legendy Wileńskie**“ (Vilnius, 1998). Daugelį apdovanojimų pelnę Lietuvos Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato, dailininko Broniaus Leonavičiaus sudaryta ir įspūdingai

ilustruota knyga „Vilniaus legendos. Siaubūnas. Lizdeika. Geležinis vilkas. Vilniaus įkūrimas“ (Vilnius, 2005).

Serijoje „Gražiausios Lietuvos legendos“ išleista „Vilniaus legenda“ (Vilnius, 2007), papasakota Dainiaus Juozėno, iliustruota dailininko Antano Gudonio ir „Vilniaus siaubūnas“ (Vilnius, 2009), papasakota Albinos Varnienės, iliustruota Linos Kusaitės.

Literatūrinių padavimų apie Vilniaus praeitį parašė išeivijos rašytojas, žurnalistas Paulius Jurkus. Knygose „Ant Vilnelės tilto“ (Chicago, 1968), „Kai Vilniaus liepos žydi: Žibunto sakmės apie Vilnių“ (Brooklyn (N.Y.), 1985) yra literatūriškai apdoroti su Vilniumi susiję padavimai bei pasakojimai (sakmės). Antroje knygoje yra 10 legendinių pasakojimų, paskirstytų į du skyrius. Į šiuos istorinius pasakojimus įdėta gana daug autoriaus vaizduotės.

Pirmieji grožinės literatūros tekstai apie istorinę ir kultūrinę Vilniaus praeitį parašyti XVI amžiuje. 2001 m. Vilniuje išleista knyga „**Vilniaus pasveikinimas = Gratulatio Vilnae: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys**“, kurią sudaro XVI–XVIII a. tekstai, daugiausia rašyti lotynų, lenkų kalbomis ir tik vienas kitas – lietuviškai. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje buvo rastas XVIII a. lenkų kalba parašytas kūrinėlis „Bukolikos, arba piemenų eilės apie Vilnių. Dešimt eklogų“. Kūrinio autorius nenurodytas. Šio kūrinio pagrindu išleista knyga „**Bukolikos, arba Piemenų eilės apie Vilnių. X eklogų = Bukolika, abo Wiersz pasterski o Wilnie. Eklog X**“ (Vilnius, 2002). Kaip teigia viena iš leidinio rengėjų, literatūros tyrinėtoja Eugenija Ulčinaitė, „Vilniaus bukolikos“ turi panašumų su Vergilijaus bukolikomis. Tačiau jų siužetas gana originalus ir netikėtas. Vilniaus apylinkėse, prie upės, medžių pavėsyje susirinkę piemenys kalbasi apie Vilniaus miesto įkūrimą, pasakoja Gedimino sapną, kunigaikščio žygius ir kt.

XIX a. pradžioje lenkų kalba išleista F. Šahino (Szahino) Sokolo „Dūmos apie Vilniaus pilį“, T. Litynskio trys eiliuoti laišakai, O. Petraškevičiaus (Pietraszkiewicz) „Svajojimas prie Gedimino pilies griuvėsių“ ir kt. XIX a. antroje pusėje parašytas vienas pirmųjų draminių kūrinių apie Vilnių – Aleksandro Fromo-Gužučio 4 veiksmų „istorijos drama“ „Gedimino sapnas“ (Ryga, 1910). Čia Vilnius vaizduojamas kaip sakrali vieta, o miesto įkūrimas kaip dievų valios įvykdymas, įkūnijantis gerį ir grožį.

1918–1919 m. miesto gyvenimo atkarpa vaizdžiai aprašyta to meto įvykių liudininko, rašytojo Vaižganto publicistikoje „Vokiečių okupuotam Vilniui sugrįžus 1918 metais“ ir „Vilniaus laikotarpis, 1918–1919 m.“, spausdinamoje Vaižganto „Raštų“ 10 tome (Vilnius, 1999).

Tarpukario metais lietuvių poetai rašė apie Vilnių pakylėtai, romantiškai. Iliustruotoje poezijos antologijoje **„Mūsų Vilniaus poezija“** (Kaunas, 1932) spausdinamos to meto poetų Salio Šemerio, Petro Babicko, Fausto Kiršos, Petro Vaičiūno ir kt. autorių eilės, kuriose Vilnius vadinamas gražiausiais žodžiais, poetizuojama miesto praeitis. Vilniuje tuo metu gyvenusių poetų Onos Miciūtės, Albino Žukausko, Juozo Kėkšto eilėraščiuose daug liūdesio, skausmo, nutylėjimų, nes Vilnius jiems buvo ne poetinė vizija, o kasdienio gyvenimo realybė. Lenkų užgrobtą Vilniaus gyvenimą aprašė ir Kazys Puida savo romane „Geležinis vilkas“ (Kaunas, 1927). Suromantinta miesto istorinė praeitis atgyja Bernardo Brazdžionio parašytoje giesmėje „Kunigaikščių miestas“ (Kaunas, 1939).

Vokiečių okupacijos metais išėjo Kazio Bradūno pirmoji poezijos knygelė „Vilniaus varpai“ (Vilnius, 1942). Vėliau, jau gyvendamas Amerikoje, poetas išleido eilėraščių knygą „Užeigoje prie Vilniaus vieškelio“ (1981).

Vilnius kaip sakralus miestas vaizduojamas XX a. lietuvių rašytojų Maironio, Balio Sruogos, Antano Škėmos, Petro Vaičiūno ir kt. dramose. Šiuolaikiniai rašytojai yra paskyrę šiam miestui nemažai įvairaus žanro kūrinių.

Vilnius – dažnas **poezijos** objektas. Apie Vilnių daug rašė lietuvių poetai Antanas Jonynas, Vladas Mozūriūnas, Antanas Miškinis, Antanas Venclova, Albinas Žukauskas, Janina Degutytė, Stasys Anglickis, Eduardas Mieželaitis. Jų, taip pat kitų poetų eilės apie Vilnių, sudėtos į sovietmečiu išleistą rinkinį **„Vilniaus mūrai“** (Vilnius, 1973). 1982 m. išėjo nedidelio formato eilėraščių knygelė **„Vilniaus mozaika“**, į kurią sudėti įvairių kartų lietuvių poetų eilėraščiai ir poemų fragmentai.

Daug eilėraščių Vilniui yra paskyrę Justinas Marcinkevičius, Algimantas Baltakis, Aidas Marčėnas, Almis Grybauskas ir kiti lietuvių poetai. Skaitydamas poetės Marijos Katiliūtės (Lacrimos) sonetų rinkinį „O Vilniau, Vilniau!“ (Vilnius, 1997), skaitytojas tarsi keliauja po gerai pažįstamas, poetei brangias Vilniaus vietas: Gedimino kalną, senamiestį, universitetą, gražiausias bažnyčias. Kaip pažymi literatūrologė Violeta Kelertienė, „*Vilnius, pasirodo, be galo talpus ir turtingas simbolis, stimuliuojantis vaizduotę, pasiduodantis daugybei variacijų, toks pat įvairus kaip pasaulis*“. Toks miestas yra Juditos Vaičiūnaitės poezijoje (rinkiniuose „Pilkas šiaurės namas“, „Žemynos vaikai“ ir kt.). J. Vaičiūnaitės poezijoje nors Vilnius ir šventas miestas, bet visada natūralus, su savo grožiu, bjaurastimi ir beprasmybe. Literatūros profesorė Viktorija Daujotytė yra parašiusi studiją „Vieninteliam miestui. Juditos Vaičiūnaitės Vilnius“ (Vilnius, 2009), kurioje stengiamasi praskleisti poetinį Vilniaus vaizdinį J. Vaičiūnaitės kūryboje.

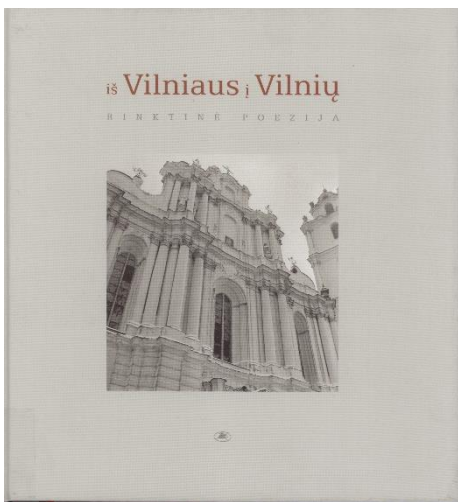
Vilnius visada gyvas išėivijoje gyvenančio, bet dažnai viešinio Lietuvoje Tomo Venclovos kūryboje. Jo poezijoje Vilnius nėra sustingęs tame laike, kada poetas atsisveikino su miestu, jis nuolat besikeičiantis. 2009 m. birželio 3 d. T. Venclova Varšuvos karalių rūmuose skaitė paskaitą „Vilnius kaip nostalgijos objektas“, kurioje

pabrėžė, kad „turbūt labiausiai Vilnių ženklina faktas, kad jis beveik visada yra nostalgijos objektas. Vilniaus tekstą paprastai kuria žmonės, atskirti nuo savo miesto, todėl labai jautrūs jo kasdienybės smulkmenoms...“

2008 m. išleista Aido Marčėno sudaryta poezijos rinktinė „**Iš Vilniaus į Vilnių**“. Pasak knygos sudarytojo, „Sapno miestas. Nebesanti Šiaurės Jeruzalė, nebetapsiantys Šiaurės Atėnai“ atsiveria skaitytojui iš 62-jų čia skelbiamų lietuvių poetų kūrinų, jų vaizdų,

vizijų, refleksijų.

„Haiku Vilniui“ buvo 2009 m. vykdytos nacionalinės programos – „Vilnius – Europos kultūros sostinė“ dalis. 2008 m. įamžinti savo įspūdžius apie Vilnių šia lakoniška japonų poezijos forma buvo skatinami visi gyventojai. Ambasadorių programos projektas „Haiku Vilniui“ paskatino kurti haiku žanro kūrinius – trieilius, skirtus Vilniaus

miestui garsinti. Geriausi projekto dalyvių trieiliai eilėraščiai buvo sudėti į leidinį „**Haiku Vilniui knyga = Haiku for Vilnius book**“ (Vilnius, 2008). Išleistas ir Pranciškos Reginos Liubertaitės rinkinys „100 haiku Vilniui“ (Vilnius, 2008) subtiliai atspindi miesto istoriją, kur praeitis, dabartis ir paprasti gyvenimai sumišę su meno žmonių paveikslų štrichais.

2011 m. Vilniuje pradėtas leisti kasmetinis jaunųjų poetų, prozininkų ir fotografų kūrybos almanachas „**Literatūrinės Vilniaus slinktys**“. Jis yra savotiškas 2008 m. išleistos poezijos rinktinės „Iš Vilniaus į Vilnių“ tęsinys. Anot vieno

iš almanacho iniciatorių, jo sudarytojo, poeto Aivaro Veiknio, „Vilniuje prasideda visos slinktys: istorinės, geografinės, filosofinės, kultūrinės, dvasinės“ („Literatūrinės Vilniaus slinktys“. Vilnius, 2011). Viena pagrindinių almanacho koncepcijų – sutelkti jaunųjų poetų, prozininkų ir fotografų darbus apie Vilnių.

Minėtini ir **prozos kūriniai** Vilniaus tema. Istorinių romanų – Anieliaus Markevičiaus „Deimanto ugnis“ (Vilnius, 1986), Juozo Šikšnelio „Įvykių horizontas“ (Kaunas, 2007) ir kt. – veiksmas vyksta Vilniuje. Viduramžių Vilnius aprašytas A. Telšio romane „Žveng žirgelis“ (Vilnius, 1985). Išeivijos rašytojas Juozas Kralikauskas yra parašęs istorinius biografinius romanus „Ikaitę Vilniaus akmenys“ (Vilnius, 1991) ir „Martynas Mažvydas Vilniuje“ (Chicago, 1976). Ginos Viliūnės romanas „Vilniaus Madona“ (Vilnius, 2014) siekia atskleisti ne tik daugiausiai sostinei nusipelnusio kunigaikščio Aleksandro ir jo mylimosios Elenos istoriją, bet ir išnarplioti iki šiol neatskleistas miesto paslaptis. Profesionali gidė, savo aistra laikanti Vilnių ir jo istoriją sako, kad Aleksandras buvo kunigaikštis, kuris labai daug dėmesio skyrė Vilniui. „Jis čia gyveno, statė Vilniaus rūmus, bažnyčias, skatino prekybą ir amatus. Taip pat jis yra vienintelis valdovas Jogailaitis, palaidotas Vilniuje, o čia nėra nei vieno jam skirto paminklo. Manau, kad jis nėra deramai pagerbtas. Be to, jo gyvenimo ir meilės istorija – labai įdomi ir puikiai tinka romanui“, – pasakojo knygos „Vilniaus Madona“ autorė Gina Viliūnė. Išleistas taip pat G. Viliūnės romanas apie XVI a. Vilnių „Magdalė, smuklės merga“ (Vilnius, 2016). Rašytojos Kristinos Sabaliauskaitės didelio skaitytojų susidomėjimo sulaukusio romano „Silva rerum“ trijų dalių veiksmas vyksta XVII –

XVIII a. Vilniuje. Vilniaus krašto užgrobimo laikotarpis XX a. pradžioje atsispindi Alfonso Bieliausko romane „Vilniaus kalneliai“ (Vilnius, 1986).

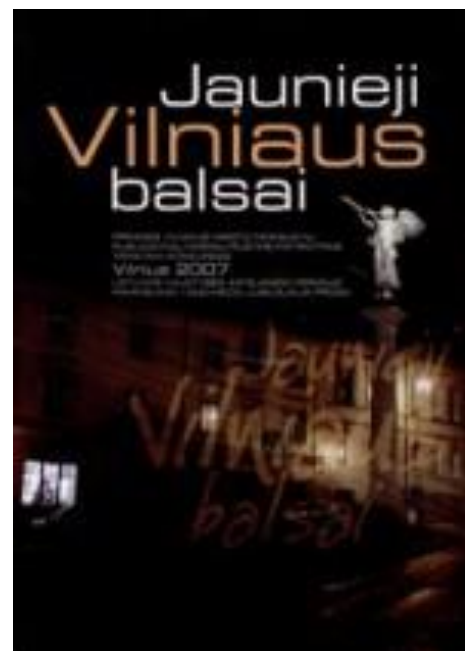
Jurgio Kunčino romane „Tūla“ (Vilnius, 1993), Antano Ramono „Balti praėjusios vasaros debesys“ (Vilnius, 1991) aprašomas šiandieninis nepagražintas Vilniaus gyvenimas. Veiksmas dažniausiai vyksta senamiestyje ar miesto centre. Prozininkų kūrybos herojai sėdi kavinėse, vaikšto gatvėmis, bendrauja šnekamąja kalba. Čia sutiksi ir narkomaną, ir prostitutę, ir valkatą... Veikėjus supanti aplinka dažniausiai netvarkinga, apleista. Ypatingą vietą Vilnius užima vilniečio prozininko Ričardo Gavelio kūryboje, ypač jo romanuose „Vilniaus pokeris“ (Vilnius, 1989), „Vilniaus džiazas“ (Vilnius, 1993) ir kt. Žymios lietuvių prozininkės, vilnietės Jurgos Ivanauskaitės romanų veiksmas irgi dažniausiai vyksta Vilniuje. Jos kūrinių herojai tarsi nejaučia virš savęs Vilniaus praeities ir kultūros auros. Jos kūryboje daug intymumo, emocinės įtampos, atvirų meilės scenų.

Savito žanro kūrinių sukūrė žinomas žurnalistas Andrius Tapinas. Tai yra jo fantastinis romanas arba stimpankas apie Vilnių „Vilko valanda“ (Vilnius, 2013) ir jo tęsinys „Maro diena“ (Vilnius, 2015). Romane meistriškai maišomi tikri faktai su išgalvotais, tikri vardai su sukurtais, pasakojama istorija, kokios Vilnius dar neturėjo. Romane vaizduojamas 1905-ųjų metų Vilnius, tačiau čia jis – laisvasis miestas, progreso, mokslo ir mistikos centras. Vienas iš šio romano herojų – Lietuvos patriarchas Jonas Basanavičius, kuris šiame kūrinyje vaizduojamas labai neįprastame vaidmenyje.

2009 m. Austrijoje, serijoje „Europa erlesen“, buvo išleista grožinės literatūros kūrinių apie Vilnių antologija vokiečių kalba „**Vilnius**“ (Klagenfurt, 2009). Šioje serijoje anksčiau išleistos grožinės literatūros antologijos apie Berlyną, Vieną, Budapeštą, Sankt-Peterburgą, Dubliną ir kt. Europos miestus. Rinktinėje „Vilnius“ spausdinami poezijos ir prozos kūriniai, versti iš 12 kalbų – lenkų, baltarusių, rusų, latvių, lietuvių ir kt. Pateikiama garsioji Vilniaus įkūrimo legenda, Maironio, Henriko Nagio, Sigitos Gedos, Juditos Vaičiūnaitės, Jurgos Ivanauskaitės, Ričardo Gavelio, Mariaus Ivaškevičiaus ir daugelio kitų lietuvių autorių kūriniai apie Vilnių ar kūrinių ištraukos. Antologija pradedama austrų poeto H. C. Artmano (Artmann) (1921–2000) eilėraščiu „Pro „Lietuvos“ viešbučio langą“ („Aus einem fenster des hotel lietuva...“), o užbaigiama Tomo Venclovos tekstu „Gražesnis

nei Florencija“. Pateikiama informacijos apie kiekvieną autorių, nurodomi šaltiniai, iš kurių spausdinami kūriniai. Antologiją labai profesionaliai parengė, parašė baigiamąjį žodį „Post scriptum“ ir išvertė kai kuriuos kūrinus iš lietuvių kalbos austrų literatūros kritikas, eseistas, vertėjas Kornelijus Helis (Cornelius Hell). Už profesionaliai į užsienio kalbą išverstus kūrinus, lietuvių literatūros populiarinimą užsienyje Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga ir Kultūros ministerija 2010 m. paskyrė K. Heliui Šv. Jeronimo premiją.

Artėjant pirmojo Lietuvos valstybės paminėjimo 1000-mečiui, 2007 m. buvo organizuotas pirmasis Vilniaus moksleivių publicistinių rašinių pilietine patriotine tematika konkursas. Geriausi konkursiniai sostinės moksleivių rašiniai apie gimtąjį miestą, taip pat išsami informacija apie konkursą išspausdinta rinkinyje **„Jaunieji Vilniaus balsai“** (Vilnius, 2007). Daugelis

konkurso dalyvių pasirinko temą „Kuo man brangus Vilnius“. Rašiniuose apmąstoma miesto istorija, reiškiami asmeniniai įspūdžiai apie šiandieninį sostinės gyvenimą.

Angelė Mičiūnienė, vienos iš Vilniaus vidurinių mokyklų mokytoja, yra sudariusi apžvalginį ir informacinį leidinį **„Ką pasakoja Vilniaus gatvės: kelionė po literatūrinį ir kultūrinį Vilnių“** (Vilnius, 2001). Knygelėje primenamos su rašytojais susijusios miesto vietos, sustojama prie memorialinėmis lentomis pažymėtų pastatų, paminklų žodžio meistras, cituojami sostinei skirti poezijos kūriniai. Leidinys iliustruotas Vilniaus Jono Basanavičiaus vidurinės mokyklos moksleivių piešiniais. Autorė taip pat yra parengusi individualią programą „Literatūrinis Vilnius“ (Vilnius, 1996), kurioje nemaža vietos skiriama ir Vilniaus temai lietuvių tautosakoje ir grožinėje literatūroje.

Apie Vilnių rašė ir rašo ne tik lietuvių autoriai, bet ir **įvairių tautų ir šalių rašytojai**. Plačiau, beveik 350 metų lenkų literatūros, išleistos Vilniuje ir apie Vilnių, apžvalgą pateikė Stanislavas Cyvinskis (Stanisław Cywiński) tarpukario metais pasirodžiusioje knygoje „Wilno i ziemia Wileńska“. Čia rašoma apie Jano Kochanovskio, Anos Mostovskos, Julijaus Slovackio ir kt. autorių kūrybą.

1931–1936 m. žymus lenkų fotografas Janas Bulhakas (Jan Bulhak), gyvendamas Vilniuje, išleido 9 sąsiuvinius vaizdingu žodžiu parašytų savo užrašų iš kelionių po Vilnių ir Vilniją. Užrašai iliustruoti meniškomis autoriaus nuotraukomis. Juose emociškai aprašytas Vilniaus peizažas, vaizdingos miesto apylinkės. Keturi iš šių sąsiuvinų (I, III, VIII–IX) buvo išversti į lietuvių kalbą ir išleisti atskira knyga „Vilniaus peizažas: fotografo kelionės“ (Vilnius, 2006).

Apie Vilnių rašė ir žinomas lenkų poetas, Nobelio premijos laureatas Česlavas Milošas (Czesław Miłosz), gyvenęs tarpukario Vilniuje, mokėsis senajame universitete. Savo eilėraščiuose jis atkuria jaunystės miesto vaizdus. Ypač tai ryšku poemoje „Miestas be vardo“ (1969).

Pavilnyje gimęs ir prieškariniu gyvenęs lenkų rašytojas ir kino režisierius Tadeušas Konvickis (Konwicki) (1926–2015) daugelyje kūrinių rašo apie savo gimtąjį miestą, mini Vilniaus kraštą.

Vilniaus įvaizdis ryškus žydų rašytojų kūryboje. 1935 m. Kaune išleistoje tuometinio Vytauto Didžiojo universiteto Semitologijos katedros vedėjo Nachmano Šapiro knygoje „Vilnius naujojo žydų poezijos“ rašoma apie Vilnių kaip žydų tikibinį ir pasaulietišką centrą. Yra skyrius „Žydų poezija apie Vilnių“.

Mošės Kulbako poema „Vilnius“ (Vilnius, 1997) išversta į daugelį kalbų. Tarpukario metų spauda rašė, kad „tai pats giliausias ir gražiausias kūrinys apie mūsų miestą“.

Žymaus žydų visuomenės veikėjo, gydytojo Jokūbo Vygodskio, gyvenusio Vilniuje, duktė Aleksandra Bruštein (1884–1968) savo trijų dalių apysakos pirmoje dalyje „Kelias eina į tolį...“ (Vilnius, 1958), pasakoja apie vaikystę, prabėgusią XX a. pradžios Vilniuje.

Lietuvių kalba išleistoje Abraomo Karpinovičiaus (Qarpinovis, Avraham (1918–2004) novelių rinktinėje „Paskutinis Vilniaus pranašas“ (Vilnius, 1998) pasakojama apie tarpukario Vilniaus kasdieninį žydų gyvenimą, pabrėžiant, kad Vilnius – tai nuėjusi į praeitį Lietuvos Jeruzalė. Literatūros kritikai teigia, kad Vilniuje gyvenęs žydų rašytojas, kino scenaristas ir režisierius Efraimas Sevela (g. 1928) savo kūriniuose įspūdingai perteikia šio miesto istorinį koloritą, kuria įspūdingą unikalų, „nuostabaus grožio ir nepaprasto likimo“ miesto, jo architektūros panoramą. Grigorijaus Kanovičiaus, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę išvykusio gyventi į Izraelį, bet palaikančio nuolatinius ryšius su Lietuva, knygose atkuriamą Lietuvos, taip pat Vilniaus žydų bendruomenės istorija ir patirtis, konkretūs žmonės. Pasak literatūros kritiko P. Bražėno, G. Ka-

novičiaus vaizduojami žydai turi tik praeitį ir atmintį, bet neturi Ateities.

Romenas Gari (Romain Gary) – prancūzų rašytojas, režisierius, gyvenęs Vilniuje 1917–1923 m., savo autobiografiniame romane „Aušros pažadas“ (Vilnius, 1999) pasakoja ir apie gyvenimą Vilniuje. Vilnius – ne vieno šių dienų užsienio rašytojų kūriniių veiksmo vieta. Pvz., į lietuvių kalbą išverstas britų rašytojo Stephen Collishaw romanas „Paskutinė mergina“ (Vilnius, 2005), kuriame autorius tikroviškai aprašė Vilniaus praeities ir dabarties momentus, atskleidė šviesiąsias ir tamsiąsias miesto puses. Jo romanas alsuoja meile miestui, kuriame autorius praleido tik vienerius metus. Pietų Korėjos rašytojas Hailji (Ha Il-chi), kurio tikrasis vardas yra Rim Jong Joo, kelis kartus lankęsis Vilniuje ir įkvėptas bohemiškojo Užupio, 2009 m. parašė romaną „Užupio respublika“ (į lietuvių k. 2012 m. išvertė Martynas Šiaučiūnas-Kačinskas). Romane pasakojama apie korėjietį Halą, kuris atvyksta į Vilnių ieškoti mistinės ir paslaptingos Užupio respublikos, garsėjančios savo tradicijomis.

2005 m. Vilniuje vyko tarptautinis detektyvinės literatūros festivalis „Vilniaus alibi“. Dauguma rašytojų sutiko specialiai festivaliui parašyti po detektyvo žanro apsakymą. Į knygą „**Vilniaus alibi: detektyviniai apsakymai**“ (Vilnius, 2005) įtraukti septynių detektyvų autorių iš Skandinavijos ir Baltijos šalių kūriniai. Spausdinami lietuvių Raido Dubrės, t. y. Juozo Šikšnelio, ir Birutės Mackonytės, taip pat švedų (Arne Dahl, t. y. Jan Arnald), danų (Leif Davidsen), suomių (Leena Lehtolainen), estų (Eeva Park) ir latvių (Janis Ivars Stradins (Stradiņš) rašytojų kūriniai. Visi apsakymai ir novelės yra vienaip ar kitaip susiję su Vilniumi – veiksmo vieta, žmonėmis ar įvykiais. Kūriniai pateikiami originalo kalba ir lietuviškai. Knygos pradžioje spausdinama Šiaurės ministrų tarybos biuro Lietuvoje direktoriaus Teppo Heiskanen pratarinė, o pabaigoje yra knygos autorių biogramos švedų ir lietuvių kalbomis. Knygą išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

2010 m. Vilniuje, R. Paknio leidykloje išleista nuotraukų ir tekstų apie Vilnių rinktinė „**Vilnius: miesto portretas**“ (Vilnius, 2010). Tai turintis istorinės bei meninės vertės leidinys, kuriame pateikiami nedidelės apimties 84 lietuvių ir užsienio autorių (istorikų, rašytojų, poetų, menotyrininkų, keliautojų ir kt.) tekstai apie Vilnių, iliustruoti 26 šiuolaikinių ir praeities fotografų nuotraukomis. Leidinio sudarytojai Raimondas Paknys, taip pat šios knygos dailininkas Izaokas Zibucas. Knygoje pateikiamos jos tekstų ir iliustracijų autorių biogramos. Yra

cituojamų leidinių sąrašas. Išleistas taip pat šios knygos vertimas į anglų kalbą „**Vilnius: portrait of a city: anthology of photographs and text**“ (Vilnius, 2010).

Vadovaujant Vilniaus universiteto mokslininkams pradėti kurti **interaktyvūs Vilniaus literatūros žemėlapiai** (žr. adresu: <http://www.vilniusliterature.flf.vu.lt/>). Ši idėja įgyvendinama vykdant projektą „Literatūros geografija: tekstų teritorijos ir vaizduotės žemėlapiai“. Jau sudaryti Ričardo Gavelio, Jurgio Kunčino, Česlavo Milošo, Antano Ramono, Josifo Brodskio, Alfredo Döblino ir kai kurių kitų rašytojų kūrinių interaktyvūs žemėlapiai. Čia pateikiama autoriaus biografija, informacijos apie kartografuojamo kūrinio struktūrą ir siužetą, interaktyvus žemėlapis, kūrinių citatų.

Vilniaus miesto istoriją, jos žmones įamžino **memuarų** autoriai. Kiekvienuose atsiminimuose randame dalelytę istorijos su beletristikos elementais, be kurių atpasakoti įvykiai būtų tik sausa kronika. Įvairiais laikotarpiais parašyti Stanislovo Morawskio, Jozefo Franko, Rapolo Mackonio, Jeronimo Cicèno, Mato Valeikos, Pranės Makariūnienės, Ježio Survilo (Jerzy Surwila), Audronės Girdzijauskaitės, Gražinos Mareckaitės ir daugelio kitų, gyvenusių ar gyvenančių Vilniuje, atsiminimai apie šį miestą.

Ypač įdomūs yra Vilniaus universiteto prof. gydytojo Jozefo Franko (Joseph Frank) (1771–1842) atsiminimai apie XIX amžiaus Vilnių, universitetą, įžymius to meto mokslo, kultūros žmones, su kuriais autoriui teko bendrauti. J. Frankas aprašė įvairių tautinių, socialinių visuomenės grupių gyvenimą, pagyvindamas pasakojimą anekdotais, linksmomis, tragiškomis ar pikantiškomis scenomis. Atsiminimai buvo parašyti prancūzų kalba. XX a. pr. į lenkų kalbą su kai kuriais teksto praleidimais juos išvertė W. Zahorskis, o lietuviškas atsiminimų vertimas iš originalo kalbos „Atsiminimai apie Vilnių“ (vert. Genovaitė Dručkutė) pasirodė tik 2001 m.

Jaunystės metus Vilniuje aprašė lenkų rašytojas memuaristas, gydytojas, XIX a. studijavęs Vilniaus universitete, buvęs filomatas Stanislovas Moravskis (Stanisław Morawski) (1802–1853) savo atsiminimų knygoje „Keleri mano jaunystės metai Vilniuje“ (Vilnius, 2004). Knyga pirmą kartą buvo išleista Varšuvoje 1924 m. Autorius prisimena studijas senajame universitete, tuo metu Vilniuje vykusius maskaradus, aukštuomenės vakarus, juose dalyvavusius asmenis, pateikia daugelio žmonių, palikusių pėdsaką istorijoje, charakteristikas. Nors ir subjektyviai pavaizdavęs tuometinį Vilniaus miesto gyvenimą, jis pateikia gyvo istorijos liudytojo pasakojimą.

XIX a. pirmosios pusės Vilniaus ir Lietuvos dvarų gyvenimą, to meto

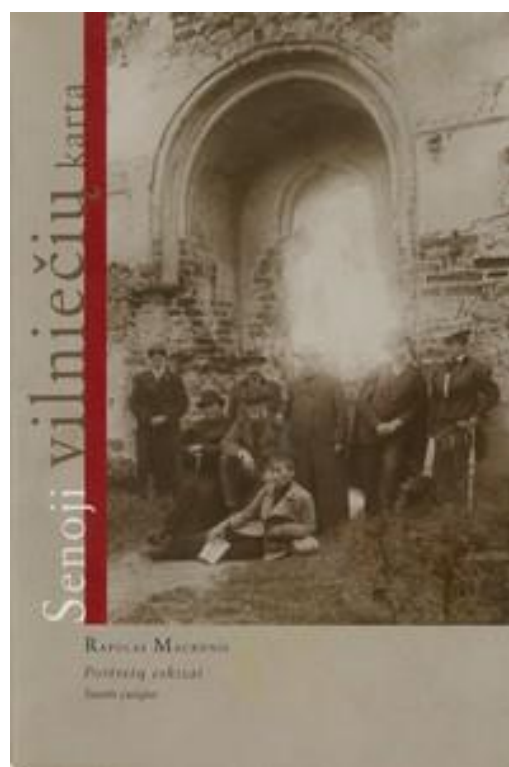
politinius ir kultūrinius įvykius aprašė rašytoja ir dailininkė Gabrielė Giunterytė-Puzinienė (1815–1869), gimusi Vilniuje. Jos prisiminimai „Vilniuje ir Lietuvos dvaruose“ buvo išleisti 1928 m. Vilniuje lenkų kalba. Tik 2005 m. ši knyga išversta į lietuvių kalbą.

Žurnalistas Jeronimas Cicėnas (1909–1987) knygoje „Vilnius tarp audrų“ aprašė 20 metų trukusios Vilniaus ir Vilniaus krašto okupacijos laikotarpį, krašto gyventojų lenkinimą, miesto gražinimo Lietuvai dienas. Autorius buvo visų įvykių liudytojas, todėl atsiminimuose daug faktų, skaičių, pavardžių, išlikusių atmintyje ar paimtų iš istorinių šaltinių, spaudos. Knyga buvo išleista 1953 m. Čikagoje, o 1993 m. perleista Lietuvoje.

Talento žurnalisto, publicisto, pasak literatūros tyrinėtojos, dr.

Almos Lapinskienės, „pamiršto Vilniaus metraštininko“ Rapolo Mackonio (1900–1982) atsiminimų knygos „Amžiaus liudininko užrašai“ (Vilnius, 2001) pirmojoje dalyje, pavadintoje iš Maironio pasiskolintais žodžiais „Be ryto naktis“, pasakojama apie 1919–1939-uosius, lenkų okupacijos metus – vienus tamsiausių Vilniaus istorijoje. „Kiek galėdamas tą laikotarpį atpasakojau ne kaip abstraktų, bet kaip su lietuvių tautos gyvenimu organiškai susijusį Vilniaus istorijos dvidešimtmetį, pasibaigusį sostinės atgavimu“, – rašė autorius knygos pratarmėje. Verta skaitytojų dėmesio ir R. Mackonio atsiminimų knyga „Senoji vilniečių karta: portretų eskizai: Vilnius, 1962–1966“ (Vilnius, 1999). Knygoje – dvi

dalys. Pirmojoje spausdinami vilniečių, kurių veikla siekia XX a. pradžią, portretai. Čia randame nepaprastai gyvai parašytus žodžio meistro prisiminimus apie trisdešimt senųjų vilniečių – žymiosios Marijos Gimbutienės tėvą, gydytoją Danielių Alseiką, garbų Joną Basanavičių, daug nusipelnusį Lietuvai Mykolą Biržišką, dailininkus Juozą Kamarauską ir Antaną Žmuidzinavičių, garsų pedagogą, rašytoją, visuomenės veikėją, matematikos vadovėlių autorių Marceliną Šikšnij, advokatą, bibliofilą, bibliotekininką Tada Vrublevskį ir kt. Antrojoje knygos dalyje spausdinama jau anksčiau išleistos R. Mackonio memuarų knygos „Iš kavinės į kavinę“ (Vilnius,

1994) dalis, kur rašoma apie žymesnius tarpukario vilniečius kavinių aplinkoje. Knyga iliustruota senomis fotografijomis.

Vilnietis, daug metų gyvenęs Prancūzijoje, teatrologas, literatūros istorikas prof. Tadeušas Kovzanas (Tadeusz Kowzan) (1922–2010) savo knygoje „Ślady pamięci: moje dwadzieścia dwa lata w Wilnie“ (Bydgoszcz, 2008) pasakoja apie gyvenimo metus tarpukario Vilniuje.

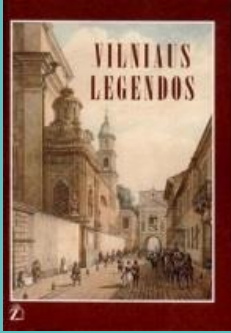
Amerikiečių istorikė ir rašytoja Lucy Davidovič (Dawidowicz) prisiminimų knygos „Iš tos vietos ir laiko“ (Vilnius, 2003) pirmoje dalyje pasakoja, kaip ji, atvykusi į 1938 m. Vilnių studijuoti, pamilsta šį miestą ir jo žmones. Vilnius knygos puslapiuose – tai jidiš kultūros Vilnius, Rytų Europos žydų gyvenamosios sostinės, matoma žydės užsienietės akimis. Išlikę nemažai kraupių Antrojo pasaulinio karo įvykių liudininkų prisiminimų. Minėtina rašytojos, vertėjos Marijos Rolnikaitės knyga apie Vilnių Antrojo pasaulinio karo metais, Vilniaus getą „Turiu papasakoti“ (Vilnius, 1963).

Tarpukario metų Vilniuje gyvenusios lenkų etnografės Marijos Znamerovskos-Prüferovos (Maria Znamierowska-Prüfferowa) (1898–1990) atsiminimų knygoje „Wilno – miasto sercu najbliższe“ rašoma apie karo suniokotą Vilnių. 2009 m. išleistas šios knygos vertimas į lietuvių kalbą „Vilnius, miestas arčiausia širdies“, iliustruota Sofijos Urbonavičiūtės-Subačiuvienės 1944 metų fotografijomis.

Memuaruose rašoma apie Antrojo pasaulinio karo suniokotą Vilnių. Šią knygą M. Znamierovska parašė kaip atsisveikinimą su Vilniumi, kurį ji 1945 m. liepą paliko visam laikui. Pateikiama unikalių, kituose šaltiniuose neaptinkamų faktų ir detalių.

Bent šiek tiek įsivaizduoti, o gyvenusiems sovietmečiu – prisiminti tuos laikus padeda jau nepriklausomybės metais išleista, gyvai ir patraukliai parašyta žurnalistės Ingos Liutkevičienės knyga „Djèà vu. Vilnius, 1974–1990: knyga apie vilniečių gyvenimą, miesto paslaptis pagal paskutinio sovietmečio Vilniaus mero Algirdo Vileikio pasakojimą“ (Vilnius, 2012). „Miestai gyvena ilgiau už santvarkas ir už mus, žmones“, – teigia leidinio įžangoje buvęs ilgametis miesto vadovas.

Pokario Vilnių vaizdingai aprašo čia sovietmečiu gimęs, kelis dešimtmečius Londone gyvenantis žurnalistas ir vertėjas Samas Josmanas (Sam Yossman) (kartu su Inga Liutkevičiene) biografinėje knygoje „Šaltojo karo samdinyš“ (Vilnius, 2016). Skyriuje „Vaikis iš senamiesčio kiemo“ jis pasakoja apie savo gyvenimą Vilniuje.

LITERATŪRA

Bražėnas, Petras. *Vilniaus įvaizdis žydų rašytojų kūryboj.* – Santr. rus. // *Meninis tekstas: suvokimas, analizė, interpretacija.* – 2000, Nr. 2: tarptautinės mokslinės konferencijos „Filologinė grožinio teksto analizė ir interpretacija“ medžiaga, p. 155-159.

Bukontas, Alfonsas. *Žodyje išsaugotas miestas: [apie poeto M. Kulbako kūrybą]* // *Kulbakas Mošė. Vilnius: [poema]: jidiš, lietuvių, anglų, prancūzų, vokiečių, lenkų, rusų kalbomis.* – Vilnius, 1997. – P. 8-9.

Kelertienė, Violeta. *Vilnius literatūrinėje vaizduotėje.* – Bibliogr. išnašose str. gale // *Kelertienė, Violeta. Kita vertus...: straipsniai apie lietuvių literatūrą.* – Vilnius, 2006. – P. 178-192.

Kubilius, Vytautas. *Vilnius: [miesto tema ir romantizmo tradicijos]* // *Kubilius, Vytautas. Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje.* – Vilnius, 1993. – P. 91-98.

Lapinskienė, Alma. *Romantinė tradicija Vilniaus tarpukario literatūroje.* – Santr. lenk. – Bibliogr. išnašose // *Literatūra.* – T. 34, sąs. 1 (1996), p. 10-19.

Lebionka, Juozas. *Romantinės literatūros pirmtakai Lietuvoje: [apie kūrinius lenkų k. išleistus Vilniuje ir apie Vilnių]* // *Devynioliktan amžiuo įžengus. (Senoji Lietuvos literatūra; kn. 3).* – Vilnius, 1994. – P. 42-64.

Marčėnas, Aidas. *Sudarytojo žodis: iš sapnuojančio į nubudusį: [apie poezijos rinktinę „Iš Vilniaus į Vilnių“]* // *Iš Vilniaus į Vilnių: rinktinė poezija.* – Vilnius, 2008. – P. 333-335.

Martišiūtė, Aušra. Sakralaus ir demoniško miesto vaizdiniai lietuvių dramaturgijoje: [Vilniaus vaizdavimas poetinėse dramose] // Literatūra. – 2006, 48 (1), p. 44-58. Prieiga per internetą: <<http://www.google.lt/search?hl=lt&q=sakralaus+ir+demoni%C5%A1ko&btnG=Google+Paie%C5%A1ka&meta=lr%3Dlang.lt>>.

Mitaitė, Dalia. Vienintelis miestas: [Vilnius T. Venclovos kūryboje] // Mitaitė, Dalia. Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos bruožai. – Vilnius, 2002.- P. 157-168.

Rostovaitė, Tatjana. Dainos, odės, etiudai...: [apie poezijos rinktinę „Vilniaus mūrai“ V., 1973] // Pergalė. – 1974. – Nr. 5, p. 164-167.

Šapira, Nachmanas. Vilnius naujojo žydų poezijoj. – Kaunas, 1935. – 53, [2] p.

Ulčinaitė, Eugenija. Vilnius XVI-XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūroje // Vilniaus pasveikinimas = Gratulatio Vilnae: XVI-XVIII amžiaus tekstų rinkinys. – Vilnius, 2001. – P. 21-71.

Valantiejus, Algimantas. Literatūra ir sociologija prie kasdienybės stalo: [Vilniaus tema R. Gavelio kūryboje] // Bliuzas Ričardui Gaveliui. – Vilnius, 2007. – P. 295-311.

Venclova, Tomas. Vilnius kaip nostalgijos objektas: skiriu V. V. Ivanovui // Kultūros barai, 2009, Nr. 9, p. 20-28.

Zaborskaitė, Vanda. Vilniaus legendos kitaip: [apie B. Leonavičiaus sudarytą knygą „Vilniaus legendos. Siaubūnas. Lizdeika. Geležinis vilkas. Vilniaus įkūrimas“] // Literatūra ir menas. – 2005, rugs. 9, p. 5.

Cywiński, Stanisław. Literatura w Wilnie i Wilno literaturze. – Iliustr. – Lenk. // Wilno i ziemia Wileńska. – Wilno, 1930. – T. 1, p. 73-106.

Янковски, Анджей. Вильнюс и Каунас в творчестве Эфраима Севелы. – Santr. angl. – Bibliogr.: 8 pavad. ir išnašose // Respectus philologicus. – Nr. 13(18) (2008), p. 57-63.

Ką skaityti apie Vilnių : teminė literatūros apžvalga [Elektroninis išteklius] / Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji ; [sudarė Nijolė Sisaitė, Zita Tiukšienė] ; [tekstus parengė Nijolė Sisaitė, Danguolė Dainienė]. - Vilnius : Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka, 2017. - 1 pdf failas (97 p.) : spalv. iliustr. - Bibliogr. sk. gale.

Teminėje literatūros apžvalgoje aptariamos reikšmingiausios, įvairiomis kalbomis ir įvairiais laikais išleistos knygos apie Vilnių: bendro pobūdžio leidiniai, didžiama sostinės istorijų, Vilniaus urbanistikai bei architektūrai skirti leidiniai, turizmo vadovai po miestą, grožinės literatūros kūriniai ir memuarai.

UDK 908(474.5)

ISBN 978-609-95710-2-7

Ką skaityti apie Vilnių : teminė literatūros apžvalga

Sudarytojos:

Nijolė Sisaitė, Zita Tiukšienė

Redagavo

Zita Tiukšienė

Tekstus parengė:

Nijolė Sisaitė, Danguolė Dainienė

Nuotraukos

Vitoldas Tiukša

Dizainas ir maketavimas

Augustė Miškinytė

Išleido Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka

Trakų g. 10, LT-01132, Vilnius

El. paštas info@amb.lt

www.amb.lt

